

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
2004-2006 METŲ
NACIONALINIS KOVOS SU SKURDU IR
SOCIALINE ATSKIRTIMI
VEIKSMŲ PLANAS**

Ivadas

Europos Taryba 2000 metų Lisabonos susitikime pasirinko tolesniais Europos Sąjungos vystymosi tikslais iki 2010 metų tapti „konkurencingiausia ir dinamiška, žiniomis paremta pasaulio ekonomika, išlaikanti pastovų ekonomikos augimą, kuriančia daug kokybiškų darbo vietų būdinga didesne socialine sanglauda”. Skurdo ir socialinės atskirties esminis sumažinimas šiame susitikime yra parinktas vienu iš svarbiausių uždavinių.

Dar prieš Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą buvo pradėta kova su skurdu. 2000 metais buvo sukurta Skurdo mažinimo strategija, kurios pagrindu paruošta ir patvirtinta Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa. Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002-2004 metais programos tikslas - realizuoti Skurdo mažinimo strategijos pagrindines nuostatas, gerinti skurstančiųjų būklę, prioritetą teikiant aktyvioms skurdo mažinimo priemonėms, kartu tobulinti ir vykdyti pasyvias skurdo mažinimo priemones, teikiant piniginę paramą gyventojams, esantiems žemiau skurdo ribos, suvienyti valstybės, savivaldybių institucijų, taip pat nevyriausybinių organizacijų, piliečių bendras pastangas ir veiklą mažinant skurdą.

Į Bendrijos skurdo ir socialinės atskirties mažinimo procesą Lietuva įsijungė dar 2002 metais pasirašiusi su Europos Komisija Susitarimo memorandumą. Pagal šį dokumentą ir remdamiesi Stojimo partnerystės nuostatomis, Lietuvos Respublikos Vyriausybė kartu su Europos Komisijos Užimtumo ir socialinių reikalų direktoratu parengė Bendrąjį aprėpties memorandumą. Memorandumas nusakė pagrindinius kovos su skurdu ir socialine atskirtimi iššūkius ir supažindino su pagrindinėmis šios politikos priemonėmis. Lietuva jau šiuo dokumentu įsipareigojo pradėti perkelti Europos Sąjungos bendruosius kovos su skurdu ir socialine atskirtimi tikslus į šalies politiką ir apibrėžė pagrindines politikos sritis, kurios ateityje turėtų būti stebimos ir peržiūrimos. Pažanga, įgyvendinant šią politiką, bus įvertinta bendrame socialinės aprėpties Europos Sąjungoje procese, kurio tikslas – turėti svarbią įtaką siekiant iki 2010 metų panaikinti skurdą Europoje.

Pasirašiusi Bendrąjį aprėpties memorandumą Lietuva įsipareigojo kurti Nacionalinį kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planą (toliau - NVP). Skurdo ir socialinės atskirties įveikimas daugiausiai yra politinės valios problema. Šiame Nacionaliniame veiksmų plane Lietuva įvardina savo įsipareigojimus imtis visapusiškų įvairias sritis (užimtumą, švietimą, sveikatos apsaugą, socialinę apsaugą ir kt.) apimančių veiksmų silpniausių gyventojų grupių padėčiai pagerinti, jų galimybėms padidinti bei jų skurdui ir socialinei atskirtčiai sumažinti, kartu atsižvelgiant į skirtingą moterų ir vyrų padėtį, problemas ir poreikius. Įvertindama esamą padėtį bei savo galimybes, visiškai išgyvendinti šias problemas greitu laiku Lietuva nesitiki, tačiau iki 2010 metų bendromis ir vis geriau koordinuotomis valstybės, nevyriausybinių organizacijų, socialinių partnerių bei pačių atskirtųjų pastangomis ryški pažanga šiame procese bus pasiekta.

Šiame plane nustatomos pagrindinės kryptys ir tikslai, kurių Lietuva sieks ilgalaikeje ir trumpalaikėje perspektyvoje. Lietuva įsipareigoja imtis priemonių, kurios padėtų koordinuoti politiką ir veiksmus, skirtus kovai su skurdu ir socialinės atskirties mažinimui. Tuo tikslu numatoma įgyvendinant valstybės politiką atitinkamose srityse atsižvelgti į socialinės aprėpties tikslus ir siekti, kad valstybės lėšos bei ES struktūriniai fondai būtų efektyviai naudojami paremiant šių tikslų siekimą. Bus siekiama plačiau į šiuos procesus įtraukti visą pilietinę visuomenę. Ypatingas dėmesys bus skiriamas bendradarbiavimui su socialiniais partneriais ir nevyriausybiniomis organizacijomis visuose veiklos etapuose: ruošiant, tobulinant NVP ir ypatingai jo įgyvendinimo stadijoje. Atskirų regionų, vietos savivaldybių įtraukimas į šiuos procesus bei tinkamas visų veiklų koordinavimas turės tapti lemiamu sėkmės veiksniumi.

Pirmame skyriuje yra pateikiamos pagrindinės Lietuvos ūkio kitimo tendencijos, trumpai apžvelgiama ekonominė raida ir demografinė padėtis. Toliau yra aprašomi pagrindiniai trumpalaikės ir ilgalaikės rizikos veiksniai ir išskiriamos socialinės grupės, kurioms gresia skurdas ir socialinė atskirtis. Pagal atskirus išskirtus aspektus yra išskirti pagrindiniai uždaviniai, kurie parodo tolesnius problemos sprendimo kelius.

Antrame skyriuje yra formuluojamos pagrindinės kryptys ir tikslai, kurių bus siekiama ilgalaikėje ir trumpalaikėje perspektyvoje. Keliamas pagrindinis iššūkis - įveikti kraštutinį skurdą ir ženkliai sumažinti santykinį skurdą bei socialinę atskirtį per šį dešimtmetį. Nusakomi ilgalaikiai tikslai, kurių pagrindiniais yra užtikrinti socialinės atskirties grupėms priklausantiems asmenims ne tik visas reikalingas materialines gėrybes ar socialines paslaugas, bet ir galimybes įgyti tinkamą išsilavinimą, gauti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas, turėti visuomeninius standartus atitinkantį būstą, sveikas darbo sąlygas, galimybę rinktis ir įtakoti svarbiausius gyvenimo sprendimus. Nusakomos prioritetingos veiklos kryptys laikotarpiui iki 2006 metų.

Trečiame skyriuje yra nusakomos politikos priemonės, kurias Lietuva numato įgyvendinti iki 2006 metų. Šisame skyriuje numatomos politikos priemonės, kurios turi užtikrinti pagalbą labiausiai pažeidžiamiems asmenims bei didinti užimtumą ir gerinti visų galimybes naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis, padedant greičiau įtraukti labiausiai pažeidžiamas grupes į visuomenę. Specialus dėmesys yra skiriamas socialinės atskirties rizikos prevencijai, siekiant mažinti galimybes atskiroms gyventojų grupėms patekti į skurdą ir socialinę atskirtį.

Ketvirtame skyriuje yra pateiktas 2004-2006 m. nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano rengimo proceso aprašymas. Šis procesas vyko organizuojant ir koordinuojant Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai. Rengimo darbo grupę sudarė Lietuvos Respublikos ministerijų ir žinybų atstovai, socialiniai partneriai o taip pat dalyvavo nepriklausomi ekspertai ir mokslininkai. Tokios darbo grupės sudarymu buvo siekiama, kad į skurdo ir socialinės atskirties problemą būtų atkreiptas ne tik socialinės apsaugos srityje veikiančių, bet ir kitų, iki šiol šiems klausimams mažiau dėmesio skyrusių valstybės institucijų specialistų dėmesys, kad būtų apjungtos ir suderintos Vyriausybės, savivaldybių, socialinių partnerių bei nevyriausybinių sektoriaus institucijų pastangos kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi.

Planas yra suderintas su ministerijomis, žinybomis bei socialinių partnerių atstovais, jam yra pritarta Ministrų pasitarime.

Turinys

Įvadas.....	2
Turinys.....	4
1. PAGRINDINĖS TENDENCIJOS IR UŽDAVINIAI.....	6
1.1. Ekonominė raida.....	6
1.2. Demografinė padėtis.....	7
1.3. Darbo rinka.....	7
1.4. Švietimas.....	9
1.5. Kultūra.....	11
1.6. Sveikatos priežiūra.....	12
1.7. Gyvenimo sąlygos, pajamų nelygybė ir skurdas.....	12
1.8. Regioniniai skirtumai.....	14
1.9. Socialinė apsauga.....	15
1.10. Nevyriausybių organizacijų vaidmuo didinant socialinę aprėptį.....	17
1.11. Socialinės išlaidos.....	17
1.12. Labiausiai pažeidžiamos gyventojų grupės.....	18
2. STRATEGIJA, PAGRINDINIAI TIKSLAI IR SIEKIAI.....	21
2.1. Ilgalaikiai skurdo ir socialinės atskirties įveikimo tikslai.....	22
2.1.1. Pagalbos pažeidžiamiems asmenims srityje.....	22
2.1.2. Užimtumo didinimo ir galimybių naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis gerinimo srityje.....	23
2.1.3. Socialinės atskirties rizikos prevencijos srityje.....	25
2.2. Prioritetinės kryptys laikotarpiui iki 2006 metų.....	25
2.2.1. Pagalbos pažeidžiamiems asmenims srityje.....	25
2.2.2. Užimtumo didinimo ir galimybių naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis gerinimo srityje.....	26
2.2.3. Socialinės atskirties rizikos prevencijos srityje.....	28
2.2.4. Institucijų veiklos tobulinimo srityje.....	29
3. POLITIKOS PRIEMONĖS.....	30
3.1. Pagalba pažeidžiamiems asmenims.....	30
3.1.1. Labiausiai pažeidžiamų vaikų socialinės atskirties išgyvendinimas.....	30
3.1.2. Pagalba piktnaudžiaujantiems narkotinėmis medžiagomis asmenims.....	31
3.1.3. Pagalba ŽIV infekuotiems ir AIDS sergantiems asmenims.....	32
3.1.4. Pagalba asmenims, patyrusiems smurtą šeimoje.....	32
3.1.5. Pagalba prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms.....	32
3.1.6. Pagalba nuteistiems ir grįžusiems iš įkalinimo įstaigų asmenims.....	33
3.1.7. Pagalba pabėgėliams ir imigrantams.....	33
3.1.8. Romų socialinės atskirties mažinimas.....	33
3.1.9. Pagalba žemdirbiams.....	34
3.2. Užimtumo didinimas ir visų asmenų galimybių naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis gerinimas.....	34
3.2.1. Užimtumo galimybių didinimas.....	34
3.2.2. Socialinės ekonomikos principų įgyvendinimo skatinimas.....	36
3.2.3. Profesinio mokymo, konsultavimo ir mokymosi visą gyvenimą skatinimas.....	37
3.2.4. Regioninės ir geografinės nedarbo koncentracijos problemos sprendimas.....	38
3.2.5. Priemonės profesinio ir šeimyninio gyvenimo derinimui užtikrinti.....	39

3.2.6. Priėjimo prie išteklių, teisių, prekių ir paslaugų palengvinimas.....	39
3.2.6.1. Socialinė apsauga.....	39
3.2.6.2. Apsirūpinimas būstu.....	41
3.2.6.3. Visuomenės sveikatinimo ugdymas ir sveikatos apsauga.....	41
3.2.6.4. Švietimas.....	42
3.2.6.5. Kultūra.....	43
3.2.6.6. Teisinė pagalba.....	43
3.3. Socialinės atskirties rizikos prevencija.....	44
3.3.1. Žinių visuomenės teikiamų galimybių panaudojimas.....	44
3.3.2. Įsiskolinimų prevencija.....	44
3.3.3. Šeimos solidarumo išsaugojimas ir vaikų socialinės atskirties prevencija.....	45
3.3.4. Socialinę atskirtį sukuriančių problemų prevencija.....	45
3.4. Lyčių lygybės užtikrinimas.....	46
3.5. Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano priemonių finansavimas iš valstybės ir savivaldybių biudžetų bei ES struktūrinių fondų lėšų	47
4. INSTITUCIJOS.....	50
4.1. 2004-2006 m. nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano rengimo procesas	50
4.2. Dėl atskirties kenčiančių asmenų įtraukimas.....	50
4.3. Kovos su atskirtimi įtraukimas į bendrą politiką.....	51
4.4. Dialogo tarp suinteresuotų šalių skatinimas.....	52
4.5. Vietos bei regioninių institucijų dalyvavimas rengiant, įgyvendinant ir kontroliuojant Nacionalinį veiksmų planą	54
4.6. Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano įgyvendinimo kontrolė ...	55
5. GERA PRAKTIKA.....	56
Priedas. Statistinės lentelės ir schemas	59

1. PAGRINDINĖS TENDENCIJOS IR UŽDAVINIAI

1.1. Ekonominė raida

Stabilus ekonomikos augimas yra viena iš esminių sėkmingos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi prielaidų. Pastarieji metai Lietuvai buvo itin sėkmingi. Galėtume juos apibūdinti kaip „smarkaus ekonomikos augimo, stabilios valiutos ir sveikų valstybės finansų, mažo biudžeto deficito ir sėkmingų struktūrinių reformų“ laikotarpį.

1999 metais bendras vidaus produktas (toliau – BVP) buvo sumažėjęs beveik 2 proc., bet po to jis ėmė augti ir per 2003 m. augimas pasiekė 9 proc. (žr. Priedo 1 lentelė). Pagrindinis bendrojo vidaus produkto augimo veiksnys buvo per 2001-2002 metus beveik 20 proc. kasmet išaugęs eksportuotų paslaugų ir prekių kiekis. Nuo ES-15 šalių Lietuva pagal vienam gyventojui tenkančią BVP dalį atsilieka: Lietuvos BVP vienam gyventojui sudaro 46 proc. ES-25 vidurkio ir apie 44 proc. ES-15 vidurkio (žr. Priedo 2 lentelė). Modernizuodama ūkį ir pasinaudodama ES finansine ir technine parama, Lietuva tikisi realaus BVP augimą, viršijantį 6 proc., išlaikyti ir iki 2007 m. (žr. Priedo 3 lentelė). Tai būtų pagrindas bendram gyvenimo lygio augimui ir skurdo bei socialinės atskirties mažinimui.

Sėkminga pastarųjų metų Lietuvos ūkio raida nustumia į istoriją dramatiškus praėjusio dešimtmečio struktūrinius pokyčius, kurie ženkliai įtakoją gyventojų užimtumą ir gyvenimo sąlygas. Stipriai kitusi ūkio šakų struktūra pagaliau stabilizavosi. 2003 metais Lietuvos paslaugų sektorius sukūrė 62 proc. bendrosios pridėtinės vertės (toliau – BPV), pramonės lyginamoji dalis sudarė 25,0 proc., žemės ūkio – 6,1 proc., statybų – 6,8 proc. Daugiausia užimtųjų (54 proc.) yra paslaugų sektoriuje, pramonėje liko 21 proc. visų užimtųjų, žemės ūkyje – 17,9 proc. Užimtųjų žemės ūkyje dalis vis dar gerokai viršija ES vidurkį, tačiau kad žemės ūkio sektorius pajėgtų konkuruoti tarptautiniu lygiu, darbo našumas jame turi sparčiai augti, o tai turės didelę įtaką užimtumui.¹

Šalyje tebėlieka aktuali neapskaitomos ekonominės veiklos problema. 2002–2003 m. Statistikos departamento atlikto neapskaitomos ekonomikos tyrimo duomenimis, neapskaitoma ekonomika 2002 m. sudarė nuo 15,2 proc. iki 18,9 proc. šalies BVP, neregistruotų samdomų darbuotojų - 104 tūkstančiai. Nemažai tokių darbuotojų dirba statybos ir apdirbamosios pramonės (po 23 proc.), žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės veiklos rūšių įmonėse (20 proc.).² Neapskaitoma ekonomika joje dalyvaujantiems žmonėms teikia pragyvenimo šaltinį, tačiau neduoda pajamų valstybei ir neprideda prie socialinių programų finansavimo, o neregistruoti darbuotojai lieka neapdrausti socialiniu draudimu. Nekalbant jau apie šešėlinės ekonomikos nesuderinamumą su teisėtumu.

Lietuvos monetarinė politika remiasi Valiutos valdybos modeliu. Jis padeda išlaikyti nedidelę infliaciją. 2002 m. buvo fiksuota 0,3 proc. infliacija, o 2003 m. – 1,2 proc. defliacija. Jei 1999-2001 metais žemą infliacijos lygį lėmė sumažėjusi paklausa, tai 2002 m. infliacijos sulėtėjimą ir 2003 m. defliaciją sąlygojo sumažėjusios žemės ūkio supirkimo kainos, gamintojų kainos, aštri prekybos tinklų konkurencija, sumažėjusios importo kainos ir lito stiprėjimas.

Valdžios sektoriaus deficitas sumažėjęs nuo 5,6 proc.³ (1999 m.) iki 1,5 proc. BVP (2002 m.), 2003 m. vėl šiek tiek padidėjo iki 1,7 proc. BVP.⁴ Tuo tarpu Valdžios sektoriaus bendroji skola šiek tiek sumažėjo ir 2003 m. pabaigoje sudarė 21,5 proc. BVP.⁵ Biudžeto subalansuotumas pasiektas ribojant viešąsias išlaidas, tuo tarpu viešosios pajamos iš mokesčių mažėja nuo 23,4 proc. BVP 1998 m. iki 17,4 proc. BVP 2002 m. Šalies mokesčių sistemai būdingas darbo jėgos ir kapitalo apmokestinimo skirtumas (atitinkamai 33 ir 15 proc.) ir mokesčių lengvatos.⁶

Pastaraisiais metais imtasi mokesčių politikos priemonių, sumažinančių gyventojų pajamų mokesčio našta. Nuo 2003 m. sausio 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymui, iki 290 litų padidintas pagrindinis neapmokestinamasis pajamų dydis (NPD). Tėvams, auginantiems vieną arba du vaikus iki 18 metų, taikomas papildomas nepamokestinamasis pajamų dydis. Gyventojams sugražinama iki 25 proc. sumokėto gyventojų

pajamų mokesčio už banko kreditą gyvenamajam būstui statyti ar įsigyti sumokėtas palūkanas, už gyvybės draudimo bei savanoriško pensijų draudimo įmokas, už studijas. Siekiant paskatinti gyventojų aktyvesnį labdaros ir paramos teikimą, numatyta galimybė gyventojų prašymu iki 2 proc. pajamų mokesčio sumos pervesti labdarai ir paramai. Siekiant paskatinti smulkaus verslo vystymąsi, nuo 2003 m. atsisakyta nuostatų, kad norint verstis tam tikra veikla būtina įsteigti įmonę.

Bendra verslo aplinka yra gerinama šiomis kryptimis: liberalizuojamos ūkinės veiklos taisyklės, gerinamas investicijų klimatas, racionalizuojamos bendrovių registravimo ir likvidavimo procedūros. Lietuvos ekonomikoje įtvirtinti fundamentalūs pokyčiai: atvira ekonomika, laisvas kapitalo judėjimas, platus privatus sektorius, stipri konkurencija. Svarbų vaidmenį modernizuojant ūkį atlieka užsienio investicijos.

Uždavinys: išsaugojant makroekonominį stabilumą, užtikrinti palankias sąlygas ilgalaikiam ūkio augimui kaip būtinai socialinės atskirties mažinimo prielaidai.

1.2. Demografinė padėtis

Dėl pastaraisiais metais mažėjusio (išskyrus paskutinius 2003 metus) gimstamumo (žr. Priedo 4 lentelė) ir didelio emigracijos masto Lietuvos gyventojų skaičius nuo 1989 m. surašymo sumažėjo 5,8 proc. ir 2003 metais siekė tik apie 3,45 milijono. Moterys sudaro 53,3 procentus. Mieste gyvena 66,8 proc. visų gyventojų (žr. Priedo 5 lentelė). Mieste didesnę dalį (apie 62 proc.) sudaro darbingo amžiaus gyventojai, kai tuo tarpu kaime darbingo amžiaus gyventojų yra apie 54 proc. Atitinkamai kaimuose didesnę gyventojų dalį sudaro vaikai ir senyvo amžiaus asmenys.

Suminis gimstamumo rodiklis⁷ Lietuvoje nukrito nuo 2,03 (1990 m.) iki 1,24⁸ (2002 m.). 2003 metais jis siekė tiek padidėjo (1,3), tačiau vis vien nesiekia ES-15 vidurkio (1,53).⁹ Kita vertus, per tą patį 1990-2003 metų laikotarpį gimusių ne santuokoje vaikų dalis padidėjo nuo 7,0 proc. iki 30,0 proc.

Ieškodami darbo ir didesnio atlyginimo kasmet emigruoja apytikriai 10-20 tūkst. žmonių. Iki Lietuvai įstojant į ES didžioji tokių asmenų dalis vyko nelegaliai, todėl nebuvo socialiai apdrausti. Šiuo metu kai kuriose ES šalyse tokie asmenys legalizuojasi ir tampa visaverčiais darbo rinkos dalyviais.

Padidėjo 65 metų ir vyresnių asmenų bei sumažėjo vaikų iki 15 metų amžiaus dalis bendrame gyventojų skaičiuje (žr. 1 priedo 6 lentelė). Senyvo amžiaus žmonių priklausomybės koeficientas¹⁰ padidėjo nuo 19 proc. (1996 m.) iki 22 proc. (2003 m.). Tačiau šis rodiklis yra mažesnis už ES-15 šalių vidurkį (24 proc.).¹¹

Vienių (gyvenančių vienu), vyresnių kaip 65 metų asmenų skaičius 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis sudarė apie 145 tūkst. asmenų arba beveik 30 proc. bendro šio amžiaus gyventojų skaičiaus.

Uždavinys: imtis priemonių sulėtinti neigiamas demografines tendencijas ir sušvelninti jų neigiamas pasekmes.

1.3. Darbo rinka

Nepriklausomybės laikotarpiu gyventojų užimtumas kito netolygiai: pradžioje buvęs labai aukštas, jis pradėjo mažėti dėl nedarbo augimo. 1995 m. nedarbas pasiekė aukščiausią tašką (nedarbo lygis– 17,1 proc., užimtumo lygis– 55,2 proc.).¹² Vėliau užimtumo rodikliai gerėjo, kol Lietuvos ekonomiką 1999 m. smarkiai pakirto Rusijos krizė. Nors po metų šalies ūkis pradėjo augti, nedarbo lygis didėjo. 2002 m. Lietuvos darbo rinkoje įvyko persilaužimas:

nedarbas sumažėjo iki 13,8 proc., nors palyginti su ES-15 vidurkiu (7,5 proc.), jis vis vien išlieka labai aukštas. Šiek tiek padidėjo ir užimtumas (iki 59,6 proc. 15–64 m. amžiaus gyventojų). Palankios tendencijos išliko ir 2003 metais: nedarbo lygis sumažėjo iki 12,4 proc., o užimtumo lygis padidėjo iki 60,9 proc. (žr. Priedo 7-8 lenteles). 2003 m. šalyje dirbo 1438 tūkst. gyventojų, o tai didžiausias dirbančiųjų skaičius per pastaruosius penkerius metus.

Kaime 2003 m. kas antras dirbantysis buvo užimtas žemės ūkyje, o tai sudarė 222,5 tūkst. arba 51 proc. dirbančių kaime. Žemės ūkis kaimo vietovėse absorbuoja darbo jėgos perteklių, atsirandantį dėl darbo vietų trūkumo kituose ūkio sektoriuose. Tai sudaro prielaidas egzistuoti smulkiam „natūriniam“ ūkiui, kuris daugeliui kaimo gyventojų yra vienintelis maitinimosi ir pragyvenimo pajamų šaltinis. Toks ūkininkavimas neužtikrina žemdirbių ir jų šeimų narių pilno užimtumo bei gamybos efektyvumo, o šeimai – pakankamų pajamų. Vykstant struktūriniais pokyčiams žemės ūkyje, prognozuojamas užimtųjų žemės ūkyje sumažėjimas, darbo našumo bei pajamų augimas.

Pastaraisiais metais mažėjęs gyventojų ekonominio aktyvumo lygis 2003 metais šiek tiek padidėjo (žr. Priedo 7 lentelė). Palyginti su ES-15 vidurkiu Lietuva atsilieka pagal užimtumo lygį, tačiau aktyvumo lygis Lietuvoje šiek tiek aukštesnis (žr. 1 priedo 9 lentelę).

Vyrų nedarbas, priešingai nei ES-15, išlieka didesnis už moterų (2003 m. vyrų nedarbas - 12,7 proc., o moterų - 12,2 proc.). Kaip ir Europos Sąjungoje, vyrai pasižymi didesniu užimtumu bei ekonominiu aktyvumu (žr. Priedo 7 ir 9 lenteles). Moterų gyvenimo sąlygas pablogina keletas su darbo rinka susijusių veiksnių: visose ekonominėse veiklose vadovaujančias pareigas užima daugiausia vyrai; jie daugiausiai dirba geriau apmokomose ekonominėse veiklose. Tai lemia, kad moterų bruto darbo užmokestis sudaro tik apie 81,2 proc. vyrų darbo užmokesčio (2002 m.). Tiek vyrams, tiek moterims galimybes derinti šeimyninį su profesiniu gyvenimu apsunkina neišplėtotos lanksčios darbo formos.

Kaip ir ES-15 šalyse, taip ir Lietuvoje egzistuoja jaunimo nedarbo problema. Lietuvoje jaunimo nedarbas viršija 20 proc., o ES-15 siekia apie 15 proc. (žr. 1 priedo 9 lentelė). Darbo jėgos tyrimų duomenimis, jaunimo nedarbas sumažėjęs 2002 m. (iki 23 proc.), 2003 m. vėlgi padidėjo iki beveik 25 proc., nors bendras šalies nedarbo lygis mažėjo (žr. 1 priedo 8 lentelę).

Nors palyginti su 2001 metais, ilgalaikis nedarbas yra sumažėjęs, bendras jo mastas išlieka labai aukštas. Gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, 2003 m. apie 49 proc. bedarbių neturėjo darbo 1 metus ir daugiau (102,3 tūkst. bedarbių), ir net apie 32 proc. darbo neturėjo 2 metus ir daugiau (65,7 tūkst. bedarbių). Ilgalaikis nedarbas paplitęs tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų. Vis gi ilgalaikių bedarbių moterų yra daugiau nei vyrų. Kita vertus, itin ilgos trukmės (2 m. ir daugiau) ilgalaikis nedarbas šiek tiek didesnis tarp vyrų. Pagal amžiaus grupes didžiausia itin ilgos trukmės ilgalaikio nedarbo rizika būdinga 50 metų amžiaus ir vyresniems bedarbiams. Tarp jų ilgalaikiai bedarbiai 2003 metais sudarė apie 62 proc. (itin ilgos 2 metų ir daugiau trukmės ilgalaikiai bedarbiai sudarė apie 44 proc.) (žr. Priedo 10 lentelė).

Nedarbo lygis, ypač ilgalaikių bedarbių ir jaunimo, labai glaudžiai susijęs su žemu išsilavinimo lygiu bei įgūdžių ir sugebėjimų trūkumu (žr. Priedo 11 lentelę). Apytikriai 4/5 darbo biržoje užsiregistravusių bedarbių neturi kvalifikacijos arba jų kvalifikacija per žema ar nesusijusi su dabartiniais darbo rinkos poreikiais. Pusė jaunų užsiregistravusių bedarbių neturi jokios kvalifikacijos. Jaunų bedarbių profesinio mokymo organizavimą sunkina tai, kad gana daug jų neturi pagrindinio išsilavinimo.¹³

Esama profesinio rengimo sistema nepakankamai išplėsta ir dar nepajėgia užtikrinti visuotinio profesinio mokymo prieinamumo ir tęstinumo. Pastebimos disproporcijos tarp profesinio rengimo, kvalifikacijos tobulinimo poreikio ir jo tenkinimo galimybių, ne visiems gyventojams prieinama profesinė informacija, netobula profesinio orientavimo ir konsultavimo sistema, nepakankamai dėmesio skiriama specialius poreikius turintiems ir pažeidžiamiems asmenims (neįgaliesiems, jaunimui, grįžusiems iš įkalinimo įstaigų asmenims, kalbinėms/tautinėms mažumoms, priešpensinio amžiaus asmenims, ilgalaikiams bedarbiams). Ypatingas dėmesys atkreiptinas į tėvų globos netekusių vaikų, gyvenančių savivaldybės ar valstybės išlaikomuose vaikų globos namuose ar specialiose internatinėse mokyklose,

profesiniam pasirengimui ir paklausių darbo rinkoje specialybių pasirinkimo galimybių sudarymui. Tai trukdo siekiantiems nuolatinio užimtumo asmenims, ypač tiems, kuriems gresia socialinė atskirtis, prisitaikyti prie greitai kintančių rinkos poreikių.

Nors I ir II grupės invalidų įdarbinimui darbdaviams nustatytos kvotos, jų, o taip pat buvusių kalinių, kurie darbo rinkoje papildomai remiami¹⁴, įdarbinimas yra sudėtingas dėl darbdavių nenoro įdarbinti minėtus asmenis ar nebuvimo paskatų tai daryti. Nėra ir efektyviai veikiančios tokių asmenų reabilitacijos sistemos.

Bendras nedarbo lygis ir atskirų aukščiau paminėtų gyventojų grupių įdarbinimas vis dar lieka svarbia Lietuvos problema.

Darbo užmokestis. Minimalus mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje yra nustatomas poįstatyminiais teisės aktais- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais – šiuo metu nustatytas 500 Lt (nuo 2004 gegužės 1 d.). Minimalųjį bruto darbo užmokestį (430 Lt) 2002 m. spalio mėn. šalies ūkyje gavo 65,5 tūkst. (8,8 proc.) samdomųjų darbuotojų be dirbančių ne visą darbo dieną arba savaitę. 2003 m. spalio mėn. minimalųjį bruto darbo užmokestį (450 Lt, o tam tikrų kategorijų darbuotojai – 430 Lt) gavo 79,9 tūkst. (10,2 proc.) visą darbo dieną dirbančių samdomųjų darbuotojų. Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje, neįskaitant individualių įmonių, 2003 m., palyginti su 2002 m., padidėjo 6,5 procento.

Uždavinys: sparčiau plėsti aktyvias darbo rinkos priemones pirmiausia jas taikant labiausiai pažeidžiamoms darbo rinkoje gyventojų grupėms.

1.4. Švietimas

Kovojant prieš skurdą ir socialinę atskirtį svarbus vaidmuo tenka švietimui. 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis Lietuvoje 10 m. ir vyresnių gyventojų raštingumo lygis labai aukštas– 99,7 proc. Didžiausia problema romų neraštingumas, tarp jų neraštingi asmenys sudaro apie 31 proc.¹⁵ Nemažai (apie 17 proc.) Lietuvos gyventojų (15 m. ir vyresnių) turi tik pradinį ar žemesnio lygio išsilavinimą. Dauguma jų vyresni nei 55 metų amžiaus.¹⁶

Bendras studentų ir moksleivių skaičius Lietuvoje nuo 1995/1996 iki 2002/2003 metų padidėjo beveik 20 procentų. Ypač išaugo studentų, siekiančių aukštojo mokslo, skaičius. Beveik visi pagrindinę mokyklą baigę moksleiviai (2001 m.- 99,7 proc.) bei dauguma baigusiujų vidurinę mokyklą (2002 m.- 84 proc.) tęsia mokslus toliau. 7-24 metų amžiaus grupės tikėtina mokymosi trukmė pailgėjo nuo 12,7 (1996 m.) iki 14,6 metų (2002 m.). Merginų tikėtina mokymosi trukmė (15,2 m.) ilgesnė nei vaikinų (14,3 m.).¹⁷ 2002/2003 m.m. švietimo įstaigose mokėsi 51 proc. merginų (100 vaikinų teko 104 merginos). Moterų išsilavinimo lygio vidurkis Lietuvoje aukštesnis nei vyrų.¹⁸

Šalia teigiamų pokyčių išlieka ir nemažai problemų. 1990-2000 m. iš dalies dėl sumažėjusio gimstamumo, iš dalies dėl tuo metu vykdomos politikos maždaug dvigubai sumažėjo ikimokyklinių įstaigų skaičius ir atitinkamai jas lankančių vaikų skaičius. Kaime, tokių įstaigų sumažėjo žymiai labiau arba jos visai išnyko dėl sumažėjusio jų poreikio, motinoms ar tėvams netekus darbo (žr. Priedo 12 lentelė). Kadangi ugdymo išlaidos ikimokyklinėse įstaigose dotuojamos valstybės, galima teigti, kad jas lankančių vaikų šeimos gauna didesnę materialinę paramą nei nelankančių.

Kita problema yra ta, kad kaime, dėl nepakankamo vaikų skaičiaus, uždaromos bendrojo lavinimo mokyklos. Be to, kaimo vietovėse veikia tik 8 specialiosios (mieste-59), 1 jaunimo (mieste-24)¹⁹ ir nėra nei vienos suaugusiųjų²⁰ mokyklos (mieste-27).²¹ Siekdami tolesnio išsilavinimo, kaimo gyventojai turi keisti ne tik mokymo įstaigą, bet dažnai ir gyvenamąją vietą, dėl to iškyla įvairių socialinių ekonominių problemų. Neracionaliai išdėstytas ir darbo rinkos profesinio mokymo centrų tinklas.

Švietimo įstaigos, organizuodamos veiklą, atsižvelgia į socialiai remtinių vaikų galimybes, jiems organizuojamas nemokamas maitinimas, teikiamas prioritetas aprūpinant

vadovėliais, dalyvaujant užklasinėje veikloje, kur jie atleidžiami nuo mokesčių, ir skiriamas ypatingas dėmesys šių vaikų socialinei aplinkai. 2003 m. nemokamai buvo maitinami 27,4 proc. visų mokinių (158 tūkst.). Vis gi daugeliui vargingų šeimų vis vien sunku nupirkti besimokančiam vaikui net ir dalį reikalingų mokymo priemonių.

2001/2002 mokslo metais mokėsi apie 55000 specialiųjų poreikių mokinių, t. y. beveik 10 proc. bendro mokinių skaičiaus (583850). Keliais metais anksčiau šis skaičius nesiekė ir 7 proc. Vakarų šalyse specialiųjų poreikių vaikų kategorijai priskiriama iki 15 proc. ir daugiau vaikų.²² Kol kas bendrojo lavinimo mokyklos nėra visiškai pasirengusios teikti atitinkančias visus vaikų poreikius specialiojo ugdymo paslaugas - stinga kvalifikuotų specialistų, inventoriaus, specialių kompensacinių ir mokymo priemonių.

Pagrindinės jaunimo profesinio mokymo sistemos problemos yra nepakankamas profesinio informavimo, orientavimo bei konsultavimo prieinamumas (ypatingai kaimo moksleiviams). Tik apie 20 proc. jaunimo gauna kvalifikuotas konsultacijas.²³ Profesinis parengimas nepakankamai susietas su darbo rinkos poreikiais. Pastaroji silpnybė susijusi su mokymo įstaigų ir darbdavių ryšių silpnumu, nepakankamu darbdavių dalyvavimu rengiant programas ir nepakankamu investavimu į mokyklų infrastruktūrą bei įrangą ir mokymo metodų tobulinimą bei mokytojų mokymą. Kai kurie vaikai iš mažas pajamas gaunančių šeimų negali įgyti profesinio mokslo dėl lėšų stokos. Tai ypač aktualu, kalbant apie vaikų globos institucijose ir vaikų su specialiaisiais poreikiais, gyvenančių specialiosiose internatinėse mokyklose, profesiniam pasirengimui. Be to, darbo rinkos profesinis mokymas per mažai aprėpia neįgaliuosius ir iš įkalinimo įstaigų grįžusius asmenis.

Spaudžiami besikeičiančių sąlygų darbo rinkoje tęsti mokslo sugrįžta vis daugiau vyresnio amžiaus žmonių. I studijų pakopos studentų amžiaus vidurkis 2000 m. buvo 22,3 metai, o 2002 m. – 23,3 metų. Panaši tendencija pastebima visose studijų pakopose. 2002 metų rudenį palyginti su 2000 m. 40 metų ir vyresnio amžiaus studentų skaičius bakalauro studijose padidėjo 3,5 karto. Tiek pat padaugėjo šio amžiaus grupės asmenų, studijuojančių magistratūroje ir jai prilygstančiose studijose. Du kartus padaugėjo siekiančių įgyti kitą aukštojo mokslo diplomą: 2000 m. - 557, o 2002 m. - 1015 įstojusių į pirmąjį kursą studentų turėjo aukštąjį išsilavinimą.

Pastaruoju metu Lietuvoje plėtojamas nuotolinis (distancinis) mokymas. Statistikos departamento duomenimis 2001-2002 mokslo metais 3 kolegijose ir 8 universitetuose buvo įsteigtas 21 nuotolinio mokymo centras arba klasė, kuriuose pagal pilną arba dalinę studijų programas mokėsi 1658 studentai, kvalifikaciją tobulino 217 dėstytojų ir 1259 ūkio darbuotojai. Šiuo metu mokymosi visą gyvenimą sistema - nepakankamai išplėta. 2002 m. valstybės reglamentuotuose įvairiuose mokymo kursuose kvalifikaciją tobulino 4,5 proc. darbingo amžiaus gyventojų, t.y. dvigubai mažiau nei ES-15.²⁴

Vis dar gajos socialinės atskirties riziką padidinančios mokyklos nelankymo, antramečiavimo, iškritimo iš mokymo įstaigų, nepilnamečių nusikalstamumo ir narkotikų vartojimo problemos. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis 2001 metų balandžio mėnesį nesimokė 1,1 proc. vaikų nuo 7 iki 16 metų. Dažniausiai mokyklos nelanko 13-16 metų paaugliai. Kursą kartoja maždaug 0,6 proc. moksleivių, tačiau jų skaičius per pastaruosius penkerius metus sumažėjo perpus.²⁵ Lyginant su ES-15 šalių vidurkiu (18,9 proc. - Eurostat'o 2003 m. duomenys), Lietuvoje ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos rodiklis²⁶ nėra aukštas (14,3 proc.). Vis gi kai kuriose panašaus kultūrinio ir ekonominio lygio šalyse šis rodiklis gerokai mažesnis (Lenkijoje – 7,6 proc., Slovėnijoje- 5 proc., Čekijoje- 5,5 proc.).²⁷ Profesinėse, aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose kasmet iškrenta maždaug kas dešimtas besimokantysis (žr. Priedo 13 lentelė). Kol kas nėra duomenų leidžiančių nustatyti jų grįžimo mokytis mastą.²⁸

2001 m. Lietuvoje pagrindinės mokyklos baigimo koeficientas (moksleivių dalis, kurie, atėję į pirmą klasę, baigė pagrindinę mokyklą) siekė 0,77, ES šalyse – 0,9. Sociologinio tyrimo²⁹ „Mokyklos nelankymo ir blogo lankomumo tendencijos ir priežastys“ rezultatai leidžia teigti, kad pedagogai nelaiko moksleivių „iškritimo“ iš mokyklos svarbia problema. Mokyklos galimybės padėti šiems vaikams sugrįžti į mokyklą yra menkos. 66 proc. apklaustų mokytojų nežinojo, kokiais būdais galima pritraukti niekada mokyklos nelankiusius mokyklinio amžiaus

vaikus. Psichologinėje srityje kompetentingi jaučiasi tik 25 proc. mokytojų, jiems trūksta ir kompetencijos dirbant su specialiuųjų poreikių ir su rizikos grupių vaikais.

Lyginant su ankstesniais metais, gerėja mokyklų aprūpinimas kompiuterine įranga, tačiau skirtumai tarp savivaldybių tebėra dideli: nuo 1 kompiuterio 11,1 mokiniui Neringos savivaldybėje iki 1 kompiuterio 36,8 mokinio Klaipėdoje (šalies vidurkis – 27,4). Informacinių technologijų naudojimo namų ūkiuose tyrimo duomenimis, 2003 m. trečiąjį ketvirtį asmeninius kompiuterius namuose (įskaitant pasiskolintus) turėjo 20 proc. visų namų ūkių. Tai rodo, kad gyventojai turi nepakankamas galimybes įgyti įgūdžių, reikalingų prisitaikyti prie besikeičiančių darbo rinkos ir aplinkos reikalavimų.

E-valdžios projektų diegimas reikalauja ne tik iš viešo administravimo darbuotojų, bet ir iš e-valdžios paslaugų vartotojų skaitmeninio raštingumo įgūdžių bei gebėjimų įsisavinti informaciją. Dažniausiai e-valdžios institucijų informacija apie paslaugas yra orientuota į vartotojo, turinčio aukštą išsilavinimą ir pakankamus skaitmeninio raštingumo įgūdžius, poreikius. Pažanga įtvirtinant e-valdžią iš esmės aplenkia visas bendruomenes ir vietas, kuriose gyvenančių žmonių išsilavinimas, pajamos ir motyvacija žemos, nes vis daugiau galimybių švietimo, mokymo, užimtumo, aprūpinimo būstu, socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros srityse yra susiję su valdžios paslaugomis internete. Valdžios institucijų paslaugos ir tinklapiuose patalpinta informacija nėra pakankamai prieinama ir suprantama menkesnį išsimokslinimą turintiems gyventojams. Šioje situacijoje, net atsirandanti praktika viešuose interneto prieigos centruose teikti nemokamas interneto paslaugas, iš esmės, nepadidina bendruomenių galimybių naudotis e-valdžios paslaugomis.

Uždavinys: toliau reformuojant švietimo sistemą ir siekiant aukštesnės išsilavinimo kokybės, didinti švietimo įstaigų prieinamumą ir patrauklumą, bei užtikrinti aprūpinimą švietimo paslaugomis visoms gyventojų grupėms, ypatingą dėmesį skiriant vaikams ir jaunuoliams iš ypač mažas pajamas gaunančių ir socialinę atskirtį patiriančių šeimų.

1.5. Kultūra

Šalyje perėjus prie rinkos ekonomikos prasidėjo žymus kultūros paslaugų brangimas, dėl to dalis paslaugų, ypač kaimo vietovėse, tampa sunkiai prieinamos gyventojams. Statistikos departamento duomenimis gyventojų namų ūkio išlaidų dalis skiriama poilsiui ir kultūrai didėjo, tačiau išlieka didelis skirtumas tarp miesto ir kaimo gyventojų dalyvavimo kultūroje ir jos vartojimo apimtys (žr. Priedo 14 lentelė).

Kadangi pastebima kaimo senėjimo tendencija, mažėja bendruomenės narių, turinčių poreikį dalyvauti meno mėgėjų veikloje. Mažėja ir meno kolektyvų skaičius (2001 m. – 4862, juose dalyvavo 36040 gyventojai; 2002 m. – 4803, juose dalyvavo 35274 gyventojai).

Dėl gana didelių leidybos kaštų Lietuvoje daug kultūrai svarbių knygų tebėra žmonėms, ypač kaimo, sunkiai prieinamos. Kylančios spaudinių ir kitų informacijos priemonių kainos sąlygoja bibliotekų lankytojų skaičiaus didėjimą (2001 m. buvo 24 476,7 tūkst., apsilankymų, t. y. 1 885,3 tūkst. daugiau nei 2000 m.), šios aplinkybės didina bibliotekų vaidmenį teikiant informaciją, ypač mažas pajamas gaunantiems Lietuvos gyventojams.

Uždavinys: didinti kultūros įstaigų atvirumą, prieinamumą ir patrauklumą, ypač mažas pajamas gaunantiems ir socialinėje atskirtyje esantiems gyventojams.

1.6. Sveikatos priežiūra

Sveikatos priežiūros kokybę atskleidžiantis kūdikių mirtingumas nuo 1995 m. sumažėjo apie pusantro karto ir 2003 m. 1000-iui gyvų gimusiųjų teko 6,8 mirę kūdikiai (1998-2000 m. centrinės ir rytų Europos šalyse šis rodiklis sudaro 10,9, o ES-15 - 4,9),³⁰ tačiau kai kuriuose Lietuvos rajonuose ir miestuose kūdikių mirtingumas siekia net iki 18 mirimų 1000-iui gyvų gimusiųjų. Galima manyti, kad blogesnę šių vietovių padėtį lemia nepalankios socialinės ir ekonominės sąlygos ir/arba nepakankama medicininė pagalba.³¹

Gerėjančias gyvenimo sąlygas ir sveikatos priežiūrą atskleidžia padidėjusi būsimą gyvenimo trukmė. Šiuo aspektu išlieka ryškus skirtumas tarp vyrų ir moterų (atitinkamai 66 ir 78 metai (2002 m.), kai ES vidurkis – atitinkamai 75 ir 81 metai³² /žr. Priedo 15 lentelė). Moterų sudaro 65,6 proc. 65 metų amžiaus ir vyresnių gyventojų.³³ Kita vertus, gyvenimo ilgėjimas taip pat reiškia ir didėjančią socialinių bei sveikatos paslaugų poreikį vyresniems asmenims.

Teisė į sveikatos apsaugą grindžiama draudimu, o bazinės sveikatos priežiūros paslaugos teikiamos visiems gyventojams. Dėl to ir socialiai skurdiems asmenims tam tikros sveikatos priežiūros paslaugos yra prieinamos. Vis gi dėl lešų stokos dalis žmonių, ypač vieniši tėvai su vaikais, priversti kai kurių paslaugų atsisakyti: dantų gydymo (17,5 proc.), dantų protezavimo (13,4 proc.), apsilankymo pas gerą specialistą (15 proc.).³⁴ Mažas pajamas turintiems asmenims sunkiai pakeliamos net ir išlaidos vaistams, kurių dalis yra kompensuojama.

Lietuvoje nors mažėja, tačiau vis dar išlieka tuberkuliozės susirgimų problema (žr. 1 priedo 16 lentelę). Apie 70 proc. naujai užregistruotų susirgusių tuberkulioze Lietuvoje yra nedirbantys asmenys. Dauguma jų gyvena asocialiai, piktnaudžiauja alkoholiu. Sparčiai daugėja ŽIV infekcijos nešiotų, kuriais dažniausiai tampa intraveninius narkotikus vartojantys asmenys. AIDS centro duomenimis 2004 metais iš viso užregistruota 869 ŽIV infekcijos nešiotų (785 vyrai ir 84 moterų). Net 699 užsikrėtę ŽIV vartojant narkotikus. AIDS diagnozuotas 69 asmenims, nuo šios ligos šalyje mirė 67 žmonės.

Didelį susirūpinimą kelia blogėjanti vaikų, ypač mokyklinio amžiaus, sveikata. Sveiki, nesergantys lėtinėmis ligomis, neturintys jokių defektų ir funkcinių sutrikimų, retai sergantys ūminėmis ligomis vaikai sudaro 43,5 proc. profilaktiškai patikrintų vaikų (1991 m. 58,6 proc.).

Sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojai, teikdami medicininę pagalbą, neretai pirmieji susiduria su socialiai atskirtais asmenimis, tačiau dėl nepakankamo medicininės ir socialinės pagalbos įstaigų bei darbuotojų darbo koordinavimo šis pirminis informacijos apie ypatingai sunkiose sąlygose gyvenančius asmenis šaltinis nepakankamai efektyviai panaudojamas.³⁵

Uždavinys: stiprinti priklausomybės ligų prevenciją, vaikų profilaktinę sveikatos priežiūrą ir užtikrinti sveikatos apsaugos prieinamumą visoms be išimties gyventojų grupėms.

1.7. Gyvenimo sąlygos, pajamų nelygė ir skurdas

Iki šiol augimo tempu gana ženkliai atsilikęs nuo šalies ūkio augimo, vidutinis gyvenimo lygis šiek tiek reikšmingiau padidėjo tik 2003 metais (žr. 1 priedo 17 lentelę). Vidutinės disponuojamos pajamos 2003 m., palyginti su 2002 m., padidėjo 8,4 procento.³⁶ Kadangi vartojimo kainos per metus sumažėjo 1,2 procento, realiosios pajamos padidėjo 9,8 procento. Namų ūkių vartojimo išlaidos 2003 metais, palyginti su perskaičiuotomis 2002 metų vartojimo išlaidomis³⁷, padidėjo 10 procentų.³⁸

Kaimo gyventojų disponuojamos pajamos maždaug trečdaliu mažesnės nei miesto gyventojų (žr. 1 priedo 17 lentelę). Be to, ženkliai skiriasi miesto ir kaimo namų ūkių pajamų struktūra. Miesto namų ūkių disponuojamose pajamose darbo pajamos sudarė 71 proc., o kaimo – 63 proc. Socialinės išmokos miestiečių disponuojamose pajamose sudarė 21 proc., tuo tarpu kaimo gyventojų pajamose net 32 procentus.

Ypač mažos disponuojamos pajamos yra namų ūkiuose, gyvenančiuose iš pašalpų, stipendijų ir pan. (apie 286 Lt) bei žemdirbių namų ūkiuose (apie 330 Lt) (žr. Priedo 18 lentelė). Be to, daugumos žemdirbių namų ūkių apie pusę visų pajamų sudaro natūrinės pajamos. Šie žmonės prasimaitina iš savo ūkių, bet labai stokoja piniginių lėšų būtiniausių prekių pirkimui. Tai viena iš labiausiai nepritekliuje gyvenančių socialinių gyventojų grupių. Žemės ūkio bendrovių darbuotojų mažas pajamas sąlygoja tai, kad dauguma jų užimti ne visą darbo laiką.

Labai didelės įtakos disponuojamų pajamų lygiui ir jų struktūrai turi namų ūkių sudėtis. Didžiausias disponuojamas pajamas turi vieniši asmenys ir santuokinės poros, neturinčios vaikų, *mažiausias* – vadinamieji kiti namų ūkiai su vaikais, susidedantys iš tėvų su nepilnamečiais ir jau suaugusiais vaikais, kelių kartų namų ūkių ir pan. bei tėvo ar motinos vieno auginančio nepilnamečius vaikus namų ūkiai (žr. Priedo 19 lentelė).

Žemas gyvenimo lygis neretai sudaro prielaidas nusikalstamumo ir girtavimo didėjimui, probleminių šeimų skaičiaus augimui bei kitoms socialinėms problemoms.

Apsirūpinimas būstu. Lietuvos Respublikos gyventojų ir būstų 2001 m. visuotinio surašymo duomenimis Lietuva ženkliai atsilieka nuo senųjų ES šalių tiek pagal vienam asmeniui tenkantį kambarių skaičių (0,98 ir 1,89 kambario atitinkamai), tiek pagal būsto kokybę. ES-15 šalyse kurio nors vieno iš patogumų (vonios ir dušo, tualetu, karšto vandens) neturi 5 proc. namų ūkių.³⁹ Lietuvoje (daugiausiai kaime) karšto vandens neturi net 31 proc. asmeninių namų ūkių, tualetu su nutekamuoju vandeniu – 28 procentai. Tai neigiamai įtakoja sveikatą ir darbingumą.

Iš kitos pusės, butuose su patogumais gyvenančios mažas pajamas gaunančios šeimos nėra pajėgios susimokėti už komunalines paslaugas. Valstybė dalį šių išlaidų jiems kompensuoja, tačiau turinčiųjų išsiskolinimus už komunalines paslaugas padėtis itin sudėtinga, kadangi tokiu atveju juos ne tik slegia skolos našta, bet jiems taip pat sudėtingiau pasinaudoti valstybės teikiama parama būstui išlaikyti.⁴⁰

Didelė problema, kad savivaldybės neturi pakankamai gyvenamojo ploto, kad jį galėtų suteikti nepajėgiantiems savarankiškai būstu apsirūpinti gyventojams. 2003 m. pabaigoje į sąrašus socialiniams būstui nuomoti buvo įrašyta 8818 asmenų (šeimų), iš jų 36,5 proc. jaunų šeimų ir 16,3 proc. neįgalių asmenų (šeimų). Per 2003 metus tik 562 asmenims (šeimoms) buvo išnuomos savivaldybių gyvenamosios patalpos. Be to, nuomos kaina kai kuriems žmonėms, ypač pensininkams ir vienišiams asmenims su vaikais, yra per didelė našta. Egzistuoja koreliacija tarp gyvenimo išnuotame būste ir santykinai neturtingų namų ūkių.

Tai, kad 2002 m. eilėje valstybės paramai gauti įsigyjant būstą laukė per 100 000 šeimų⁴¹, rodo, kad būsto problema yra viena iš sunkiausiai įveikiamų, nes jai spręsti reikia didžiulių finansinių išteklių – tiek valstybės biudžeto, tiek privačių.⁴² 2003 metais 1284 asmenys (šeimos) pasirašė 80,9 mln. litų vertės kredito sutartis su bankais pagal naujai įsigaliojusį Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui įsigyti ir išsinuomoti įstatymą.

Viena iš pagrindinių skurde ir socialinėje atskirtyje gyvenančių asmenų grupių - asmenys, neturintys gyvenamosios vietos (benamiai). Per 2001 m. gyventojų surašymą iš viso buvo priskaičiuota 1250 benamių (940 iš jų vyrai). Daugiausiai jų didesnius miestus turinčiuose rajonuose. Dažniausiai pasitaikantis benamių amžius 36-60 metų.⁴³ Savivaldybių duomenimis benamių skaičius Lietuvoje didesnis ir siekia 2150. Nakvynės namuose vietų skaičius nepakankamas.⁴⁴

Pajamų nelygybė Lietuvoje yra santykinai didelė. Ji nežymiai viršija ES vidurkį, bet yra panaši į kitų Baltijos šalių pajamų nelygybę. Tai matome pagal S80/S20 kvintilinių koeficientą (viršutinio penktadalio (20 proc.) pajamų ir žemutiniojo penktadalio (20 proc.) pajamų dalies santykį pasiskirstyme pagal ekvivalentines pajamas ir pagal Džini (Gini) koeficientą (žr. Priedo 1 schema). 2003 m. Džini koeficientas Lietuvoje siekė 29 proc., o kraštinių S80/S20 kvintilių dalies santykis sudarė 4,5 (žr. Priedo 20 lentelė).

Skurdo rizikos lygis Lietuvoje (gyventojų, gyvenančių namų ūkiuose, kur bendros ekvivalentinės namų ūkių pajamos yra mažesnės už 60 proc. šalies ekvivalentinių pajamų medianos) 2003 m. siekė 15 proc., o prieš socialines išmokas - net 23 proc. (žr. Priedo 20 lentelė).

Daugiausiai skurstančių yra iš pašalpų, stipendijų, santaupų gyvenančių asmenų; tris ir daugiau vaikų auginančių šeimų; namų ūkių, kurių šeimos maitintojas turi 8-9 metų išsilavinimo lygį; žemdirbių; kaimo gyventojų; pensininkų; vienišų tėvų su vaikais iki 18 metų amžiaus tarpe. Pastarųjų skurdo lygis kasmet labai svyruoja ir tai gali būti paaiškinama nebent maža į apklausos imtį patenkančia jų dalimi (žr. Priedo 21 lentelė). Santykinai blogesnę vyresnių žmonių padėtį atskleidžia duomenys apie skurdo lygį pagal namų ūkio galvos amžių. Namų ūkiuose, kuriuose, pagrindinio šeimos maitintojo amžius 60 ir daugiau metų skurdo lygis siekia 19,7 proc. (žr. Priedo 22 lentelė). Taip pat itin didelę įtaką namų ūkio skurdui turi bedarbių jame buvimas. Namų ūkiuose, kuriuose nėra bedarbių skurdo lygis sudaro 14 proc., tuo tarpu tuose namų ūkiuose, kur yra vienas bedarbis – jau 27,1 proc., o kur 2 ir daugiau bedarbių – net 48 proc. (žr. Priedo 23 lentelė).

Skurdo lygis taip pat ypač aukštas namų ūkių, pasižyminčių daugiau nei viena su skurdu susijusia ypatybe, grupėje, pvz., žemdirbių, turinčių nedidelius ūkius ir auginančių keletą vaikų, grupėje.

Uždavinys: žymiai sustiprinti kovą su skurdu ir sumažinti pajamų nelygybę.

1.8. Regioniniai skirtumai

Nors geografiškai tolygus didžiųjų ir mažesniųjų miestų išdėstymas Lietuvoje sudaro prielaidas tolydžiam ekonomikos regioniniam išdėstymui, šalis pasižymi ryškiais regioniniais skirtumais, vertinant tiek pagal BVP, tiek pagal tiesiogines užsienio investicijas, tenkančias vienam gyventojui. Pvz., trečdalis šalies BVP sukuriama Vilniaus apskrityje, penktadalis – Kauno apskrityje. Mažiausiai BVP sukuriama Tauragės ir Marijampolės apskrityse. Per 1997-2002 m. laikotarpį skirtumas tarp ekonomiškai stipriausios Vilniaus apskrities ir silpniausios Tauragės apskrities pagal vienam gyventojui tenkančią BVP dalį padidėjo 1,25 karto.

Valstybinės įmonės Ignalinos atominės elektrinės (toliau - Ignalinos AE) pirmojo bloko eksploatavimas bus nutrauktas 2005 m., antrojo bloko, o kartu ir visos Ignalinos AE eksploatavimo sustabdymas numatytas 2009 m. Ignalinos AE uždarymas turės tiesioginę įtakos visos šalies socialinei ekonominei situacijai, o ypač Visagino miestui ir Ignalinos rajonui.

Kai kurie regionai yra atsilikę dėl įvairių priežasčių: nepalankios geografinės padėties, istorinių aplinkybių, pramonės nuosmukio, rinkos konjunktūros pokyčių ir t.t. Dėl ekonominės veiklos koncentravimo centruose ypač nukentėjo pasienio regionai. Lėtai vyksta regionų ekonominės veiklos pritaikymas vietinėms gamtinėms ir rinkos sąlygoms. Nauji infrastruktūros objektai ir investicijos koncentruojasi didžiausios urbanizacijos regionuose ir neturi didesnės įtakos atsilikusiems regionams. Dėl to atsirado nemažų regioninių skirtumų užimtumo srityje, ypač lyginant kaimo ir miesto užimtumo struktūrą. Labai dideli būsto kainų skirtumai ir labai padidėjęs transporto išlaidos, palyginti su dirbančiųjų pajamomis, stabdo darbo jėgos mobilumą ir tam tikrų regionų gyventojams nesuteikia galimybių padidinti savo pajamas.⁴⁵ Kai kuriuose rajonuose ir miestuose registruoto nedarbo lygis viršija šalies vidurkį 2 kartus. Kai kurie iš jų (Didžiasalis, Venta) jau tapo „skurdo ir nevilties salomis“ – juose telkiasi skurdžiausi ir labiausiai socialiai atskirti gyventojai.

Probleminių regionų gyventojai pasmerkti ilgalaikiam skurdui bei atskirčiai, jie yra atsidūrę uždarame priežasčių rate: žemos pajamos, menkos galimybės įsidarbinti, nepakankamas išsimokslinimo lygis, ribotos pasirinkimo galimybės bei silpna motyvacija. Tik tikslinga valstybės politika ir bendruomenės dalyvavimas galėtų padėti įveikti socialinę atskirtį ir skurdą.

Pastaraisiais metais pasiekta kai kurių teigiamų rezultatų. Užimtumo didinimo priemonės nukreipiant į didžiausio nedarbo regionus 2003 m. pavyko sušvelninti teritorinius nedarbo skirtumus. Aukščiausio nedarbo teritorijose nedarbo lygis mažėjo sparčiau negu vidutinis nedarbo lygis šalyje.

Uždavinys: stabdyti tolimesnį regioninių ūkinės raidos ir gyvenimo lygio skirtumų didėjimą ir mažinti šiuos skirtumus.

1.9. Socialinė apsauga

Viena iš pagrindinių socialinio draudimo sistemos problemų – žymus apdraustųjų skaičiaus sumažėjimas. Bendras apdraustųjų skaičius per 1991–2002 metų laikotarpį sumažėjo 459,2 tūkst., arba 26 proc. žmonių, nors darbingo amžiaus gyventojų skaičius kito nežymiai (1991 m. – 2127,6 tūkst., 2002 m. – 2046,8 tūkst.). Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos duomenimis, apdraustųjų visomis socialinio draudimo rūšimis asmenų skaičius per 1991–2002 m. laikotarpį sumažėjo apie 36 procentais. Pastaraisiais metais apdraustųjų skaičiaus mažėjimo tendenciją pavyko sustabdyti (žr. Priedo 2 schema).

Kaip pastebėta Ilgalaikėje Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategijoje, valstybinis socialinis draudimas pernelyg orientuotas į samdomus dirbančiuosius ir sunkiai aprėpia kitokio ekonominio aktyvumo asmenis. Beveik arba visai neaprepiami menininkai, kūrybiniai darbuotojai, šešėlinėje ekonomikoje dirbantieji. Daug problemų kyla dėl kaimo žmonių socialinio draudimo. Žemas gyvenimo lygis kaimuose – viena iš priežasčių, dėl kurių socialinio draudimo įmokos nemokamos iš viso arba mokamos ne nuolat. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos duomenimis, Lietuvoje 2002 metais buvo apie 79 tūkst. ūkininkų, iš kurių beveik 53 tūkst. atleisti nuo valstybinio socialinio draudimo įmokų. Apie 20 tūkst. ūkininkų įmokų nemokėjo savavališkai. Nuo 2003 m. balandžio 1 d. Seimas priėmė Ūkininko ūkio įstatymo pakeitimus, numatydamas privalomojo socialinio draudimo pakeitimą į savanoriškąjį.

Nepakankama aprėptis socialiniu draudimu gresia didelių socialinių grupių be teisių atsiradimu. Šiuo metu senatvės arba invalidumo pensijomis aprūpinami beveik visi pensinio amžiaus gyventojai, t.y. 97,4 procento. Savivaldybių socialinės paramos skyrių duomenimis, 2002 m. jau buvo 4 346 asmenys, neįgiję teisės nei į vieną iš šių pensijų. Didžiausią nerimą kelia tai, kad pagal šiuo metu galiojančią tvarką ne visi pensinio amžiaus asmenys, negaunantys socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensijos ir neturintys kito pajamų šaltinio, gali gauti šalpos pensiją. 2003 m. pradžioje jas gavo tik 590 pensinio amžiaus žmonių. Tai reiškia, kad dalis senyvo amžiaus gyventojų atsiduria tiek už socialinio draudimo, tiek už šalpos pensijos sistemų ribų ir, griežtai vertinant, pensijų sistema nevisiškai atitinka savo paskirtį – užkirsti kelią skurdui ir visiems gyventojams užtikrinti pakankamas socialines garantijas senatvėje. Šiems asmenims gali būti mokama socialinė pašalpa, kurios dydis yra per mažas, kad būtų užtikrinti būtinausi pragyvenimo poreikiai.

Netgi radikalai pagerinus įmokų surinkimą, ateityje dėl visuomenės senėjimo gali iškilti socialinio draudimo finansavimo problemos, ypač išeinant į pensiją pokario metais gimusiems žmonėms. Pasaulio bankas prognozuoja, kad Lietuvoje 2000-2050 m. 12,4 proc. padaugės pensinio amžiaus žmonių, o darbingo amžiaus žmonių sumažės 24,3 procento. Kylanti grėsmė – prognozuojamas tolesnis visuomenės senėjimas gali padidinti socialinės apsaugos išlaidų poreikį ir priversti santykinai mažinti jau ir dabar mažas socialines išmokas.

Pastaraisiais metais pensijos buvo didinamos ir 2004 metų gegužės mėn. vidutinė senatvės pensija pasiekė 372 Lt (2003 m. buvo 323 Lt). Tačiau vidutinė pensija sudaro tik apie 40,8 proc. vidutinio atlyginimo, atskaičius mokesčius. Moterų vidutinė senatvės pensija mažesnė nei vyrų. Vis dar lieka daug pensininkų, kurie gauna mažas (mažesnes už santykinę skurdo ribą) pensijas. Apie 60 proc. senatvės pensininkų gaunamos pensijos yra mažesnės už vidutinę (žr. Priedo 3 schema).

Šalpos pensija, skiriama sukakusiems senatvės pensijos amžių yra tik bazinės socialinio draudimo pensijos dydžio (šiuo metu 172 Lt). Daugelio I ir II-os grupių nedarbingų invalidų bei senatvės pensininkų padėtis vidutiniškai yra geresnė už labiausiai skurstančiųjų padėtį, bet geriausiu atveju tik atitinka arba net yra blogesnė už nekvalifikuotų darbininkų padėtį.

Augantis neįgaliųjų skaičius vienareikšmiškai parodė iškilusią reformų būtinybę. 1995-2002 metų laikotarpiu socialinio draudimo invalidumo pensininkų skaičius išaugo 35 proc. ir 2002 m. siekė 188,1 tūkstančio. Kita vertus, lyginant su daugeliu Europos šalių, kur žmonių, kuriems nustatytas neįgalumo faktas, skaičius svyruoja nuo 7 proc. iki 22 proc., Lietuvoje neįgalumo faktas pripažįstamas tik nedidelei visuomenės daliai - 7 procentams. Tokius skirtumus lemia ne tai, kad tose šalyse yra daug daugiau neįgalių žmonių, bet pasirinkti neįgalumo nustatymo kriterijai ir platus socialinių paslaugų specialiųjų poreikių tenkinimui spektras.

Didėjanti darbingo amžiaus žmonių, pirmą kartą pripažintų neįgaliais, skaičių nulemia ne tik sveikatos būklės pablogėjimas, bet ir ekonominės, socialinės problemos: bedarbystė, silpnai išvystyta profesinės reabilitacijos sistema, labai išplėtoti socialinių lengvatų ir garantijų sistema. Prašyti invalidumo pripažinimo vyresnio amžiaus asmenis skatina suinteresuotumas naudotis neįgaliesiems nustatytomis lengvatomis, nelengva materialinė padėtis bei kiti socialiniai motyvai.

Nepakankamai efektyvi draudimo nuo nedarbo sistema ir jos finansavimas. Bedarbio pašalpas gauna tik labai nedidelė jų dalis – vidutiniškai 11,7 proc. 2003 m.⁴⁶ Be to, šios paramos lygis žemas, nesusietas su buvusiu asmens darbo užmokesčio dydžiu. Net maksimalus bedarbio pašalpos dydis⁴⁷ (250 Lt) neužtikrina pragyvenimo aukštesnio už santykinio skurdo ribą (2002 metais 266,2 Lt). Minimali bedarbio pašalpa (135 Lt) reiškia, kad asmuo turi pragyventi už maždaug 4,5 Lt per dieną. Nedarbo draudimo lėšomis finansuojamos pašalpos socialiniu draudimu neapdraustiems asmenims ir aktyvios darbo rinkos politikos priemonės.

Socialinė parama skurstantiems Lietuvoje apima pajamų ir turto įvertinimo pagrindu mokamą socialinę pašalpą, kai kurių komunalinių paslaugų išlaidų kompensavimą, vienkartinę pašalpą ir nemokamas socialines paslaugas. Socialinės paramos sistema Lietuvoje nepakankamai sistemiška. Pajamų slenkstis socialinei paramai gauti (valstybės remiamos pajamos - VRP) labai žemas - 135 Lt arba apie 50 proc. santykinės skurdo ribos. Be to siekiantiems socialinės paramos keliami papildomi reikalavimai. Pajamas iki VRP turi iki 10 proc. gyventojų, tačiau socialinę pašalpą gauna tik 3,5 proc. (2003 metais apie 119 tūkst. žmonių). Vienam šeimos nariui per mėnesį vidutiniškai buvo mokama 66 Lt dydžio pašalpa. Kaip rodo 2002-2003 m. statistinė informacija ir įvairių socialinių tyrimų duomenys, socialinę pašalpą gauna apie 7 proc. visų šeimų, auginančių vaikus. Nepasiturinčiųjų paramai vidutiniškai kasmet išleidžiama tik apie 0,5 proc. BVP, tačiau nėra duomenų apie socialinės pašalpos gavėjus pagal pašalpos gavimo trukmę.

Siekiant tobulinti piniginę socialinę paramą nuo 2004 metų balandžio 1 d. pradėta įgyvendinti vieninga pajamų ir turto įvertinimo principu teikiamos piniginės socialinės paramos, garantuojančios nepasiturintiems gyventojams minimalias lėšas prasimaitinti bei komunalinėms paslaugoms apmokėti, sistema. Teisė gauti socialinę pašalpą suteikta ilgalaikiams bedarbiams, įregistruotiems darbo biržoje daugiau kaip 6 mėnesius, bei priešpensinio amžiaus asmenims. Socialinės rizikos šeimoms numatyta socialinės paramos tikslingo panaudojimo kontrolė.

Vertinant socialinių paslaugų sistemą Lietuvoje, išryškėja tokie didžiausi jos trūkumai: neišplėtotos pažangios socialinių paslaugų teikimo formos bendruomenėje; nepakankamas dėmesys prevencinėms paslaugoms labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms; nepakankamai į paslaugų teikimą įtraukiamos NVO ir privataus sektoriaus teikėjai; daugumoje savivaldybių nepakankamai tiksliai įvertinami gyventojų poreikiai socialinėms paslaugoms, todėl neužtikrinamas socialinių paslaugų prieinamumas. Taip pat egzistuoja gana dideli regioniniai skirtumai teikiant socialines paslaugas. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, savivaldybių galimybės teikti socialines paslaugas yra labai skirtingos: vidutiniškai šalyje iš 10 tūkst. gyventojų socialinės paslaugos teikiamos apie 50 žmonių (įvairiose savivaldybėse skirtingai - nuo 12 iki 190 žmonių). Pastebimas didelis skirtumas pagalbos namuose paslaugų pasiūloje tarp kaimo ir miesto vietovių.

Kita problema – maža pagalbos reikalingų žmonių aprėptis teikiant socialines paslaugas. Pavyzdžiui, 2003 metais 6,9 tūkst. pagyvenusių 65 metų amžiaus ir vyresnių asmenų (įskaitant neįgaliuosius) gavo pagalbos namuose paslaugas ir 5,4 tūkst. gyveno stacionariose globos

įstaigose. Dienos centrų paslaugomis naudojosi 3,8 tūkst. vyresnio amžiaus asmenų. Šiuo metu šalyje neadekvačiai didelis (asmens savarankiškumo lygio prasme) senų žmonių poreikis stacionarioms socialinės globos paslaugoms dėl nepakankamų pajamų pragyvenimui, mažų pensijų. Tą pat galima pasakyti ir apie paslaugų poreikį socialinės rizikos šeimoms, auginančioms vaikus bei pagalbos vaikams paslaugas (dienos centrų paslaugos vaikams iš socialinės rizikos šeimų, vaikams, turintiems elgesio problemų ir kt.). Šių paslaugų stoka sąlygoja tai, kad pagalba socialinės rizikos šeimai dažnai pakeičiama globos vaikui nustatymui. Remiantis savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų 2003 m. pateiktomis ataskaitomis, mažėja šeimų norinčių globoti vaikus, kadangi bijoma prisiimti atsakomybę už vaikus, ypač už paauglius, nes šiems vaikams reikia skirti daugiau dėmesio, reikia žinių kaip elgtis su tokio amžiaus jaunuoliais. Turimi duomenys rodo, kad dauguma vaikų, kuriems buvo nustatyta globa (rūpyba), yra mokyklinio amžiaus (7-17 m.). Dėl nepakankamos socialinių paslaugų infrastruktūros bendruomenėje ir savivaldybės lygmenyje, vaiko globos vieta dažnai pasirenkama valstybės finansuojamuose vaikų globos namuose ar specialiose internatinėse mokyklose.

Uždavinys: plėtoti socialinės apsaugos sistemą, siekiant užtikrinti jos visuotinumą ir adekvatumą.

1.10. Nevyriausybinų organizacijų vaidmuo didinant socialinę aprėptį

Nevyriausybinių organizacijos (NVO) Lietuvoje yra ganėtinai gausios ir įvairios. Jos labai skiriasi savo kvalifikacija, veiklos efektyvumu, piliečių įtraukimo mastu. Dauguma (63 proc.) Lietuvos NVO vienaip ar kitaip prisideda prie skurdo mažinimo. Jos vykdo su švietimo ir profesinio mokymo veikla susijusius projektus, padeda neįgaliesiems ir jaunimui dalyvauti darbo rinkoje. Kitos svarbios NVO veiklos sritys: socialinė integracija, vyresnio amžiaus žmonių mokymas, vaikų priežiūra, socialinės paslaugos, parama ligoniams, labdaros dalinimas, teisinė pagalba, kaimo vietos bendruomenių plėtra, moterų užimtumo skatinimas, smurto prieš moteris prevencija ir socialinė pagalba smurto aukoms.⁴⁸ Ne mažiau svarbus vaidmuo tenka savanorystės plėtojimui.

Nuolatinė lėšų paieška, tęstinio finansavimo nebuvimas, sudėtinga apskaita (NVO atsiskaito ir pagal įmonėms taikomus įstatymus ir fondams pagal projektus) apsunkina organizacijų darbą, atima daug laiko ir slopina net geriausias iniciatyvas.

Uždavinys: labiau įtraukti NVO į socialinių problemų svarstymą ir sprendimą, socialinių paslaugų teikimą.

1.11. Socialinės išlaidos

Esant žemam viešųjų pajamų perskirstymo lygiui, nenuostabu, kad socialinės apsaugos sistemos finansavimui tenka maža BVP dalis - 2001 m. išlaidos socialinei apsaugai sudarė 15,2 proc. BVP ir tik nedidelė socialinių išlaidų dalis skiriama tiesiogiai su skurdu susijusioms sritims – nedarbui ir socialinei atskirčiai mažinti. Ypač akivaizdžiai tai išryškėja palyginus su ES-15 šalių vidurkiu. 2001 m. socialinei apsaugai skiriamos išlaidos ES-15 šalyse vidutiniškai sudarė 27,5 proc. nuo BVP. Išlaidos nedarbui mažinti tais pačiais metais bendroje išlaidų struktūroje sudarė apie 6,2 proc. (Lietuvoje – apie 1,9 proc.).⁴⁹ 2003 metais Lietuvoje aktyvioms darbo rinkos politikos priemonėms finansuoti buvo skirta 92,1 mln. Lt, t.y. apie 2,4 karto daugiau nei 2000 metais (39,1 mln. Lt). Pasyvioms darbo rinkos politikos priemonėms 2003 m. teko 40,5 mln. Lt.⁵⁰ Išlaidos švietimui 2000-2003 metais atitinkamai sudarė 6; 6,1; 6,3 ir 5,9 proc. BVP⁵¹

Uždavinys: telkti daugiau išteklių socialinės apsaugos, švietimo ir ypatingai socialinės aprėpties priemonių finansavimui.

1.12. Labiausiai pažeidžiamos gyventojų grupės

Probleminės šeimos, našlaičiai ir tėvų globos netekę vaikai. Skurdas sąlygoja socialines šeimų problemas. Viena skaudžiausių – našlaičiai ir tėvų globos netekę vaikai. 2002 m. tėvų globos neteko 3003 vaikai, iš jų 41 proc. buvo iki 7 metų amžiaus, 2003 m. – 3023, iš jų 23 proc. vaikai iki 7 metų amžiaus. Tik kas dešimtas netekęs tėvų globos vaikas – našlaitis. Didžiausia netekusių globos vaikų dalis yra iš socialinės rizikos šeimų. 2002 m. pabaigoje iš viso buvo 14,7 tūkst. našlaičių ir beglobių vaikų, iš jų 52 proc. buvo globojami šeimose, 2 proc. – šeimynose ir 46 proc. – įvairiose vaikų globos įstaigose. Per 2002 m. buvo įvaikintas 231 vaikas. Maždaug trečdalis jų apsigyveno užsieniečių šeimose.⁵²

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų įskaitoje 2003 m. pabaigoje buvo įrašyta 17,9 tūkst. socialinės rizikos šeimų, jose augo 39,2 tūkst. vaikų (žr. Priedo 24 lentelė). Tai, kad jau eilę metų beveik nemažėja probleminių šeimų skaičius, kurių vaikams dažnai reikalinga laikinoji ar nuolatinė globa, bei tai, kad dauguma tų pačių šeimų metai iš metų patenka tarp probleminių šeimų, leidžia daryti prielaidą, kad šioms šeimoms valstybės garantuojamos ir teikiamos socialinės apsaugos garantijos nėra pakankamai efektyvios. Labai mažai dirbama su socialinės rizikos bei nedarniomis šeimomis, skatinant jas ieškoti pragyvenimo šaltinių, pačioms išlaikyti ir tinkamai prižiūrėti vaikus.

Tautinės mažumos. Lietuvos gyventojų surašymo, įvykusio 2001 m., duomenimis Lietuva yra gana vienalytė etniniu požiūriu šalis. 2001 m. lietuviai sudarė 83,4 proc., lenkai – 6,7 proc., rusai – 6,3 proc. visų gyventojų. Kitų tautybių žmonės (baltarusiai, ukrainiečiai, žydai, vokiečiai, totoriai ir kt.) sudarė labai mažą gyventojų dalį.⁵³

Tačiau tautinės grupės labai skiriasi pagal išsilavinimą. Aukščiausias – žydų tautybės gyventojų išsilavinimas. Taip pat už vyraujančios tautybės – lietuvių – išsilavinimą aukštesnis armėnų, ukrainiečių, rusų, vokiečių ir įvairių kitų tautybių išsilavinimas (žr. Priedo 4 schema). Didžioji dalis šių asmenų gyvena miestuose. Žemiausias – lenkų ir romų tautinių mažumų išsilavinimas.

Tautybių grupės skiriasi ir nedarbo bei užimtumo rodikliais. Palyginti su bendruoju nedarbo lygiu 2002 m. (13,8 proc.), lietuvių nedarbas siekė 12,8 proc., rusų – 20,3 proc., lenkų – 17,8 proc. Užimtumo lygis lietuvių tarpe (15-64 m. amžiaus grupėje) taip pat didžiausias ir siekia 60,5 proc., rusų - 54,3 proc. ir lenkų - 55,5 proc. (žr. Priedo 25 lentelė). Šiuos skirtumus iš dalies lemia nelietuvių susitelkimas socialiniu ir ekonominiu požiūriu mažiau išsivysčiusiose teritorijose. Be to, palyginti su lietuviais, bedarbiai – tautinių mažumų atstovai paprastai pasižymi žemesniu bendrojo ir profesinio išsilavinimo lygiu.

Tebeliai neišspręsta romų integravimo į visuomenę problema. Lietuvoje jų gyvena apie 3000 ir dauguma neturi asmens dokumentų, būsto, nuolatinio darbo. 2003 metais Vilniaus darbo biržoje registravosi 53 romų tautybės asmenys. Aktyviose užimtumo programose dalyvavo 42 romai, tačiau tik vienas įdarbintas. Su nedarbu yra susijęs gausių romų šeimų skurdas. Be to, romų vaikai dažnai pradeda lankyti mokyklą pavėluotai arba išvis jos nelanko, todėl jų išsilavinimas labai žemas. Beveik penktadalis romų vaikų meta mokyklą ir neįgyja pagrindinio išsilavinimo. Pastaraisiais metais beveik nėra baigusių vidurines mokyklas romų abiturientų, todėl dauguma romų neįgyja specialybės. 2001 m. Gyventojų surašymo metu apie 38 proc. romų nurodė nemokantys lietuvių kalbos ir priešingai nei būdinga kitoms etninėms mažumoms, dažniau lietuvių kalbą moka vyresnio amžiaus romai nei jaunimas. Romų tarpe labai paplitusi prekyba narkotikais ir narkomanija.

Prieglobsčio prašytojai. 2002 m. pabaigoje Lietuvoje nuolat gyveno 25 109 užsieniečiai (iš jų 0,4 proc. ES šalių piliečiai); laikinai gyveno 5 271 užsienietis (iš ES šalių 15,4 proc.). 2002 m. Migracijos departamentas gavo 6253 prašymus išduoti leidimą laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje. Daugiausia atvykstama šeimų susijungimo pagrindu (42,2 proc. visų pateiktų

prašymų). 2002 m. 288 asmenims buvo suteikta tarptautinė apsauga.⁵⁴ Dėl humanitarinio pobūdžio prižasčių atvykstantys užsieniečiai priklauso labiausiai pažeidžiamų asmenų grupei, kuriai reikalinga socialinė apsauga, todėl jiems organizuojama 12 mėnesių trukmės (atskirais atvejais ji gali būti pratęsta dar 1 metams) socialinės integracijos programa, apimanti tokias kryptis, kaip: laikinas apgyvendinimas, švietimas, organizuotas užimtumas, mėnesinė pašalpa būtiniausioms reikmėms, užtikrinta sveikatos apsauga, tolerantiško visuomenės požiūrio į juos formavimas. Minėtais metais socialinėje integracijoje dalyvavo 64,2 proc. prieglobstį gavusių, daugiausiai iš Rusijos Federacijos atvykusių, asmenų (žr. Priedo 26 lentelė). Likusieji arba išvyksta iš Lietuvos arba gauna paramą iš Lietuvoje gyvenančių giminių.

Pasibaigus socialinės integracijos laikui, kuris, palyginti su ES šalyse taikomais socialinės integracijos terminais, yra per trumpas ir šiems asmenims neišdarbinus (jiems nėra nustatytų lengvatų įsidarbinti), jie lieka ir be pragyvenimo šaltinio, ir be socialinių garantijų. Savivaldybės vengia apgyvendinti prieglobstį gavusius užsieniečius jų teritorijose. Be to, savivaldybėms ir NVO trūksta lėšų bei kvalifikuotų šios srities darbuotojų.

Ne mažiau aktuali problema yra ta, kad Lietuvoje nėra numatyta kitų imigrantų kategorijų, pvz., šeimų susijungimo pagrindu atvykusių užsieniečių, socialinė integracija.

Smurtą, seksualinę prievartą patyrę asmenys. Smurto ir seksualinės prievartos prieš vaikus mastus sunku nustatyti, todėl tikslų duomenų apie tokius vaikus nėra. Remiantis savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2003 metais buvo užfiksuoti 1444 smurto prieš vaikus atvejai, iš jų 113 – seksualinės prievartos, 417 – smurto nuo artimųjų, kiti atvejai – kitokio smurto (pvz., prieš nepilnamečius). 2001 metais atlikto Seksualinės prievartos prieš vaikus ir komercinio seksualinio vaikų išnaudojimo paplitimo sociologinio tyrimo duomenimis, iki 10 proc. Lietuvos vaikų, daugiausiai 13–16 metų, patiria seksualinę prievartą.

Jungtinių Tautų plėtros fondo moterims remiamos švietimo kampanijos „Gyvenimas be prievartos“ 2001–2002 metais Lietuvoje atlikto tyrimo duomenimis 87 proc. visų apklaustų respondentų atsakė, kad Lietuvoje egzistuoja prievarta prieš moterį šeimoje.

Smurto prieš senus žmones tikslūs duomenys nėra žinomi, bet neabejotinai ši problema Lietuvoje egzistuoja.

Prekybos žmonėmis aukos, prostitutės. Ekspertų vertinimu, Lietuvoje prekybos moterimis mastai yra didžiausi tarp Baltijos valstybių. Manoma, kad iš Baltijos šalių kasmet išvežama apie 2000–3000 moterų ir apie pusę jų yra iš Lietuvos. Pačioje Lietuvoje, užsienio ekspertų nuomone, galėtų būti 3000–10 000 prostitučių, dirbančių tik šį darbą.⁵⁵

Kiti socialinės rizikos asmenys. Informacija ir statistika apie socialinės rizikos asmenų skaičių, išlaidas jų socialinei integracijai yra nepilna ir gana fragmentiška. Todėl tiksliai įvertinti rizikos grupės asmenų poreikius socialinei paramai bei jų tenkinimo lygį sunkiai įmanoma.

Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos duomenimis 2001 metais iš *įkalinimo įstaigų* grįžo 4,39 tūkst. asmenų, 2002 metais net 6,49 tūkst. asmenų. Nepilnamečiai nuteistų asmenų tarpe sudaro apie 12 proc. (2001 m.)⁵⁶

Dažniausiai šie asmenys yra praradę savo ryšius su šeima, neturi būsto, darbinių įgūdžių, neretai piktnaudžiauja alkoholiu ar narkotikais. Pagalbą galėtų teikti specialios socialinės adaptacijos institucijos, kurių steigimas apskrityse buvo numatytas, tačiau kol kas nėra realizuotas.

Laikino apgyvendinimo problemą dalinai sprendžia savivaldybių steigiami nakvynės namai. 2002 m. šalyje veikė 23 laikino gyvenimo namai, kurių daugiau kaip trečdalis klientų (apie 850) buvo asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų.⁵⁷ Tačiau šios socialinės grupės asmenims laikinas apgyvendinimas nakvynės namuose yra tik dalinis, bet ne esminis būsto problemos sprendimo etapas. Tolimesnis problemos sprendimas nėra toks sėkmingas.

Viena iš būtinų tokių asmenų socialinės integracijos grandžių yra profesinis mokymas, darbinių įgūdžių ugdymas, pagalba įsidarbinant. Nors ši labai svarbi socialinės integracijos kryptis šiek tiek jau plėtojama įkalinimo įstaigose, vis tik, įdarbinimas ar profesinis mokymas apima labai nedidelę dalį įkalinimo įstaigose esančių asmenų. Lyginant minėtas profesinio

mokymo paslaugas gavusių asmenų skaičių su kasmet iš įkalinimo įstaigų išėjusių skaičiumi jie sudaro labai mažą dalį (2002 m. apie 5 proc.).

Narkomanija, toksikomanija ir alkoholizmas. Valstybinio psichikos sveikatos centro išankstiniais duomenimis 2003 m. šalyje 100000 gyventojų teko: 135,2 narkomanija ir toksikomanija sergančių asmenų; 69,5 asmenys, sergantys alkoholine psichoze; bei 1785,9 asmenys, kenčiantys nuo priklausomybės alkoholiui. Iš viso 2003 metais asmenų, sergančių priklausomybe narkotinėmis medžiagomis, buvo 4689, t.y. pusantro karto daugiau nei 1998 metais (2871). Bendras asmenų, sergančių priklausomybės ligomis, skaičius 2003 metų pabaigoje buvo apie 69 tūkstančius. Absoliuti dauguma narkomanų gyvena miestuose (94,2 proc.), pagal lytį dauguma jų (81,6 proc.) – vyrai, pagal amžių daugiausiai (38,1 proc.) – 25-34 metų amžiaus asmenys. 7,8 proc. tarp narkomanų ir toksikomanų yra jaunimas iki 19 metų amžiaus. Vidutinis besikreipiančių gydymui dėl narkomanijos amžius – 24,9 metai, o besikreipiančių dėl alkoholizmo – 42,4 metai.⁵⁸ Visa ši informacija apima tik asmenis, kurie kreipėsi į minėtas institucijas.

2003 metų atliktas Europos mokyklos alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas (ESPAD) rodo, kad 15-16 metų amžiaus vaikų narkotinių medžiagų vartojimas stabilizavosi ir siekia 15,6 procento. Tai rodo, kad vykdoma mokyklose aktyvi prevencinė veikla duoda teigiamų rezultatų.

Narkomanų koncentracija laisvės atėmimo vietose beveik 100 kartų viršijo bendrą valstybės vidurkį. Narkomanijos mastai laisvės atėmimo vietose patvirtina, kad nuteistieji ir suimtieji yra padidinta rizikos grupė.

Nors kasmet įsteigiama po keletą narkomanų reabilitacijos institucijų, tačiau lyginant su poreikiu jų nėra pakankamai, nėra institucijų, teikiančių šias paslaugas vaikams. Be to, šių institucijų teritorinis išsidėstymas apima tik nedidelę dalį šalies regionų (savivaldybių). Paslaugų plėtrą stabdo ir tai, kad tokių institucijų veikla kol kas nėra pakankamai reglamentuota, ypatingai mokėjimas už paslaugas. Šios paslaugos pakankamai brangios, dėl to mažas jų prieinamumas mažesnes pajamas turinčioms šeimoms.

Uždavinys: visų pirma plėtoti socialinės apsaugos, darbo rinkos, švietimo ir kitas socialinės integracijos priemones labiausiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms.

2. STRATEGIJA, PAGRINDINIAI TIKSLAI IR SIEKIAI

Skurdo ir socialinės atskirties panaikinimas daugiausiai yra politinės valios problema. Šiuo Nacionaliniu veikslių planu socialinei aprėpčiai didinti Lietuva išpareigoja imtis visapusiškų įvairias sritis (užimtumą, švietimą, sveikatos apsaugą, socialinę apsaugą ir kt.) apimančių veikslių silpniausių gyventojų grupių padėčiai pagerinti, jų galimybėms padidinti bei jų skurdui ir socialinei atskirčiai sumažinti. Įvertindama esamą padėtį bei savo galimybes, esant dideliame nedarbo lygiui bei palyginti žemam pragyvenimui, visiškai išgyvendinti šias blygybes greitu laiku Lietuva nesitiki. *Esminis iššūkis* - per šį dešimtmetį įveikti kraštutinį skurdą ir ženkliai sumažinti santykinį skurdą bei socialinę atskirtį. Ilgalaikiai tikslai – užtikrinti socialinės atskirties grupėms priklausantiems asmenims ne tik visas reikalingas materialines gerybes ar socialines paslaugas, bet ir galimybes įgyti tinkamą išsilavinimą, gauti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas, turėti visuotinius standartus atitinkantį būstą, sveikas darbo sąlygas, galimybę rinktis ir daryti įtaką svarbiausiems gyvenimo sprendimams. Bendromis ir vis geriau koordinuotomis valstybės, nevyriausybinų organizacijų, socialinių partnerių bei pačių atskirtųjų pastangomis ryški pažanga šiame procese bus pasiekta iki 2010 metų.

Šioje strategijoje nustatomos pagrindinės kryptys ir tikslai, kurių Lietuva sieks ilgalaikėje ir trumpalaikėje perspektyvoje. Formuluojuojant juos remiamasi dviem pagrindinėmis nuostatom.

Pirma, kuriant socialinės aprėpties visuomenę turi būti užtikrinamos vienodos galimybės visiems. Socialinio teisingumo bus siekiama visose srityse atveriant daugiau galimybių kiekvienam naudotis šalies ekonominiais ir kultūriniais pasiekimais, sudarant sąlygas saugoti ir stiprinti sveikatą, mokytis, tobulėti ir dirbti. Bus vadovaujama nuostata, kad kiekvieno asmens įtraukimas į ekonomines, socialines bei kultūrinis veiklas kartu yra ir visos viešosios politikos tikslas, ir priemonė, kuri padidina visuomenės išteklius šiam tikslui pasiekti. Šiandienos išlaidos atskirties mažinimui yra investicija į ilgalaikį gerovės augimą.

Antra, planuojant ir įgyvendinant visas kovos su socialine atskirtimi priemones turi būti laikomasi lyčių lygybės principo. Lyčių aspektas nuosekliai integruotas visame Nacionaliniame kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veikslių plane, siekiant atsižvelgti į skirtingas moterų ir vyrų problemas ir jas spręsti, tuo pačiu didinant priemonių, skirtų skurdui mažinti efektyvumą. Lyčių aspekto integravimo strategija kartu su specifinėmis priemonėmis sudaro pagrindą efektyviai įgyvendinti moterų ir vyrų lygių galimybių principą. Siekiant lyčių lygybės visose veiklose, visų sričių sprendimai priimami atsižvelgiant į lyčių aspektą. Lyčių aspekto integravimo kontekste esamos situacijos kiekybinis apibūdinimas, esminių sričių statistika pagal lytis yra neatsiejamas sėkmingo strategijos įgyvendinimo veiksnys. Integruojant lyčių aspektą įvairioje veikloje, visuose veiklos etapuose, visų sprendimų vertinimas pagal poveikį lytims teigiamai įtakoja galimybę atsižvelgti į abiejų lyčių poreikius, pareigas, teises, prioritetus, tuo pačiu sąlygoja kokybiškesnius veiklos rezultatus.

Tam būtina sąlyga - **išsaugojant dabartinį ekonomikos augimą paversti jį ilgalaikiu ir žymiai sustiprinti ūkio konkurencingumą pasaulinėje rinkoje.** Bus ir toliau dedamos visos reikalingos pastangos išsaugoti šalies finansinį stabilumą kaip būtina ūkio augimo sąlyga. Verslo ir kitos ekonominės veiklos sąlygų debiurokratizacijai, kovai prieš korupciją bus skiriamas ypatingas dėmesys, kad šios blygybės neribotų ekonominės plėtros. Valstybės investicijos į žmogiškąjį kapitalą kaip pagrindinį ilgalaikio šalies konkurencingumo veiksnį bus reikšmingai didinamos.

2.1. Ilgalaikiai skurdo ir socialinės atskirties įveikimo tikslai

2.1.1. Pagalbos pažeidžiamiesiems asmenims srityje

Kraštutinio skurdo įveikimas. Iki 2008 m. panaikinti gilų skurdą (*nepaprastą skurdą*) Lietuvoje. Kiekvienas, stokojantis maisto, neturintis pastogės nakvynei ar pakankamai šiltų drabužių, bus aprūpintas šiomis būtinomis priemonėmis.

Labiausiai skurstančių gyventojų grupių santykinio skurdo sumažinimas. Tikslinės pagalbos bei prieinamumo didinimo prie socialinės apsaugos, švietimo, profesinio mokymo, darbo rinkos priemonėmis iki 2010 metų sumažinti labiausiai skurstančių gyventojų grupių santykinį skurdo lygį *5-10 procentinių punktu*.

Be tėvų globos likusių vaikų institucionalizacijos mažinimas ir jų socialinė integracija. Plėtojant prevencines vaikų institucionalizacijos priemones, stiprinant pagalbą šeimai, darbą su probleminėmis šeimomis bei delinkventiško elgesio vaikais, pasiekti, kad įvairiose institucijose globojamų be tėvų globos likusių vaikų ir našlaičių dalis būtų sumažinta *nuo dabartinių 46 proc. iki 20 procentų*. Šiems vaikams bus sudarytos sąlygos saugiai gyventi jų biologinėje šeimoje arba kuo artimesnėje normaliai šeimai aplinkoje. Siekiant, kad nei vienas institucijoje, šeimynoje ar globėjų šeimoje augęs ir pilnametystės sulaukęs jaunuolis „neatsidurtų gatvėje“, užtikrinti, kad kiekvienam jų būtų suteikiama kryptinga, tikslinga ir efektyvi pagalba pradedant savarankišką gyvenimą, mokant savarankiško gyvenimo įgūdžių, padedant pasirinkti profesiją ir įgyti specialybę, susirasti darbo vietą ir taip toliau.

Vaikų, moterų ir senų žmonių apsauga nuo smurto. Siekiant didinti moterų ir vaikų bei senų žmonių saugumą, sukurti efektyvią kovos su smurtu prieš moteris, vaikus ir senus žmones bei pagalbos šiems asmenims sistemą, užtikrinti jos priemonių komplekso įgyvendinimą.

Priklausomybės ligų tolimesnio plitimo sustabdymas ir pagalba jų aukoms. Sustabdyti narkomanijos ir alkoholizmo plitimą ir taip padidinti asmenų bei visuomenės saugumą. Sumažinti mirčių dėl narkotikų perdozavimo atvejų skaičių *10 procentų*. Asmenims, vartojantiems narkotikus ar alkoholį (taip pat ir kalnimo įstaigose esantiems) užtikrinti tinkamos sveikatos priežiūros, reabilitacijos ir socialinės reintegracijos galimybes. Išplėtoti narkomanijos prevencijos priemones.

Nuteistųjų resocializacija. Nuosekliai ir kompleksiškai įgyvendinant nuteistųjų ir asmenų paleistų iš laisvės atėmimo vietų, resocializacijos politiką ir laikantis tęstinumo principo, sumažinti nusikaltimų pasikartojimo galimybę. Ypatinę dėmesį reikėtų skirti nepilnamečių teisės pažeidėjų, atlikusių bausmę įkalinimo įstaigoje, resocializacijai kaip pakartotinio nusikalstamumo prevencijai.

Pagalba ŽIV infekuotiems ir AIDS sergantiems. Siekiant mažinti ŽIV infekuotų bei AIDS sergančių asmenų socialinę atskirtį bei didinti jų integracijos į visuomenę galimybes, užtikrinti, kad kiekvienam iš jų būtų prieinama įvairiapusė ir kompleksinė socialinė, medicininė, psichologinė ir kitokia pagalba. Taip pat pasiekti, kad visuomenė šių asmenų atžvilgiu būtų tolerantiška ir palaikytų šiuos asmenis.

Kova prieš prostituciją ir prekybą žmonėmis. Sustabdyti prostitucijos ir prekybos žmonėmis plitimą. Sudaryti prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms integracijos į visuomenę galimybes.

Pabėgėlių, imigrantų ir etninių mažumų integracija. Siekiant užtikrinti pabėgėliams, imigrantams ir etninėms mažumoms integracijos į Lietuvos visuomenę galimybes, kurti socialinę, ekonominę ir politinę aplinką, kurioje užsieniečiai, gyvenantys Lietuvoje, būtų

pripažinti kaip svarbi, gerbiama ir turinti pozityvų statusą visuomenės dalis. Užtikrinti galimybes romų socialinei ir profesinei integracijai į visuomenę. Pasiiekti, kad pagrindinę mokyklą baigiantis tautinių mažumų jaunimas mokėtų lietuvių kalbą taip, kad galėtų be kliūčių mokytis, įgyti profesiją ir dirbti.

2.1.2. Užimtumo didinimo ir galimybių naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis gerinimo srityje

Darbo rinkos prieinamumo didinimas. Modernizuoti darbo rinką ir padidinti gyventojų galimybes joje dalyvauti. Šioje srityje siekiama visiško užimtumo, darbo kokybės ir našumo augimo, bei socialinės sanglaudos ir aprėpties stiprinimo. Vykdam užimtumo politiką siekti, kad 2010 m. užimtumo lygis būtų *70 proc.*, o nedarbo lygis neviršytų *8 proc.*

Pagalba asmenims, turintiems integravimosi į darbo rinką sunkumų. Įtraukti į darbo rinką kuo daugiau asmenų, kurie turi integravimosi į darbo rinką problemų arba kuriems trukdo dirbti įvairios socialinės kliūtys (nekvalifikuotas jaunimas; priešpensinio amžiaus asmenys, neįgalūs žmonės; jaunuoliai, turintys specialiųjų poreikių; asmenys, grįžusieji iš kalinimo įstaigų; moterys, auginančios vaikus ir po ilgesnės pertraukos grįžtančios į darbo rinką; tautinės mažumos; prekybos žmonėmis aukos). Išplėtoti gyventojų užimtumo gebėjimų vystymo sistemą, ypatingą dėmesį skiriant specialius poreikius turintiems ir socialiai pažeidžiamoms asmenims: aktyvių darbo rinkos politikos priemonių taikymą, profesinės informacijos sklaidą, profesinio orientavimo ir konsultavimo bei mokymosi visą gyvenimą sistemą; užtikrinti kuo palankesnes profesinio ir šeimyninio gyvenimo derinimo galimybes, lanksčių darbo organizavimo ir apmokėjimo formų taikymą, taip pat nuotolinio darbo galimybes, paramos, pradedantiems verslą (neįgaliesiems, moterims, jaunimui, finansinių išteklių stokojantiems) sistemą. Plėtoti tikslines užimtumo programas jaunimui, ypatingą dėmesį skiriant nekvalifikuotam jaunimui. Iki 2010 m. sumažinti jaunimo nedarbą iki *15 proc.* Plėtoti vyresnio amžiaus bedarbių perkvalifikavimo sistemą, teikti pagalbą grįžtant į darbo rinką, keisti darbdavių požiūrį į vyresnio amžiaus darbuotojus.

Aktyvių darbo rinkos priemonių išplėtimas ilgalaikio nedarbo prevencijai ir ilgalaikiams bedarbiams. Iki 2010 m. sumažinti ilgalaikio nedarbo lygį iki *3,5 procentų*. Užtikrinti, kad iki 2010 m. *25 proc.* ilgalaikių bedarbių dalyvautų aktyviose priemonėse mokymo, perkvalifikavimo, darbo praktikos arba kita įdarbinimo priemonės forma. Išplėsti prevencines priemones, kurios užkirstų patekimą į ilgalaikį nedarbą.

Regioninės politikos stiprinimas. Sudaryti palankias sąlygas privataus sektoriaus veiklai bei skatinti investicijas į atsiliekančius regionus tuo užtikrinant regioninių užimtumo ir nedarbo skirtumų mažinimą. Tokiu būdu spartinti darbo vietų kūrimą, ypač didelio nedarbo bei kaimo vietovėse. Sudaryti sąlygas švytuoklinei darbo jėgos migracijai, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai bei stiprinti regioninius ir vietinius centrus. Kaime skatinti tas alternatyvias veiklos kryptis, kurios susijusios su žemės ūkiu ir gali būti papildomu pajamų šaltiniu šalia pagrindinio - žemės ūkio veiklos. Naudojantis struktūrinių fondų investicine parama kurti kaime naujas darbo vietas.

Sumažinti dirbančiųjų už minimalią algą skaičių. Siekiant sumažinti dirbančiųjų skurdą užtikrinti, kad iki 2010 m. dirbančiųjų už minimalią algą dalis bendrame dirbančiųjų skaičiuje ženkliai sumažėtų (*nuo 10 iki 6 proc.*). Modernizuojant darbo vietas, naudojant kvalifikuotesnę darbą, kontroliuojant, kad darbdaviai neslėptų dalies darbo užmokesčio nuo apmokestinimo vis mažiau tik paties nekvalifikuočiausio darbo liks apmokama minimalia alga.

Socialinės apsaugos prieinamumo labiausiai pažeidžiamoms grupėms didinimas. Pasiiekti, kad socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos būtų tarpusavyje koordinuotos, aprėptų visus gyventojus ir visas socialines rizikas. Užtikrinti, kad visi, kurie neturi pakankamai

lėšų pragyventi ir dėl objektyvių priežasčių negali jų gauti savo pastangomis, gautų paramą minimaliems poreikiams patenkinti. Pasiesti, kad socialinių išmokų dydžiai garantuotų žmogiškąjį orumą atitinkančių pajamų lygį ir tuo pačiu neslopintų asmens paskatų dirbti. Apsaugoti socialinės rizikos šeimų vaikus ir užtikrinti valstybės skiriamų išmokų panaudojimą vaikų poreikiams. Pritaikyti socialinės paramos išmokų dydžius prie esamos ekonominės situacijos. Savalaikės ir tikslingos socialinių išmokų indeksacijos pagalba užkirsti kelią socialinių išmokų gavėjų skurdo atsiradimui ir gilėjimui.

Pensijų didinimas. Didinant pensijas pasiekti, kad mažiausių pensijų dydžiai nebūtų mažesni už santykinę skurdo ribą, o vidutinės pensijos dydžio santykis su vidutiniu šalies neto uždarbiu (uždarbio pakeitimo pensija norma) pasiektų *60 procentų*.

Socialinių paslaugų plėtojimas ir jų prieinamumo didinimas. Išplėtoti pažangias, ypač nestacionarias, socialinių paslaugų teikimo formas, užtikrinti paslaugų kokybę, pagalbos tęstinumą ir visapusiškumą. Siekti, kad socialinės paslaugos pagal poreikius vienodai būtų prieinamos visoms socialinėms grupėms, t.y. ir moterims, vaikams ir vyresnio amžiaus asmenims, kurie patiria smurtą šeimoje, taip pat rizikos grupėms (narkomanams, alkoholikams, buvusiems kaliniams, prekybos žmonėmis aukoms ir kt.). Socialines paslaugas teikti kompleksiskai, neatsiejant asmens nuo šeimos ir derinant socialines paslaugas su pinigine socialine parama bei kitomis socialinės apsaugos formomis, sveikatos priežiūros, švietimo sistemos paslaugomis. Užtikrinti, kad labiausiai skurstantiems Lietuvos gyventojams būtinosios socialinės paslaugos būtų teikiamos nemokamai. Mažinti regioninius skirtumus socialinių paslaugų teikime, plečiant pažangias nestacionarias socialinių paslaugų teikimo formas.

Užtikrinti socialinės apsaugos sistemą pakankamais ištekliais. Įgyvendinti Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje numatytą tikslą iki 2020 metų - pagal socialinei apsaugai skiriamą BVP dalį pasiekti esamą ES valstybių vidurkį bei tuo užtikrinti pakankamą socialinės aprėpties priemonių įgyvendinimo finansavimą.

Tinkamo būsto visiems užtikrinimas. Būsto problema Lietuvoje itin didelė ir jos sprendimas reikalauja labai daug lėšų, todėl artimiausiu laiku nesitikima jos visiškai išspręsti. Siekiant sumažinti neturinčių būsto asmenų skaičių, keliamas tikslas įgyvendinti teisingas, ekonomines ir administracines priemones, kurios leistų per 12-15 metų išplėtoti aprūpinimo būstu sistemą, sudarant galimybes lengvatinėmis sąlygomis įsigyti būstus mažas pajamas turinčioms šeimoms bei išplėtoti paramos teikimo mastus pritaikant būstus neįgalųjų ir silpnų pagyvenusių poreikiams. Tokiu būdu pagerės minėtų asmenų gyvenimo sąlygos bei sumažės stacionarių paslaugų poreikis. Labiausiai pažeidžiamiems šiuo atžvilgiu gyventojams užtikrinti paramą nuomojant būstą iš savivaldybės ar privataus sektoriaus. Išplėtoti benamių laikino apgyvendinimo formų įvairovę.

Sveikatos priežiūros prieinamumo didinimas. Visiems gyventojams išplėtoti visuomenės sveikatos priežiūros paslaugas ir užtikrinti prieinamas kokybiškas ambulatorines ir stacionarines asmens sveikatos priežiūros paslaugas. Plėsti pirminės sveikatos priežiūros kabinetų tinklą rizikos grupių asmenims aptarnauti ir palengvinti jiems medicininių paslaugų prieinamumą. Išplėtoti pirminės sveikatos priežiūros paslaugų tinklą kaimo ir atokesnėse vietovėse. Plėtojant vaikų ir jaunimo sveikatos priežiūros ir profilaktikos priemones siekti, kad sveikų, neturinčių sveikatos problemų ir funkcinių sutrikimų vaikų dalis didėtų.

Švietimo tobulinimas. Išplėtoti ikimokyklinio ugdymo įstaigų, bendrojo lavinimo mokyklų teikiamų švietimo paslaugų, švietimo pagalbos sistemą, panaikinant kliūtis švietime dalyvauti socialinę atskirtį patyrusiems vaikams. Savivaldybėse vykdyti vaikų, gyvenančių jų teritorijoje apskaitą. Pasiesti, kad *95 proc.* Lietuvos vaikų įgytų geros kokybės pagrindinį išsilavinimą, *95 proc.* baigusiujų pagrindinę mokyklą įgytų vidurinį išsilavinimą ir darbo rinkoje paklausą turinčią profesinę kvalifikaciją, *60 proc.* Lietuvos jaunuolių įgytų aukštąjį išsilavinimą. Pritaikyti mokymosi aplinką ir švietimo bei mokymo įstaigų techninį aprūpinimą, neįgalųjų ir

socialiai remtinų šeimų vaikų poreikiams, taip pat aprūpinimą šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis. Užtikrinti mokymosi visą gyvenimą principo įgyvendinimą, taikant plačią mokymosi formų įvairovę skirtingoms gyventojų grupėms

Dalyvavimas kultūriniame gyvenime. Sudaryti sąlygas mažas pajamas turintiems, taip pat ir kaimo gyventojams, neįgaliems asmenims bei tautinių mažumų atstovams dalyvauti kultūriniame gyvenime, vartoti kultūros paslaugas, nuolat skatinti gyventojus tai daryti. Pritaikyti mokyklas, bibliotekas, kitas bendruomenės institucijas, ypač kaime, įvairiems kultūros, sporto, edukaciniams, socialiniams vietos bendruomenės poreikiams.

Teisinės pagalbos užtikrinimas. Užtikrinti, kad kiekvienam gyventojui, nepriklausomai nuo jo socialinio statuso ir pajamų, o ypač socialinės atskirties paliestiems asmenims, būtų garantuota teisė gauti teisinę ir socialinę informaciją, konsultacijas ir patarimus įvairiais gyvenimo klausimais, ugdančius jų gebėjimus ir žinias, padedančius įgyvendinti jų teises ir laisves, užtikrinant jų visavertę integraciją į visuomenę bei pilietinės visuomenės ugdymą.

2.1.3. Socialinės atskirties rizikos prevencijos srityje

Žinių visuomenės plėtra. Mažinant socialinės, turtinės, geografinės ir kt. padėties sąlygojamas kliūtis šiuolaikinių informacinių technologijų panaudojimo galimybėms, suteikti visiems šalies gyventojams galimybes naudoti informacines technologijas asmeninėms ir visuomeninėms reikmėms; sukurti platų viešų interneto prieigos taškų tinklą ir iki 2015 m. pasiekti ES šalių interneto skvarbos vidurkį; sudaryti bibliotekų skaitytojams galimybes naudotis informacijos ištekliais internetu. Kad šiomis galimybėmis galėtų pasinaudoti labiausiai pažeidžiami gyventojai, išplėtoti naudojimosi naujomis informacinėmis technologijomis mokymo suaugusiems sistema. Užtikrinti informacinės aplinkos pritaikymą neįgaliesiems.

Aplinkos pritaikymas. Pritaikyti viešųjų institucijų pastatus neįgaliesiems bei kitoms gyventojų grupėms, užtikrinant jų poreikius būti savarankiems bei dalyvauti bendruomenės gyvenime.

Benamystės, išiskolinimų ir kitų socialinę atskirtį generuojančių situacijų prevencija. Užtikrinti išiskolinusiųjų už komunalines paslaugas apskaitos vykdymą bei išplėtoti paramos išiskolinusiems gyventojams priemones ir jų taikymo mastus. Vykdyti šių išiskolinimų prevenciją

Šeimos solidarumo išsaugojimas ir vaikų socialinės atskirties prevencija. Plėtojant paslaugų šeimoms, ypač probleminėms, daugiavaikėms ir vienišų tėvų, sistemą, stiprinti šeimas bei jų galimybes auginti vaikus. Siekti kad šeimoms būtų palengvintos sąlygos prižiūrėti senus šeimos narius, teikti tam reikalingas paslaugas ir materialinę pagalbą.

2.2. Prioritetinės kryptys laikotarpiui iki 2006 metų

2.2.1. Pagalbos pažeidžiamiems asmenims srityje

Didinti šeimos socialines, ekonomines, edukacines, teises galimybes bei atsakomybę už vaikų ugdymą. Siekiant užtikrinti, kad kuo daugiau vaikų galėtų saugiai augti šeimoje, išplėtoti pagalbos šeimai ir bendruomenines paslaugas tokiu laipsniu, kad jos sudarytų didžiausią dalį paslaugų šeimai ir vaikams struktūroje. Nuolat gerinti šių paslaugų kokybę. Užtikrinti, kad būtų nuosekliai mažinamas daugiavaikių šeimų skurdas.

Užtikrinti socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitą pagalbą socialinę atskirtį patiriantiems vaikams ir jaunimui plėtojant vaikų ir jaunimo socializacijos galimybes, skatinant kultūrinės ir pilietinės brandos ugdymą, ugdant jų socialinius įgūdžius. Pripažįstant, kad kol kas

institucinė vaikų globa nėra visiškai išvengtina, siekti, kad esamos vaikų globos institucijos sudarytų vaikams į šeimos modelį orientuotos aplinkos sąlygas, palankias jų socializacijai bei padedančias pasirengti jiems savarankiškai gyventi bendruomenėje.

Plėtoti kovos su smurtu prieš moteris, vaikus ir senus žmones šeimoje, pagalbos teikimo bei darbo su smurtautojais priemones.

Sukurti efektyvią pilnametystės sulaukusių be tėvų globos likusių vaikų ir našlaičių integracijos į visuomenę sistemą, pagal kurią šiems jaunuoliams būtų teikiama ne tik materialinė, bet ir individualizuota socialinė bei profesinė pagalba, ugdomi jų socialiniai įgūdžiai.

Šalinti aplinkos kliūtis, pritaikant viešųjų pastatų, būsto, informacinę ir kt. aplinką įvairių gyventojų socialinių grupių poreikiams.

Siekiant padėti laisvėje ar kalinimo įstaigose esantiems asmenims, kurie vartoja narkotines ir psichotropines medžiagas, sukurti ir įdiegti darnią, atitinkančią visuomenės poreikius, mokliškai pagrįstą sveikatos priežiūros, socialinės reabilitacijos ir reintegracijos į visuomenę sistemą.

Teikti psichologinę, teisinę ir kitą reikalingą paramą prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms.

Tęsti nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, adaptacijos ir reabilitacijos, kurių metu jie vėl integruojami į visuomenės gyvenimą ir jiems sudaromos galimybės gyventi savarankiškai, sistemos kūrimą.

Siekiant užtikrinti pabėgėlių, imigrantų, užsieniečių, laikinai gyvenančių Lietuvoje, socialinę integraciją, kurti įvairiapusę pagalbos šiems asmenims sistemą.

Vykdyti nuoseklią ir darnią valstybinę romų integravimo į visuomenę politiką, siekti, kad šiai etninei mažumai priklausantiems asmenims būtų užtikrintas teikiamų paslaugų kompleksiskumas, apimant socialinių, sveikatos priežiūros, švietimo, profesinės integracijos paslaugų prieinamumą, sudarytos sąlygos jų tautiniam savitumui išsaugoti ir plėtoti.

Panaudojant ES struktūrinių fondų bei valstybės lėšas nuosekliai mažinti žemdirbių skurdą, didėjančios konkurencijos sąlygomis didinti jų prisitaikymo prie besikeičiančios situacijos galimybes.

2.2.2. Užimtumo didinimo ir galimybių naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis gerinimo srityje

Formuoti visiems prieinamą darbo rinką, užtikrinti lygias moterų ir vyrų įsidarbinimo galimybes, skatinti darbo vietų asmenims su negalia, buvusiems kaliniams ir kitoms labiausiai darbo rinkoje pažeidžiamoms gyventojų grupėms kūrimą.

Aktyvių ir prevencinių darbo rinkos priemonių plėtros pagalba mažinti ilgalaikį (ypač itin ilgos trukmės 2 metų ir daugiau) nedarbą, didinti jaunimo, buvusių kalinių ir kitų silpniausių grupių prieinamumo prie darbo rinkos galimybes.

Skatinti vyresnio amžiaus žmonių aktyvumą, sudaryti tinkamas darbo sąlygas, kad jie kuo ilgiau išliktų aktyviais darbo rinkoje.

Plėtoti neįgaliųjų integracijos į darbo rinką, jų darbo vietų rėmimo ir išsaugojimo priemonių sistemą.

Sudaryti geresnes sąlygas specialiųjų poreikių jaunuolių integracijai į darbo rinką.

Imtis veiksų ir priemonių nelegaliam darbui naikinti, sudaryti sąlygas, skatinančias žmones rinktis legalų darbą.

Ugdyti labiausiai darbo rinkoje pažeidžiamų asmenų (neįgaliųjų, moterų, jaunimo ir kt.) verslumą, lengvinti jų galimybes užsiimti verslu ir skatinti juos tai daryti.

Skatinti naujų verslų įvairovę ir jų infrastruktūros plėtrą kaimo vietovėse; stiprinti žemdirbių ir kaimo gyventojų konkurencingumą ir gebėjimus.

Kovoti su skurdu kaime ir atgaivinti nepalankioje situacijoje esančias kaimo vietoves, plėtoti vietines užimtumo iniciatyvas; skatinti socialinių įmonių kūrimą.

Spręsti Ignalinos AE eksploatavimo nutraukimo socialines ir ekonomines problema, kompensuojant prarastas darbo vietas, nutraukus elektrinės eksploataciją. Padėti regiono gyventojams prisitaikyti prie naujų socialinių ekonominių sąlygų ir išsivirtinti darbo rinkoje, suteikiant jiems tinkamą socialinę apsaugą.

Sudarant palankias įsidarbinimo sąlygas asmenims, praradusiems profesinį ir bendrąjį darbingumą, ekonomiškai neaktyviems, negalintiems lygiomis sąlygomis konkuruoti darbo rinkoje, skatinti socialinių įmonių kūrimą, išsivirtinimą bei jų įvairovės plėtrą.

Lengvinti šeimų, turinčių vaikų ar kitų išlaikytinių dalyvavimą darbo rinkoje.

Plėtojant žmonių, kurie susiduria su ypatingais sunkumais darbo rinkoje darbingumą, didinant jų įsidarbinimo galimybes ir kovojant su visomis jų diskriminavimo formomis, skatinti šių žmonių integraciją į darbo rinką, plėsti įvairių kursų, nenuosekliųjų studijų įvairovę, tobulinti profesinio informavimo, konsultavimo ir mokymo institucijų tinklą, sudaryti profesinio mokymosi sąlygas žemo išsilavinimo, nekvalifikuotam ir žemos kvalifikacijos jaunimui bei suaugusiems, ilgalaikiams bedarbiams, socialiai pažeidžiamoms bedarbėms moterims, nuteistiems ir grįžusiems iš kalinimo vietų asmenims, vyresnio amžiaus asmenims, neįgaliesiems, patyrusiems smurtą ir prekybos žmonėmis aukoms, tautinėms mažumoms.

Įvykdyti draudimo nuo nedarbo reformą ir įdiegti patikimą, stabiliai veikiančią nedarbo draudimo sistemą.

Mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų, ypač didelį dėmesį skirti silpniausių, didele bedarbyste pasižyminčių regionų atgaivinimui. Sušvelninti Ignalinos atominės elektrinės uždarymo socialines ir ekonomines pasekmes.

Skatinti socialinių partnerių bendradarbiavimą bei didinti vietiniame lygmenyje administravimo ir valdymo gebėjimus sprendžiant socialinėje atskirtyje esančių asmenų užimtumo problemas.

Sukurti ekonomines ir institucines sąlygas efektyviai spręsti skurdo ir socialinės atskirties problemas, vykdyti jų mažinimo stebėseną, daugiausia dėmesio skirti labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių integravimui į visuomenę, ugdyti socialinių darbuotojų kompetenciją, taip pat ir lyčių lygybės klausimais.

Kuo daugiau gyventojų įtraukti į socialinio draudimo sistemą.

Derinti socialinio draudimo ir privačių pensijų sistemas prisilaikant socialinio teisingumo ir kartų solidarumo principų.

Užtikrinti veiksmingesnę medicinės, profesinės rehabilitacijos bei socialinės integracijos priemonių taikymą neįgaliesiems bei tobulinti socialinės apsaugos sistemą.

Didinti mažas, net minimalaus pragyvenimo lygio neužtikrinančias, išmokas.

Plačiau naudoti mokesčių politikos priemones skurdo problemai spręsti.

Mažinti regioninius skirtumus socialinių paslaugų prieinamumo ir kompleksiško srityje, plečiant pažangias, ypač nestacionarias socialinių paslaugų teikimo formas, didelį dėmesį skiriant paslaugų kokybės užtikrinimui.

Siekti, kad svarbiausios socialinės paslaugos būtų prieinamos visoms gyventojų grupėms, kurioms jos yra reikalingos, nepriklausomai nuo jų pajėgumo mokėti.

Skatinti savanorišką socialinį darbą bendruomenėje, remiant jaunimo, vyresnio amžiaus asmenų, NVO, religinių organizacijų, savivalbos bei kitų bendruomenės grupių iniciatyvas.

Plėsti gyventojų informavimą apie teikiamą socialinę paramą.

Spręsti mažas pajamas turinčių gyventojų aprūpinimo būstais problemą. Taip pat plėtoti visapusišką bei integruotą atsaką benamystei. Plėtoti neįgaliųjų ir senyvo amžiaus žmonių būsto pritaikymo sistemą.

Didinti sveikatinimo priemonių bei sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą teritoriniu principu, didelį dėmesį skiriant kaimo ir atokiose vietovėse gyvenantiems asmenims.

Stiprinti rizikos grupėms priklausančių asmenų sveikatą ir medicininę priežiūrą.

Sudaryti sąlygas moksleivių sveikatai išsaugoti bei stiprinti, plačiau panaudojant ugdymo bei sveikatos apsaugos institucijų galimybes .

Sumažinti sergamumą tuberkulioze nuo 66 naujų atvejų 100 000 gyventojų 2003 metais iki 60 – 2004, 57 – 2005 ir 55 atvejų 2006 metais.

Plėtoti mokymo programų ir formų įvairovę, gerinti mokyklų aprūpinimą mokymo priemonėmis ir technine įranga.

Užtikrinti, kad priešmokyklinio amžiaus rizikos šeimų vaikai, gautų reikalingas pedagogines, socialines ir psichologines paslaugas.

Plėtoti socialinę paramą nepasiturinčioms šeimoms, siekiant sudaryti ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose galimybes jų vaikams bei užtikrinant kitų švietimo programų bei pakopų prieinamumą, nepriklausomai nuo tėvų socialinės bei materialinės padėties.

Spręsti vaikų ir jaunimo ankstyvo išėjimo iš mokyklos problemą.

Plėtoti specialių poreikių vaikų ir jaunimo integravimą į bendrojo lavinimo mokyklas.

Gerinti sąlygas mokytis ir studijuoti tautinių mažumų vaikams.

Gerinti viešųjų bibliotekų prieinamumą neįgaliesiems.

Skatinti ir sudaryti sąlygas mažas pajamas gaunančių šalies gyventojų, taip pat vaikų, neįgaliųjų bei tautinių mažumų atstovų kultūrinei veiklai.

Siekti, kad skurdžiai gyvenantiesiems ir kitoms socialiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms būtų užtikrintos nemokamos teisinės paslaugos ir teisinis švietimas.

2.2.3. Socialinės atskirties rizikos prevencijos srityje

Siekti, kad naudojimas internetu taptų prieinamas mažas pajamas turintiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos. Plėtoti suaugusių mokymą naudotis kompiuteriu, internetu ir kitomis informacinėmis technologijomis.

Padidinti lietuviško skaitmeninio turinio apimtį ir galimybes naudotis e-valdžios teikiamomis paslaugomis daugumai gyventojų, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties ar išsimokslinimo lygio.

Plėtoti neįgalių žmonių ar žmonių, turinčių specialių poreikių, įsitraukimo į informacinę visuomenę programas ir tam skirtas priemones.

Plėtoti prevencines ir pagalbos įsiskolinusiems už būstą priemones.

Tobulinti socialinių išmokų indeksavimo mechanizmą, užtikrinti socialinių išmokų palaipsnių perkamosios galios didėjimą.

Užtikrinti, kad visose savivaldybėse būtų vykdoma šeimos problemų, skyrybų, vaikų apleistumo bei vaikų institucinės globos prevencinė veikla. Plėtojant pagalbos formas skatinti šeimas, ypatingą dėmesį skiriant probleminėms, daugiavaikėms šeimoms bei vieno iš tėvų šeimoms, auginti ir išlaikyti savo vaikus. Skatinti bendravimą ir patirties perdavimą tarp kartų.

Siekti laiku nustatyti socialinės įtampos židinius ir organizuoti prevencinį socialinį darbą. Sukurti ir diegti moksliniais tyrimais pagrįstas narkomanijos, prekybos žmonėmis ir prostitucijos, vaikų ir jaunimo asocialaus elgesio, ŽIV/AIDS ir su jais susijusių infekcijų, smurto (ypač šeimoje) prevencijos programas ir projektus. Ugdyti vaikų ir jaunimo, kitų pažeidžiamų asmenų psichologinį atsparumą žalingiems aplinkos veiksniams. Gerinti tarptautinį, valstybės institucijų, nevyriausybinį organizacijų, visuomenės bendradarbiavimą šiais klausimais.

Skatinti įvairių visuomenės grupių socialinę santaiką, toleranciją, dialogą ir bendradarbiavimą.

2.2.4. Institucijų veiklos tobulinimo srityje

Išplėtoti institucinius mechanizmus, skirtus koordinuoti ir derinti visų susijusių sričių į kovą su skurdu ir socialine atskirtimi nukreiptą politiką.

Padidinti visų, tiek valstybės, tiek regioninio lygmens, institucijų gebėjimus kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi bei skatinant socialinę aprėptį plėtoti vietos partnerystę.

Skatinti socialinių partnerių bendradarbiavimą sprendžiant socialinėje atskirtyje esančių asmenų užimtumo klausimus.

Stiprinti NVO vaidmenį bei skurdą ir socialinę atskirtį išgyvenančiųjų dalyvavimą socialinės aprėpties procese.

Siekiant skurdo ir socialinės atskirties įveikimo nuolatinio pažangos tikrinimo ir stebėsenos plėsti tarpžinybinį bendradarbiavimą, skurdo bei socialinės atskirties klausimus integruoti į visas viešosios veiklos kryptis.

3. POLITIKOS PRIEMONĖS

3.1. Pagalba pažeidžiamiesiems asmenims

3.1.1. Labiausiai pažeidžiamų vaikų socialinės atskirties išgyvendinimas

Siekiant be tėvų globos likusiems vaikams ar vaikams, kuriems gresia atskyrimo nuo šeimos rizika sudaryti kuo normaleresnes gyvenimo sąlygas ir užtikrinti lygias galimybes sėkmingai integruotis į visuomenę išvengiant jų socialinės atskirties, būtina:

- užbaigti ir įgyvendinti vaikų globos sistemos reorganizavimo strategiją. Ši strategija turi numatyti pagrindines socialinių paslaugų likusiems be tėvų globos vaikams sistemos plėtros kryptis, užtikrinančias (nestacionarios) bendruomeninės vaiko globos sistemos tobulinimą, aktyvinimą ir jos pirmenybę prieš stacionarios (rezidentinės) vaiko globos plėtimą;
- rengti ilgalaikius vaikų sugražinimo į biologinę šeimą projektus;
- steigti vietas bendruomenėse (savivaldybėse) įvairias vaikų užimtumo, socialinės pagalbos įstaigas vaikams ir šeimoms (vaikų klubus, dienos centrus, vaikų krizių centrus).
- teikti tikslingą paramą vaikų globos įstaigose ar globėjų šeimose, šeimynose augusiems vaikams, ugdant jų socialinius įgūdžius, pradedant savarankišką gyvenimą, parengti jų socialinės ir profesinės integracijos programą;
- parengti ir įdiegti globėjų mokymo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą, kuri užtikrintų tinkamą priežiūrą šeimose, šeimynose globojamiems vaikams.

Siekiant pagerinti daugiavaikių šeimų materialinę padėtį ir taip sumažinti jų skurdą, mokėti išmoką kiekvienam šeimoje auginamam vaikui.

Nustatyti, kad siekiant tikslingo išmokų panaudojimo socialinės rizikos šeimose, įvertinus jų padėtį ir vaikų poreikius, pagal savivaldybės tarybos patvirtintą tvarką būtų organizuojama parama alternatyviomis piniginei formomis.

Siekiant užtikrinti pagalbos teikimą delinkventiško elgesio vaikams būtina:

- rengti ir įgyvendinti vietas bendruomenėse (savivaldybėse) nepilnamečių, grįžusių iš specialiųjų auklėjimo ir globos namų, įkalinimo įstaigų, resocializacijos projektus;
- organizuoti psichologinės-pedagoginės rehabilitacijos stovyklas rizikos grupės vaikams ir jaunimui, rūpintis vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumu;
- plėtoti darbo su delinkventiško elgesio vaikais ir paaugliais bei jų šeimomis formas, rūšis ir mastus;
- organizuoti švietimo ir psichologinės pagalbos paslaugas delinkventinio elgesio vaikams ir paaugliams.

Apjungiant įvairių suinteresuotų šalių pastangas ir didinant jų gebėjimus, būtina:

- nuolat organizuoti įvairių institucijų specialistų, dirbančių su šeimomis bei socialinės atskirties vaikais ir jaunimu, mokymą, įskaitant lyčių lygybės klausimus, tobulinti jų kvalifikaciją. Užtikrinti jų tarpe geros praktikos patirties sklaidą;
- skatinti savivaldybes ir socialinius partnerius spręsti socialinę atskirtį patiriančių vaikų ir jaunimo socializacijos problemas;

- organizuoti jaunimą, kad jis savanoriškai padėtų teikti socialinę, pedagoginę, psichologinę pagalbą socialinę atskirtį patiriantiems vaikams ir jaunimui;
- plėtoti bendradarbiavimą tarp suinteresuotų institucijų, skatinti jas keistis ir kaupti informaciją apie seksualinę prievartą ir kitokį smurtą patyrusius vaikus.

3.1.2. Pagalba piktnaudžiaujantiems narkotinėmis medžiagomis asmenims

Skatinti reabilitacijos centrų vartojantiems narkotines ir psichotropines medžiagas asmenims kūrimą.

Remti tikslines vaikų, jaunimo, kitų narkomanų bei jų šeimų narių reabilitacijos programas, susijusias su narkomanų reabilitacijos bendruomenių kūrimu, jų materialinės bazės stiprinimu.

Savivaldybėse ir kitose vietose bendruomenėse rengti ir įgyvendinti paramos ir užimtumo programas asmenims, kurie gydomi nuo piktnaudžiavimo narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis ir alkoholiu bei jų šeimų nariams.

Organizuoti psichologinės - pedagoginės reabilitacijos stovyklas nuo narkotinių medžiagų vartojimo nukentėjusiems vaikams, taip pat narkomanijos prevencijos renginius po pamokų.

Užtikrinti deramą specializuotų priklausomybės ligų, reabilitacijos ir psichikos sveikatos centrų teikiamų paslaugų kokybę, įvairiapusiškumą, prieinamumą, ypač rūpintis, kad reikiamos specializuotos paslaugos būtų teikiamos vaikams ir jaunimui, kad būtų padedama visai šeimai.

Gerinti nuteistųjų ir esančių kalėjimo vietose asmenų sveikatos priežiūrą, sanitarines, higienines sąlygas ir materialinį-techninį aprūpinimą. Užtikrinti socialinės reabilitacijos paslaugų (socialinė-pedagoginė veikla, motyvacijos nevertoti narkotikų didinimas, psichologinis konsultavimas ir kt.) teikimą bei reabilitacinių programų narkotikus vartojantiems nuteistiesiems.

Užtikrinti šiuolaikinių moksliskai pagrįstų, efektyvių, specializuotų gydymo, reabilitacijos metodikų ir švietimo programų atranką bei taikymą suimtiesiems ir nuteistiesiems, vartojantiems narkotikus asmenims.

Skatinti moksleivių ir jaunimo judėjimą prieš narkotikų vartojimą, pasitelkiant moksleivių ir jaunimo lyderius, visuomenines organizacijas, neformalias ir kitas visuomenės institucijas.

Dalyvauti įgyvendinant ES tarptautines narkomanijos prevencijos programas.

Nuolat remti ir skatinti visuomeninių organizacijų, neformalių struktūrų bei religinių bendruomenių dalyvavimą narkomanų (taip pat ir esančių laisvės atėmimo vietose asmenų) socialinės reabilitacijos procese.

Diegti moksliskai pagrįstas vartojančiųjų narkotines ir psichotropines medžiagas rizikos įvertinimo metodikas, plėtoti narkomanijos priežasčių, taip pat ir laisvės atėmimo vietose, mokslinius tyrimus.

Užtikrinti statistinės, dokumentinės ir techninės informacijos rinkimą, kaupimą ir analizę, kad kompetentingos institucijos turėtų patikimus duomenis apie bendrą narkotikų ir narkomanijos plitimo situaciją ir jais vadovautųsi priimdamos sprendimus ar įgyvendindamos priemones pagal kompetenciją.

3.1.3. Pagalba ŽIV infekuotiems ir AIDS sergantiems asmenims

Užtikrinti tinkamą infekuotųjų ŽIV ir sergančiųjų AIDS sveikatos priežiūrą, parengti ir patvirtinti infekuotųjų ŽIV ir sergančiųjų AIDS gydymo algoritmą.

Teikti infekuotiesiems ŽIV ir sergantiems AIDS, taip pat jų šeimos nariams informacinę medžiagą apie teikiamas medicinos, socialines, psichologines ir kitokias paslaugas.

Plėsti dienos psichologinės pagalbos paslaugų teikimą infekuotiems ŽIV narkotikus vartojantiems asmenims (ypač paaugliams).

Ugdyti visuomenės socialinę toleranciją šiems asmenims.

3.1.4. Pagalba asmenims, patyrusiems smurtą šeimoje

Sukurti pakankamą teisinę bazę kovai su smurtu prieš moteris, senus žmones ir vaikus. Įgyvendinti naujai įteisintas nuostatas izoliuoti smurtautoją nuo šeimos, įpareigojant jį baudžiamojo proceso metu gyventi skyrium nuo nukentėjusio. Tokiu būdu nukentėjęs asmuo bus apsaugotas nuo galimo neteisėto poveikio ir naujų nusikalstamų prieš jį veikų (pvz., žmogaus terorizavimo, kenkimo asmens sveikatai ir kt.).

Parengti kovos su smurtu prieš moteris, senus žmones veiksmų plano koncepciją, apimančią teisėsaugos institucijų švietimą, paramą smurto aukoms, darbą su smurtautojais, visuomenės ir smurto aukų informavimą, švietimą ir sveikatos apsaugą.

Teritoriniu principu, aktyviai dalyvaujant savivaldybių institucijoms, plėsti krizių centrų tinklą, užtikrinantį paramą smurto aukoms ir darbą su smurtautojais, remti nevyriausybinių organizacijų projektus šiais klausimais.

Vykdyti tyrimus apie smurto šeimoje paplitimo mastą, poreikį socialinėms ir kitoms paslaugoms.

Kaupti ir analizuoti statistinę informaciją apie nukentėjusius nuo smurto šeimoje asmenis.

Vykdyti smurto prevencijos projektus vaikų ugdymo bei užimtumo įstaigose.

Ugdyti visuomenės nepakantumą smurto apraiškoms.

3.1.5. Pagalba prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms

Remti valstybės, savivaldybinių ir nevyriausybinių organizacijų projektus, numatančius teikti prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms socialinę pagalbą ir vykdyti jų reintegraciją į visuomenę.

Įgyvendinti Prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų psichologinės reabilitacijos, profesinio orientavimo ir užimtumo programą, kurios tikslas sukurti sąlygas prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukas reintegruoti į darbo rinką. Išplėsti šios programos veiklą, apimant kuo daugiau savivaldybių.

Steigti socialinių ligų prevencijos ir gydymo kabinetus.

Vykdyti socialinių ir kitokių paslaugų prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms poreikio tyrimus; vykdyti prostitucijos verslo pokyčių tyrimus. Remiantis šiais tyrimais plėtoti pagalbos šiems asmenims sistemą.

Vykdyti Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencinę veiklą vaikų ugdymo, užimtumo bei globos įstaigose.

3.1.6. Pagalba nuteistiems ir grįžusiems iš įkalinimo įstaigų asmenims

Steigti nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, specialias socialinės adaptacijos institucijas.

Plėtoti nuteistų ir grįžusių iš kalinimo vietų asmenų profesinio mokymo, darbinių įgūdžių ugdymo galimybes bei suteikti pagalbą įsidarbinant.

Savivaldybėse kaupti duomenis apie grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų skaičių, tirti jų poreikius pagalbai.

Rengti ir įgyvendinti paramos teikimo grįžusių iš kalinimo vietų socialinės grupės asmenims programas.

3.1.7. Pagalba pabėgėliams ir imigrantams

Parengti tinkamą įstatyminę bazę, numatančią užsieniečių socialinę integraciją Lietuvoje, atsižvelgiant į kitų Europos Sąjungos valstybių patirtį bei šalies specifiką (ekonominis, socialinius ir kitus veiksnius).

Parengti aiškia ir konkrečia programą, kurioje būtų suderinti visų valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veiksmai, sprendžiant ekonominius ir kultūrinius klausimus, susijusius su socialinių garantijų teikimu užsieniečiams.

Stiprinti visuomenės ir šalyje gyvenančių užsieniečių ryšį, steigiant informacijos ir pagalbos centrus.

Organizuoti užsieniečių vaikų ugdymą ikimokyklinėse ir bendrojo lavinimo mokyklose.

Sudaryti pabėgėlių ir imigrantų vaikams ir jaunimui socialiai teisingas saviraiškos ir laisvalaikio užimtumo galimybes.

3.1.8. Romų socialinės atskirties mažinimas

Sudaryti romų vaikams sąlygas lankyti priešmokyklinio ugdymo grupes.

Organizuoti romų (vaikų ir suaugusiųjų) švietimą, skatinti romus jame dalyvauti; padėti apsirūpinti mokymo priemonėmis; rengti individualias romų vaikų ugdymo programas.

Rengti ir vykdyti romų darbinio mokymo ir užimtumo programas; skatinti romus jose dalyvauti.

Organizuoti socialiai neapsidraudusių romų pirminę ir antrinę sveikatos priežiūrą.

Vykdyti romų bendruomenėje narkomanijos prevencinę veiklą, teikti gydymo bei socialinės rehabilitacijos paslaugas.

Užtikrinti romų bendruomenei kompleksinės (teisinės, socialinės ir kt.) pagalbos prieinamumą.

Remti romų visuomeninių organizacijų kultūrinės, pažintinės veiklos projektus, meno saviveiklą.

Vykdyti romų bendruomenės sociologinius tyrimus, siekiant išsiaiškinti jų problemas, poreikį įvairioms paslaugoms ir kt.

3.1.9. Pagalba žemdirbiams

Įgyvendinti ES paramos žemės ūkiui priemones:

- teikti tiesiogines išmokas už žemės ūkio naudmenų hektarą ar gyvulį;
- teikti kompensacines išmokas ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse;
- vyresnio amžiaus žemdirbiams (nuo 55 m. iki pensinio amžiaus) atsisakius žemės ūkio veiklos, o ūkį perdavus jaunesniems, teikti išmokas, dydžiu prilygstančias vidutinei pensijai.

3.2. Užimtumo didinimas ir visų asmenų galimybių naudotis ištekliais, teisėmis, prekėmis ir paslaugomis gerinimas

3.2.1. Užimtumo galimybių didinimas

Siūlyti darbo ieškantiems žmonėms efektyvias ir veiksmingas priemones jų darbingumui ir integracijos galimybėms didinti, ypatingą dėmesį skiriant žmonėms, susiduriantiems su didžiausiais sunkumais darbo rinkoje.

Didinti aktyvios darbo rinkos politikos priemonių veiksmingumą ir efektyvumą.

Užkertant kelią ilgalaikiam nedarbui bei siekiant jį sumažinti, palaipsniui užtikrinti, kad kiekvienas įsiregistravęs darbo biržoje bedarbis po 3 mėnesių būtų įtrauktas į aktyvios darbo rinkos politikos priemones (nedarbo prevencijos; darbo pasiūlos ir paklausos; profesinio mokymo; viešųjų ir remiamųjų darbų; darbo vietų steigimo neįgaliesiems ir socialiai pažeidžiamiesiems asmenims; savo verslo organizavimo).

Užtikrinti, kad prieš pasiekiant šešis nedarbo mėnesius jauniems žmonėms ir 12 nedarbo mėnesių suaugusiems žmonėms, kiekvienam bedarbiui būtų pasiūlyta „naujo starto“ galimybė mokymo, perkvalifikavimo, darbo praktikos, darbo vietos arba kitos įdarbinimo priemonės forma, prireikus kartu su nuolatine pagalba ieškant darbo.

Užtikrinti, kad pirmosios nedarbo stadijos metu visi darbo ieškantys sulauktų paramos, anksti nustatant jų reikmes, ir pasinaudotų konsultavimo ir profesinio orientavimo paslaugomis, pagalba ieškant darbo bei personalizuojant veiksmų planus.

Darbo biržai kartu su savivaldybėmis plėtoti tikslines užimtumo programas jaunimui (ypatingą dėmesį skiriant nekvalifikuotam jaunimui), neįgaliesiems, kaimo gyventojams ir kitoms socialiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms, kurti tai veiklai pritaikytus darbo biržų filialus ir specialius darbo centrus.

Siekiant mažinti vyresnio nei 55 metai amžiaus bedarbių skaičių, didinti jų užimtumą bei galimybes kuo ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje vykdyti ir plėtoti Lietuvos darbo biržos 2003 m. parengtą priešpensinio amžiaus bedarbių 55+ užimtumo rėmimo programą.

Sudaryti teises prielaidas ir finansines paskatas vyresnio amžiaus žmonėms siekti užimtumo, o darbdaviams juos įdarbinti ir išlaikyti darbe.

Remti moterų, grįžtančių po ilgesnės pertraukos į profesinę veiklą ir vyresnio amžiaus moterų reintegraciją į darbo rinką.

Siekiant kompleksiškai spręsti žmonių su negalia užimtumo klausimus, ypatingą dėmesį skirti žmonių su negalia užimtumo ir darbo santykius reglamentuojantiems teisės aktams

Sukurti neįgaliųjų asmenų darbo vietų rėmimo mechanizmą, sudaryti jiems lygias teises ir galimybes dirbti kartu su kitais asmenimis bendrose darbo vietose.

Integruojant neįgaliuosius į darbo rinką plėtoti namudinį, naujom informacinėm technologijom pagrįstą (nuotolinį) darbą.

Plėtoti neįgaliųjų verslininkų konsultavimą ir mokymą Neįgaliųjų verslo informacijos centre. Organizuoti seminarus verslo plėtros ir ES struktūrinių fondų paramos gavimo temomis neįgaliųjų ūkio subjektams. Išplėsti šio Centro veiklą apimant visus šalies regionus.

Plėtoti įvairias užimtumo formas neįgaliesiems: darbo terapiją, bendrąjį užimtumą (ne tik darbinė, bet ir kitokia su darbo santykiais nesusijusi asmens veikla) bei įtraukti į aukštųjų ir aukštesniųjų mokyklų programas užimtumo specialistų, dirbančių su neįgaliaisiais, rengimą.

Sukurti ir pradėti įgyvendinti jaunuolių su specialiais poreikiais integracijos į darbo rinką programą.

Toliau vykdyti nacionalinius ir tarptautinius projektus, skirtus įvairaus pobūdžio negalia turinčių asmenų pasirengimui darbo rinkai ir įsidarbinimui didinti.

Visose teritorinėse darbo biržose vykdyti buvusių kalinių profesinio mokymo ir įdarbinimo programą.

Rengti vietiniame lygmenyje specialias užimtumo galimybes didinančias programas atskiroms socialinėms grupėms.

Stiprinant darbinę veiklą reglamentuojančių įstatymų laikymosi priežiūrą, sudaryti sąlygas darbuotojams pereiti iš nelegalaus darbo į legalų, tokiu būdu užsitikrinant geresnes socialines garantijas.

Plėtoti lanksčių darbo organizavimo formų taikymą, patvirtinti laikinosios, antraeilių pareigų, namudinio darbo ir patarnavimo sutarčių ypatumus, reglamentuojant sutarčių sudarymo, darbo ir poilsio laiko nustatymo, saugos darbe, sutarčių nutraukimo klausimus. Skatinti socialinius partnerius plačiau taikyti lanksčias darbo organizavimo formas.

Plėtoti verslo inkubatorių ir verslo informacijos centrų tinklą, taip pat aprėpiant ekonomiškai silpniausius šalies regionus. Didinti juose teikiamų paslaugų prieinamumą labiausiai darbo rinkoje pažeidžiamoms socialinėms grupėms (neįgaliesiems, moterims, jaunimui ir kt.).

Steigti pradinio kapitalo fondus, kurie paskatintų turinčius gerų verslo idėjų, bet stokojančius finansinių išteklių, pradėti verslą.

Skatinant moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą, aktyvinti moteris dalyvauti versle. Dalyvaujant Europos moterų verslo skatinimo tinklo veikloje organizuoti moterų verslumo ugdymo renginius ir skleisti informaciją apie gerus moterų verslo pavyzdžius.

Sukurti ir įdiegti moterų verslui finansinę paramą teikiančią sistemą, kuri joms palengvintų verslo organizavimą bei jo plėtrą.

Skatinti moteris aktyviau dalyvauti Darbo biržos organizuojamuose verslo pagrindų kursuose, esant poreikiui nukreipti jas į verslo konsultacinius centrus, verslo inkubatorius.

Įtraukti darbdavius, nevyriausybinės organizacijas, profesines sąjungas į sunkiau integruojamų bedarbių įdarbinimo organizavimo veiklą vietiniame, regioniniame ir valstybiniame lygmenyje.

Parengti mokymo programas „vietinio lygmens lyderiams“, kurios būtų orientuotos į vietos lygmens galimybių, spręsti tarpusavyje susijusius ekonominės plėtros, užimtumo ir socialinius klausimus, didinimą ir efektyvų turimų žmogiškųjų ir materialių išteklių panaudojimą.

Gerinti socialinėje atskirtyje esančių asmenų dalyvavimą, nustatant jų problemas ir planuojant užimtumo didinimo klausimus bei kuo plačiau įtraukti į šių asmenų problemų sprendimą suinteresuotus asmenis (visų lygių valdžios institucijas, socialinius partnerius, nevyriausybinės organizacijas).

Nustatyti vietos lygmeniu (savivaldybių) užimtumo ir nedarbo įvertinimo bei užimtumo ir darbo rinkos politikos įgyvendinimo rodiklius ir, pasitelkiant socialinius partnerius, vykdyti šių rodiklių nuolatinę stebėseną.

Nuolat organizuoti žemdirbiams ir kaimo gyventojams skirtus mokymo kursus ir konsultuoti juos tokiomis temomis, kaip: ekologinis ūkininkavimas, kompiuterinis raštingumas, buhalterinė apskaita, kaimo bendruomenių aktyvinimas ir kt.

Investicinę paramą iš ES struktūrinių fondų skirti toms alternatyvioms veiklos kryptims skatinti, kurios susijusios su žemės ūkiu arba gali būti papildomas pajamų šaltinis šalia pagrindinio - žemės ūkio veiklos (parama užsiimantiems netradicinių žemės ūkio produktų gamyba bei tradiciniais ir netradiciniais amatais). 2004 metams numatyta per 29 mln. Lt viešosios paramos, skiriamos kompensuoti iki 50 proc. investicinių išlaidų projektams pagal Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento (BPD) ketvirto prioriteto Kaimo plėtra ir žuvininkystė priemonės „Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas“ veiklas „Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas“ bei „Kaimo turizmo ir amatų skatinimas“.

2004 m. parengti Ignalinos regiono socialinės ir ekonominės plėtros priemonės, kuriomis būtų pasiruošta Ignalinos atominės elektrinės uždarymo neigiamų pasekmių prevencijai ir įveikimui.

3.2.2. Socialinės ekonomikos principų įgyvendinimo skatinimas

Lengvinant užimtumo galimybes asmenims, praradusiems profesinį ir bendrą darbingumą, negalintiems lygiomis sąlygomis konkuruoti darbo rinkoje – nedirbantiems neįgaliesiems, itin ilgos trukmės (2 m. ir daugiau) ilgalaikiams bedarbiams, priešpensinio amžiaus žmonėms, asmenims, grįžusiems iš laisvės atėmimo vietų, vaiką iki 8 metų auginančiai vienišai motinai ar tėvui - sudaryti socialinių įmonių kūrimo ir veiklos teisinius pagrindus.

Įgyvendinti Socialinių įmonių įstatymą, kuriame apibrėžtos socialinėse įmonėse įdarbinamų asmenų tikslinės grupės, jų įdarbinimo tvarka, reglamentuotos socialinių įmonių teisės ir pareigos, numatytos jų rėmimo formos (pvz., subsidijos darbo vietoms kurti, lengvatos ir pan.), taip pat jų veiklos priežiūrą ir kt.

Sudarant palankesnes sąlygas socialinėms įmonėms atsirasti ir joms plėtoti, priimti kitų susijusių teisės aktų pakeitimus ir papildymus:

- papildyti Valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymą, nustatant, kad socialinėms įmonėms galėtų būti laikinai perduodamas neatlygintinai naudotis valstybės ir savivaldybių turtas;

- papildyti Viešųjų pirkimų įstatymą, numatant galimybę pirkimus iš socialinių įmonių atlikti supaprastintais būdais, t. y. neskelbiamų supaprastintų derybų būdu ir taikant įprastą komercinę praktiką.

3.2.3. Profesinio mokymo, konsultavimo ir mokymosi visą gyvenimą skatinimas

Didinant profesinio mokymosi prieinamumą optimizuoti profesinio informavimo ir konsultavimo bei profesinio mokymo institucijų tinklą, įsteigti ne mažiau kaip po du informacinius centrus kiekvienoje savivaldybėje ir „priartinti mokymąsi prie namų”.

Tobulinti profesinio informavimo sistemą: integruoti konsultavimą karjeros klausimais į pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklos kursą.

Teikti kokybišką informaciją apie mokymosi ir įsidarbinimo galimybes.

Subsidijuoti darbo rinkos institucijų, konsultavimo centrų, regioninių ir vietos administracijų, NVO, įmonių teikiamus informavimo, profesinio mokymo, programų parengimo projektus. Tai padės padidinti socialinių ekonominių partnerių gebėjimus spręsti, ypač sunkiai integruojamų į darbo rinką asmenų užimtumo klausimus vietiniame lygmenyje.

Stiprinant bendradarbiavimą tarp mokymo įstaigų, vaikų globos institucijų, darbdavių asocijuotų atstovų ir veikiančių įmonių, užtikrinti mokymo programų įvairovės ir turinio atitikimą darbo rinkos poreikiams.

Visuose Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos darbo rinkos centruose kurti duomenų bazes apie labiausiai darbo rinkoje pažeidžiamų asmenų mokymo ir užimtumo poreikius.

Tęsti projektų, skirtų parengti darbuotojus darbui su socialiai pažeidžiamais asmenimis vykdymą, aprėpiant visus darbo rinkos mokymo centrus.

Ištirti „antrojo šanso” mokymo poreikį ir parengti veiksmų planą, kaip šį poreikį patenkinti. Bus rengiamos ir diegiamos mokymosi programos profesinės kvalifikacijos neįgijusiems arba nepaklausią kvalifikaciją turintiems asmenims.

Tęsti ilgalaikių bedarbių profesinio pasirengimo dalyvauti darbo rinkoje gerinimo priemonių vykdymą.

Plėtoti specialiai nekvalifikuotam jaunimui skirtų tikslinių profesinio mokymo, konsultavimo programų ir projektų rengimą bei jų vykdymą.

Tobulinti vyresnio amžiaus darbuotojų profesines žinias, organizuojant jiems prisitaikymo prie naujų technologijų mokymus, parengti mokymo programas socialiniams partneriams vyresniojo amžiaus darbuotojų diskriminacijai išvengti.

Sukurti vieningą profesinės reabilitacijos sistemą neįgaliesiems, pagal kurią darbingumo lygis asmenims būtų nustatomas tik po to, kai panaudotos visos medicininės ir profesinės reabilitacijos bei specialiosios pagalbos priemonės. Tuo tikslu iki 2005 metų parengti profesinės reabilitacijos paslaugų poreikio nustatymo kriterijus, teikimo bei finansavimo taisykles, taip pat profesinės reabilitacijos pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatus.

Parengti neįgaliųjų profesinės reabilitacijos plėtros 2004-2010 m. strategiją, numatant priemones profesinės reabilitacijos infrastruktūrai ir paslaugoms plėtoti bei paslaugų kokybei tobulinti.

Remiantis Neįgaliųjų profesinio mokymo koncepcija, rengti programas neįgaliesiems. Taip pat išplėsti jau parengtų ir pritaikytų neįgaliesiems formalaus profesinio mokymo, nuotolinio neformalaus mokymo programų taikymą, kad jos apimtų visus šalies darbo rinkos mokymo centrus. Skatinti neįgaliuosius dalyvauti profesiniame mokyme.

Tęsti neįgaliųjų profesiniam mokymui skirtos ir jų poreikiams pritaikytos mokymo bazės (įrangos, aplinkos) kūrimą, plėsti profesinės reabilitacijos infrastruktūrą.

Parengti profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo bei finansavimo taisykles.

Plėtoti socialiai pažeidžiamų bedarbių moterų (16-25 m. amžiaus; vienišų motinų, auginančių vaikus iki 18 m.; po vaiko auginimo atostogų) integravimo į visuomenę per profesinę reabilitaciją projektų ir programų rengimą bei vykdymą. Aprėpiant visus šalies rajonus, sudaryti galimybes juose dalyvauti visoms socialiai pažeidžiamoms bedarbėms moterims, nepriklausomai nuo jų tautybės ar gyvenamosios vietos.

Išplėsti psichologinių priemonių socialinei bei profesinei adaptacijai tobulinti įkalinimo vietose vykdymą.

Patvirtinti nuteistųjų asmenų profesinio mokymo įkalinimo įstaigose ir įmonėse prie įkalinimo įstaigų tvarką. Tobulinti esamas, kurti naujas ir vykdyti įkalinimų asmenų profesinio rengimo programas.

Pakeisti įkalinimų asmenų profesinio mokymo finansavimo tvarką, pagerinti mokymo sąlygas ir padidinti besimokančiųjų skaičių.

Visose teritorinėse darbo biržose vykdyti buvusių kalinių profesinio mokymo ir įdarbinimo programą; sudaryti galimybes ir skatinti grįžusius iš laisvės atėmimo vietų ir praradusius darbinį išgūdžius asmenis dalyvauti profesinio mokymo kursuose.

Sustiprinti visų lygių profesinio mokymosi programas akcentuojant išgūdžių naudoti informacinėmis technologijomis lavinimą bei užsienio kalbos mokymą ar tobulinimą.

Sudaryti reikiamas teisinės, organizacines priemones darbdavių rėmimo praktiniam mokymui stiprinti.

Parengti ir įgyvendinti „Mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo programą“. Tęsti projektų, skirtų suaugusiųjų švietimo prieinamumui didinti rengimą ir įgyvendinimą.

Siekti prekybos žmonėmis aukų reintegracijos į darbo rinką.

Plėtojant mokymosi visą gyvenimą sistemą parengti mokymo metodiką tinkamą vyresnio amžiaus žmonėms.

3.2.4. Regioninės ir geografinės nedarbo koncentracijos problemos sprendimas

Formuoti ir įgyvendinti investicijų politiką, kuriant naujas darbo vietas: skatinti industrinių parkų kūrimą regioniniuose centruose, kuriuose stiprintinas ekonominis potencialas; vykdyti jų rinkodarą užsienyje.

Įgyvendinti regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo plane 2004-2006 metams numatytus tikslus ir uždavinius, skirtus kovai su skurdu ir socialine atskirtimi.

Tobulinti švietimo ir transporto infrastruktūrą, ypatingai probleminėse teritorijose su didintinu užimtumo ir pajamų lygiu, sudarant palankesnes sąlygas investicijoms, darbo jėgos kompetencijos didinimui ir darbo jėgos mobilumui.

Siekiant palengvinti jaunimo atskirties regionuose problemą, įsteigti jaunimo verslo inkubatorius, kurie suteiktų galimybę jaunuoliams regionuose, ypač probleminiuose, lengvatinėmis sąlygomis pradėti verslą; steigti jaunimo darbo centrus tuose regionuose, kur jų nėra.

Siekiant palengvinti moterų atskirties regionuose problemą ir praplėsti jų įsidarbinimo galimybes, teikti moterims, kaip tikslinę grupę, subsidijuojamas mokymo ir konsultavimo paslaugas verslo organizavimo klausimais ir taip padėti joms lengviau integruotis į darbo rinką.

Rengti teritorines tikslines darbo rinkos programas labiausiai socialiai pažeidžiamų asmenų užimtumui didinti.

Kurti regioninės politikos ekonomines, finansines bei socialines priemones, skirtas ilgalaikės aukštos bedarbystės rajonų problemoms spręsti (darbdavių susivienijimams ir apskričių administracijoms bei savivaldybėms rengti ekonominės socialinės plėtros planus, pritraukti investicijas šiems planams įgyvendinti).

Toliau plėtoti teisinę ir ekonominę aplinką, tinkamą plėtoti vietines užimtumo iniciatyvas bei stiprinti partnerystę, tobulinti vietinių užimtumo iniciatyvų skatinimo mechanizmą: gerinti organizacines struktūras, formuoti finansinės paramos fondus, gerinti jos teikimo sąlygas ir supaprastinti procedūras. Padidintą dėmesį teikti sunkiai integruojamiems į darbo rinką asmenims įdarbinti.

Sukurti viešąją turizmo infrastruktūrą, skatinančią ekoturizmo bei kaimo turizmo, amatų kaimų paslaugų verslo plėtrą tuose Lietuvos regionuose, kuriuose didžiausias nedarbo lygis.

Administruojant ES struktūrinių fondų priskirtas priemones, ypatingą dėmesį skirti veiklai probleminėse teritorijose, siekiant, kad būtų įgyvendinama kuo daugiau iš ES struktūrinių fondų ir nacionalinio biudžeto finansuojamų projektų, kad būtų sukuriama daugiau darbo vietų bei mažinamas skurdas ir socialinė atskirtis.

Sudarant palankias sąlygas subalansuotai regiono plėtrai, kompensuojant prarastas darbo vietas, padedant gyventojams prisitaikyti prie naujų socialinių ekonominių sąlygų, sušvelninti Ignalinos atominės elektrinės uždarymo socialines ir ekonomines pasekmes.

3.2.5. Priemonės profesinio ir šeimyninio gyvenimo derinimui užtikrinti

Skatinti vyrus imti vaiko priežiūros atostogas.

Plėtoti priemones, gerinančias lanksčių užimtumo formų taikymą vaikus auginantiems vyrams ir moterims.

Įgyvendinti visuotinę priešmokyklinį ugdymą, išplėtojant priešmokyklinių grupių organizavimo modelių, orientuotų į vaiko ir šeimos poreikius, įvairovę.

Rengti ir vykdyti specialias moterų pasirengimo grįžti į darbą po ilgesnės pertraukos mokymo programas.

Skatinant savivaldybes organizuoti įvairesnių socialinių paslaugų teikimą šeimoms, kuriose gyvena asmenys, reikalingi priežiūros, parengti teisės aktų, sudarančių sąlygas plėtoti bei organizuoti visose savivaldybėse socialines paslaugas šeimai.

3.2.6. Priėjimo prie išteklių, teisių, prekių ir paslaugų palengvinimas

3.2.6.1. Socialinė apsauga

Geriau užtikrinti kaimo gyventojų, dirbančių žemę, savarankiškai dirbančių, menininkų, kūrybinių darbuotojų dalyvavimą solidarumu paremtoje socialinės apsaugos sistemoje bei jų socialines garantijas.

Užtikrinti dalies socialinio draudimo įmokos kaupimo privačiuose pensijų fonduose finansavimą valstybės biudžeto lėšomis, lėšomis gautomis iš privatizavimo bei Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšomis taip, kad būtų didinamos dabartinių pensininkų gaunamos pensijos.

Socialinio draudimo pensijas didinti sparčiau negu didėja vidutinis darbo užmokestis.

Įgyvendinant Nedarbo socialinio draudimo įstatymą, nuo 2005 metų sumažinti būtiną stažą reikalingą bedarbio pašalpai gauti iki 18 mėnesių per paskutinius 3 metus, padidinti nedarbo draudimo išmoką, susiejant jos dydį su buvusiomis bedarbio draudžiamomis pajamomis, diferencijuoti nedarbo išmokos mokėjimo trukmę priklausomai nuo bedarbio turimo nedarbo draudimo stažo.

Įgyvendinti Invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių neįgaliesiems reformos koncepciją. Šios koncepcijos tikslas – pakeisti invalidumo nustatymo tvarką sudarant prielaidas teisingiau ir efektyviau teikti socialinės apsaugos priemones neįgaliesiems. Darbingumo lygio nustatymas sudarys galimybes objektyviau įvertinti žmogaus gebėjimus dirbti, gauti būtinas profesinės reabilitacijos paslaugas bei išmokas; padidės neįgaliųjų užimtumas, galimybės gyventi savarankiškai.

Suteikiant teisę ilgesnį laiką gauti neįgaliesiems vaikams skirtas socialines garantijas, įgyvendinti Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymą (įsigalios nuo 2005 07 01), kuriuo remiantis negalios faktas vaikams būtų nustatomas ne iki 16, bet iki 18 metų. Vaikų neįgalumą pagal negalios sunkumą skirstyti į tris lygius – sunkų, vidutinį ir lengvą. Toks diferencijavimas užtikrins, kad sunkesnės negalios asmeniui būtų teikiama ir didesnė socialinė bei kitokia parama.

Parengti neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymo kriterijus ir taisykles.

Parengti specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygas bei taisykles.

Išplėsti šalpos (socialinės) pensijos mokėjimą socialinio draudimo pensijos negaunantiems senyvo amžiaus ir neįgaliesiems asmenims.

Tinkamiau naudoti NVO išteklius ir gebėjimus socialinei paramai tobulinti, sukurti palankias šių nevalstybinių socialinės paramos sistemų funkcionavimo sąlygas.

Vykdyti skurdo tyrimus, padėsiančius numatyti efektyvesnes priemones jo mažinimui.

Sukurti skurdo ir socialinės atskirties monitoringo sistemą, reikiamas duomenų bazes, informacijos apdorojimo ir analizės sistemas.

Geriau informuoti socialinės atskirties grupėms priklausančius asmenis apie socialines teises ir naudojimosi jomis galimybes.

Atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes padidinti valstybės remiamas pajamas ir minimalų gyvenimo lygį, nuo kurių dydžio priklauso skurstantiems mokamos socialinės išmokos.

Siekiant panaikinti regioninius skirtumus socialinių paslaugų teikime bei užtikrinti socialinių paslaugų teikimą labiausiai pažeidžiamoms asmenų grupėms, tęsti Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros programos 2004-2006 m., kurios tikslas - plėtoti pažangias socialinių paslaugų teikimo formas bendruomenėje, kuriant socialinių paslaugų tinklą savivaldybėse bei regionuose, vykdymą.

Siekiant pagerinti socialinių paslaugų prieinamumą tiems asmenims, kuriems labiausiai jų reikia, įdiegti asmens poreikio socialinėms paslaugoms vertinimo sistemą orientuotą į asmens individualius poreikius bei įteisinti atsakomybės už socialinių paslaugų poreikio įvertinimą ir priimtus sprendimus dėl vienos ar kitos paslaugos rūšies priskyrimo asmeniui.

Išnagrinėti galimybes iš valstybės (savivaldybių) biudžetų lėšų finansuoti socialinių paslaugų teikimą tiems asmenims, kuriems jos yra būtinos, bet kurie neturi galimybių už jas susimokėti.

Siekiant gerinti socialinių paslaugų kokybę, artimiausiu metu reformuoti socialinių paslaugų teikimą, sukuriant bendrą socialinių paslaugų standartų, kokybės vertinimo ir kontrolės mechanizmą.

Įdiegti asmens poreikio socialinėms paslaugoms vertinimo sistemą bei įteisinti atsakomybės už socialinių paslaugų poreikio įvertinimą ir priimtus sprendimus dėl vienos ar kitos paslaugos rūšies priskyrimo asmeniui.

Organizuojant mokymus, seminarus ir kitus mokomuosius renginius, nuolat tobulinti socialinių darbuotojų ir socialinių paslaugų organizatorių savivaldybėse kompetenciją, taip pat ir mokymus lyčių lygybės klausimais.

3.2.6.2. Apsirūpinimas būstu

Išnagrinėti socialinės atskirties grupėms priklausančių asmenų lengvatinio aprūpinimo būstais mechanizmus ir prireikus juos tobulinti.

Didinti savivaldybių nuomojamo būsto fondą.

Plėsti socialinę paramą mažas pajamas gaunantiems asmenims, kurie nuomoja būstą iš privačių asmenų. Numatyti šiems asmenims finansinę paramą, kuria būtų padengiama dalis nuomos kainos.

Numatyti valstybės institucijų, apskričių ir savivaldybių funkcijas ir atsakomybę pritaikant būstą neįgaliųjų ir senyvo amžiaus asmenų poreikiams; diferencijuoti apmokėjimą už būsto pritaikymą atsižvelgiant į asmens turimas pajamas ir turtą.

Plėtoti savivaldybių teikiamų apgyvendinimo paslaugų benamiams mastus ir įvairovę.

Skatinti NVO plėtoti įvairaus pobūdžio laikino būsto paslaugų tinklą.

3.2.6.3. Visuomenės sveikatinimo ugdymas ir sveikatos apsauga

Organizuoti informacinę kampaniją gyventojams, ypač gyvenantiems kaime ir mažuose miesteliuose, apie sveikatinimo politikos priemonių įgyvendinimą bei paslaugų sveikatos priežiūros įstaigose teikimo tvarką.

Ugdyti bei diegti sveikos gyvensenos įpročius bendruomenėje, ypač atkreipiant dėmesį į ugdymo ir mokymo įstaigų, NVO, savivaldos institucijų galimybes. Remti visuomenės sveikatinimo projektus.

Plėsti bendrosios praktikos gydytojų kabinetų tinklą kaime ir aprūpinti juos reikiama įranga ir automobiliais, tokiu būdu užtikrinant reikiamas asmens sveikatos priežiūros paslaugas atokiausiai gyvenantiems pacientams.

Įgyvendinti Tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės 2003-2006 metų programoje numatytas priemones: organizuoti efektyvią pirminę tuberkuliozės profilaktiką, taikyti profilaktikos priemones kardomojo įkalinimo ir laisvės atėmimo vietose; užtikrinti, kad sergantieji tuberkulioze būtų reguliariai ir nemokamai aprūpinami vaistais ir kt.

Ugdyti socialinės rizikos ir sveikatos rizikos asmenų prisitaikymo prie aplinkos gebėjimus, skatinant įsitraukti į pagalbos grupes, mokant savarankiškai įveikti asmens ir visuomenės sveikatos problemas bei remiant visuomenines organizacijas, kurios rūpinasi asmens bei visuomenės sveikatinimo ugdymu bei jų sveikata.

Periodiškai, pradedant 2004 metais, kas 5 metus vykdyti mokinių sveikatos tyrimą.

Įtraukti į vykdomas visuomenės sveikatos programas vaikų sveikatos stiprinimo priemones, rengti ir vykdyti specialiąsias vaikų sveikatos gerinimo programas, užtikrinti tinkamą vaikų sveikatos priežiūrą bendrojo lavinimo mokyklose.

Teikti reabilitacinį gydymą vyresnio amžiaus žmonėms.

Suteikti galimybes asmenims, neturintiems sveikatos draudimo arba lėšų apmokėti gydymą, gauti medicinos ir socialines paslaugas. Didelės rizikos grupėms priklausantiems asmenims lengviausia naudotis teikiamomis „žemo slenksčio“ sveikatos priežiūros kabinetuose paslaugomis, todėl jų turi būti daugiau.

Stiprinti bendradarbiavimą tarp bendruomenės sveikatos priežiūros personalo ir socialinės paramos skyrių personalo, o tai padėtų greičiau identifikuoti medikų pastebimas socialines problemas bei socialiai atskirtuosius asmenis.

3.2.6.4. Švietimas

Užtikrinant rizikos šeimų vaikams institucinio ugdymo paslaugų teikimą, plėtoti ikimokyklinio ir visuotinio priešmokyklinio ugdymo galimybes.

Parengti švietimo pagalbos teikimo tvarką nelankančiam ugdymo įstaigos 5-6 metų vaikui.

Didinant mokymosi prieinamumą, skatinti savivaldybėse steigti fondus finansinei pagalbai vaikams ir jaunimui teikti (stipendijas gabiems bei socialiai remtinų šeimų vaikams, lėšas apmokėti socialiai remiamų šeimų mokinių kelionės išlaidas, vykstant į apskrities ir šalies vaikų ir jaunimo renginius, už vaikų neformaliojo švietimo paslaugas, studijas, nusipirkti mokymo reikmenų ir kt.).

Siekiant, sudaryti sąlygas nepasiturinčių ir socialinės rizikos šeimų vaikams dalyvauti švietime, mažas pajamas turinčių šeimų mokiniams skirti ne tik nemokamą maitinimą mokyklose, bet ir kiekvienų mokslo metų pradžioje aprūpinti juos individualiomis mokymosi priemonėmis.

Tęsti priešmokyklinio ugdymo įstaigų bei mokyklų moksleivių vežimo į mokyklas sistemos kūrimą.

Plėtoti lanksčią ir veiksmingą studijų finansavimo ir kreditavimo sistemą, sudarant sąlygas valstybinių ir nevalstybinių aukštųjų mokyklų studentams, visų pirma jaunimui, kuriems pagal įstatymą gali būti skirta socialinė pašalpa, gauti paskolas studijoms ir gyvenimo išlaidoms.

Parengti ir įgyvendinti Specialiojo ugdymo paslaugų teikimo programą, numatančią ne tik mokymo programų plėtojimą, bet ir ugdymo aplinkos pritaikymą (atitinkamai įrengti mokymo kabinetus, sanitarinius mazgus, specialius privažiavimus ir pan.).

Parengti ir patvirtinti specialiųjų poreikių turinčių vaikų valstybės remiamų ugdymo paslaugų krepšelį, atsižvelgiant į negalios pobūdį ir sunkumą; sukurti specialiųjų poreikių vaikų aprūpinimo ugdymui reikalinga kompensacine technika ir mokymo priemonėmis modelį.

Sukurti psichologinės pagalbos ir švietimo paslaugų vaikams, turintiems elgesio sutrikimų ir psichikos problemų, sistemą.

Plėtoti darbą su jaunimu, turinčiu mokymosi motyvacijos bei mokymosi sunkumų; plėtoti pedagogų darbą su tėvais, ypatingą dėmesį teikiant probleminėms šeimoms. Užtikrinti, kad visose bendrojo lavinimo mokyklose būtų įsteigti socialinių pedagogų etatai.

Siekiant identifikuoti mokyklos nelankančius vaikus, parengti ir įdiegti savivaldybėse vaikų apskaitos duomenų programinę įrangą mokinių duomenų bazės pagrindu.

Parengti kompleksinį priemonių planą, „nubyrėjimams“ iš mokyklų sumažinti.

Parengti vaikų sugražinimo į mokyklas gaires.

Įgyvendinti asmeninę tėvų atsakomybę už privalomą vaikų mokymąsi ir susieti pinigine paramą šeimai su tėvų pareiga rūpintis savo vaikų ugdymu.

Numatyti didesnes galimybes steigti jaunimo klases mokyklose ir jaunimo mokyklas.

Gerinti mokyklų aprūpinimą formaliaisiais ir neformaliaisiais informacijos šaltiniais (alternatyviais vadovėliais, kitomis mokymo priemonėmis, kompiuteriais ir kompiuterinėmis programomis, garso ir vaizdo įrašais, CD ir kt.).

Plėtoti „Valstybinę distancinio švietimo plėtros programą“: rengti nuotolinio mokymo programas ir plėsti paslaugų tinklą ypač riboto mobilumo ir specialiųjų poreikių asmenims.

Įkurti dienos centrus pradinio ir pagrindinio ugdymo programoms teikiančiose mokyklose.

Skirti papildomą dėmesį negausių tautinių bendrijų švietimo reikmėms, sudaryti sąlygas tautinių mažumų šeštadieninių, sekmadieninių mokyklų veiklai.

3.2.6.5. Kultūra

Vykdamas Bibliotekų renovacijos ir modernizavimo 2003-2013 metų programą, atkreipti dėmesį į neįgaliųjų poreikius naudotis viešųjų bibliotekų paslaugomis: renovuoti bibliotekų prieigos ir vidaus aplinką taip, kad ji nesudarytų sunkumų neįgaliesiems.

2004 metais pagal Regionų kultūros plėtros programą vykdamas skirtingų regionų gyventojų kultūrinių poreikių tyrimus, atkreipti dėmesį į tuose regionuose gyvenančių mažas pajamas turinčių žmonių, neįgaliųjų, senyvo amžiaus asmenų kultūrinius poreikius.

Parengti ir įgyvendinti tikslinę regioninę vaikų ir jaunimo meninio ugdymo bei užimtumo rėmimo programą.

Didinti valstybės paramą nevyriausybinėms organizacijoms kultūros ir meno projektams.

Kasmet konkurso būdu finansuoti nevyriausybinių organizacijų projektus, skirtus įvairaus amžiaus menininkų kūrybos ir įvairių visuomenės socialinių grupių interesų sąveikai stiprinti.

Remti jaunųjų menininkų kūrybinius projektus (dailės, fotografijos parodas, televizijos ir radijo laidas, publikacijas, spektaklius, kino dokumentiką ir panašiai), aktualinančius negatyvių bei jaunimo socialinės rizikos reiškinių problematiką.

Kasmet rengti šalyje po 1–2 jaunųjų menininkų, vaikų iš socialinės rizikos grupės šeimų ir jaunimo kūrybines stovyklas, plenerus.

Kasmet Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis konkurso būdu finansuoti vieną jaunųjų menininkų projektą, skirtą miestams su komplikavota gyventojų socialine, ekonomine, tautine padėtimi (Visaginas, Naujoji Akmenė, Jonava, Mažeikiai ir kt.).

Palaikant folkloro tradicijų perimamumą ir gyvybingumą, remti įvairaus amžiaus žmonių dalyvavimą folkloro kolektyvuose, vaikų folkloro ansamblių steigimąsi, klubinius žmonių sambūrius.

Pagal nustatytus prioritetus remti etninės kultūros projektus.

Inicijuoti, kad visų tipų mokyklos, ypač kaime, būtų atveriamos ir pritaikomos įvairiems kultūros, sporto, edukaciniams, socialiniams vietos bendruomenės poreikiams.

3.2.6.6. Teisinė pagalba

Siekiant tobulinti veikiančią valstybės garantuojamos teisinės pagalbos mechanizmą sušvelninti pirmojo lygio reikalavimus, taikomus mažas pajamas ir turtą turintiems asmenims, norintiems gauti pirminę teisinę pagalbą.

Išskirti labiausiai socialiai pažeidžiamas asmenų grupes, kurioms, siekiant teisinės pagalbos, turto ir pajamų deklaracijų pateikti nereikės.

Plėsti socialiai remtiniams asmenims numatytos teisinės pagalbos prieinamumą, aprėpiant visus šalies regionus.

Gyventojų teisiniam švietimui ir konsultacijoms, užtikrinant jų prieinamumą visuose regionuose ir ypač vargingiausioms gyventojų grupėms, pasitelkti šalies aukštąsias mokyklas, nevyriausybinės organizacijas (Lietuvos gyventojų patarėjų sąjungą ir kitas, nemokamas paslaugas teikiančias, organizacijas).

Gyventojų teisiniam švietimui ir konsultacijoms, užtikrinant jų prieinamumą visuose regionuose ir ypač vargingiausioms Lietuvos gyventojų patarėjų sąjungą bei kitas nevyriausybinės organizacijas.

3.3. Socialinės atskirties rizikos prevencija

3.3.1. Žinių visuomenės teikiamų galimybių panaudojimas

Aprūpinti apskričių, savivaldybių viešąsias bibliotekas kompiuterine technika ir interneto įranga, apmokyti darbuotojus. Ne tik išplėsti interneto skaityklas, bet pamažu kompiuterizuoti kaimo filialus.

Aprūpinti kompiuterine technika vaikų ugdymo, globos bei užimtumo įstaigas.

Transformuojant E-valdžios institucijų tinklapių turinį į lengviau suprantamą ir prieinamą skaitmeninę formą, parengti tinklapių skaitmeninio turinio prieinamumo vertinimo kriterijus ir gaires, suformuluoti skaitmeninio turinio metodologiją, atsižvelgiant į skirtingus socialinių grupių poreikius bei išsimokslinimo lygius ir vykdyti interaktyvius, modulinius mokymus e-valdžios paslaugų teikėjams bei vartotojams.

Spartinti informacinių technologijų pagrindu Lietuvos švietimo informacinės sistemos internete kūrimą.

Sukurti platų viešų interneto taškų tinklą; įgyvendinant aljanso “Langas į ateitį” ir Vidaus reikalų ministerijos sutartį pasiekti Europos Sąjungos interneto skverbties vidurkį; per artimiausius kelerius metus įsteigti 300 interneto centrų. Tokiu būdu interneto paslaugos taptų prieinamos ir mažas pajamas turintiems asmenims.

Parengti ir vykdyti suaugusiųjų naudojimosi naujomis informacinėmis technologijomis mokymo programą.

Įgyvendinti informacinės aplinkos pritaikymo žmonėms su negalia koncepciją; parengti informacinės aplinkos pritaikymo jų ugdymui, mokymui, profesinei reabilitacijai ir įdarbinimui metodikas; kurti, pritaikyti žmonėms su negalia specialią pagalbinę techniką, aprūpinti juos šia technika, pritaikyti jiems informacijos sistemas ir duomenų fondus; parengti visuomeninės informacinės aplinkos pritaikymo žmonėms su negalia normas.

Invalidų reikalų tarybai skiriamomis valstybės biudžeto lėšomis finansuoti projektus, skirtus neįgalių asmenų prieinamumui prie interneto didinti.

3.3.2. Įsiskolinimų prevencija

Surinkti duomenis apie įsiskolinusiųjų už komunalines paslaugas mastą ir įsiskolinimo dydžius.

Parengti ir įgyvendinti pagalbos asmenims, išsiskolinusiems už komunalines paslaugas, programą, kurioje būtų numatyti mechanizmai ir procedūros, užtikrinančios tokių asmenų interesų gynimą bei prevencinės tokio prasiskolinimo priemonės.

Vykdyti mažas pajamas turinčių šeimų bei prasiskolinusių už komunalines paslaugas šeimų biudžeto valdymo mokymus.

Siekiant užkirsti kelią įvairių socialinių išmokų (pvz., senatvės pensijų, išmokų šeimoms ir pan.) gavėjų skurdo atsiradimui ar jo gilėjimui dėl kainų didėjimo, užtikrinti, kad šių išmokų indeksavimas būtų vykdomas pagal specifinį, jų situacijos kitimą didėjant kainoms geriausiai atspindintį, infliacijos indeksą.

3.3.3. Šeimos solidarumo išsaugojimas ir vaikų socialinės atskirties prevencija

Steigti paslaugų šeimai tarnybas, kuriose ne tik probleminėms, bet ir kitoms šeimoms būtų teikiamos įvairiapusės paslaugos, vykdomos tėvų mokymo programos, grupinė terapija, švietimo programos šeimyninio gyvenimo klausimais ir kt.

Teikti pirmenybę vaiko ugdymui šeimoje. Globos institucijų veiklą orientuoti į šeimos modelį.

Didinti savivaldybių vaidmenį planuojant ir koordinuojant socialinę paramą šeimoms, gerinant vaikų ir senelių teisių apsaugą, įgyvendinant teisėsaugos prevencines priemones.

Užtikrinti informacijos apie paslaugas šeimoms, ypač krizių atveju, sklaidą.

Sustiprinti darbą su socialinės rizikos šeimomis, kad būtų užtikrintas skiriamų išmokų panaudojimas vaikų ir šeimose gyvenančių neveikusių suaugusių asmenų poreikiams.

Palengvinant naujuoju Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms įstatymu nustatytą vienišoms motinoms vaiko tėvystės nustatymo reikalavimą, teikti joms įvairiapusę juridinę pagalbą ir konsultacijas.

3.3.4. Socialinę atskirtį sukuriančių problemų prevencija

Rengti ir įgyvendinti mokyklose ilgalaikės narkomanijos, savižudybių, seksualinio išnaudojimo prevencijos, smurto, ypač šeimoje, prevencijos, psichikos sveikatos tausojimo ir stiprinimo priemonių planus.

Parengti vaikų ir jaunimo konsultavimo socialinės integracijos klausimais metodiką mokykloms.

Kurti ir įgyvendinti mokyklose vaikų ir jaunimo gyvenimo įgūdžių ugdymo priemonių planus; diegti vaikams ir jaunimui brandžias vertybines nuostatas ir sveiko gyvenimo įgūdžius.

Rengti ir įgyvendinti vaikų globos ir ugdymo įstaigose smurto prevencijos priemonių planus.

Organizuoti visuomenės švietimą apie tinkamą vaikų auklėjimą, pilietiškumo ir netolerancijos smurtiniams nusikaltimams šeimoje ugdymą.

Organizuoti vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų konkursus.

Skatinti ir remti bendruomenės vykdomus narkomanijos prevencijos projektus, nevyriausybinį organizacijų ir savitarpio pagalbos grupių veiklą.

Prioritetiškai tvirtinti ir finansuoti tas narkomanijos prevencijos programas, kurios skirtos narkotikų vartojimo mokyklose, šeimose, vaikų, jaunimo pasilinksminimo vietose prevencijai,

remti projektus, skirtus gatvės ir asocialiose arba didesnės rizikos grupei priklausančiose šeimose augantiems vaikams.

Rengti ir įgyvendinti narkotikų vartojimo prevencijos priemonės, atsižvelgiant į rizikos grupėms priklausančių asmenų amžių, kultūrą, šeimos tradicijas, kitus ypatumus.

Plėtoti popamokinę veiklą, vaikų užimtumą laisvalaikiu.

Ugdyti visuomenės nepakantumą narkomanijai, stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos srityje.

Vykdyti narkomanijos prevenciją laisvės atėmimo vietose. Plėtoti laisvės atėmimo vietų psichologinių tarnybų įvairiapusį darbą su įkalintais asmenimis, niekada nevartojusiais narkotinių medžiagų.

Organizuoti savivaldybėse rizikos grupėms priklausančių asmenų mokymą ŽIV prevencijos klausimais.

Vykdyti ŽIV/AIDS ir su jais susijusių infekcijų profilaktiką tarp asmenų, vartojančių injekcinius narkotikus, didelės rizikos asmenų grupėse, ugdymo įstaigose ir tarp jaunimo.

Įgyvendinant Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencinę švietimo programą, sukurti ir įdiegti Lietuvos mokyklose prevencinį mokymą, sudaryti mokyklose ankstyvosios prekybos žmonėmis prevencijos sąlygas bei stiprinti tarpžinybinį bendradarbiavimą šioje srityje.

Teikti visuomenei būtiną ir svarbią šviečiamąją informaciją apie pavojus, susijusius su prekyba žmonėmis ir prostitucija.

Plėsti prostitucijos, kaip socialinio reiškinių, tyrimus.

3.4. Lyčių lygybės užtikrinimas

Didinti vietiniame lygmenyje gebėjimus atsižvelgti į skirtingas socialinėje atskirtyje esančių moterų ir vyrų problemas.

Integruoti lyčių perspektyvą į įvairių sričių specialistų mokymo programas ypač įvairiose socialinio sektoriaus, sveikatos apsaugos srityse.

Skatinti visuomenės informavimo priemones kurti ir naudoti nestereotipinius, subalansuotus ir įvairiapusius abiejų lyčių atstovų įvaizdžius žiniasklaidoje.

Ugdyti moterų darbo su naujausiomis informacinėmis technologijomis įgūdžius, gausinti jų žinias ir didinti galimybes naudotis naujausiomis informacinėmis technologijomis.

Skatinti, kad privačiame sektoriuje būtų nustatyti vienodi atlyginimai vyrams ir moterims už vienodos vertės darbą.

Didinti moterų galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, rekomenduoti ir skatinti proporcingą lyčių atstovavimą formuojant komisijas bei darbo grupes.

3.5. Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano priemonių finansavimas iš valstybės ir savivaldybių biudžetų bei ES struktūrinių fondų lėšų

2004-2006 metų nacionaliniame kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plane numatytų priemonių įgyvendinimui bus panaudotos valstybės, savivaldybių biudžetų bei ES struktūrinių fondų lėšos. Kai kurioms priemonėms įgyvendinti numatytos lėšos pateikiamos šiame skyriuje, kitoms priemonėms lėšos bus numatytos tvirtinant kiekvienų metų valstybės, savivaldybių, valstybinio socialinio draudimo fondo ir sveikatos draudimo fondo biudžetus.

Pagal su Europos Komisija suderintą Lietuvos Bendrąjį programavimo dokumentą numatytas vienas svarbiausių prioritetų 2004-2006 metais – Žmogiškųjų išteklių plėtra.

Europos socialinio fondo lėšos bus panaudojamos įgyvendinant 5 priemones:

Užimtumo gebėjimų ugdymas. Šios priemonės tikslas – didinti bedarbių užimtumo gebėjimus ir gerinti integraciją į darbo rinką, vykdyti nedarbo prevenciją. Įgyvendinant šią priemonę pagrindinis dėmesys bus skiriamas jauniems ir ilgalaikiams bedarbiams, bedarbiams, neturintiems reikiamos profesinės kvalifikacijos, taip pat tiems, kuriems gresia ilgalaikė bedarystė. Bus remiamas bedarbių mokymas bei kvalifikacijos tobulinimas, ypač tokių bazinių žinių srityje, kaip kalbų ir informacinio (ICT) raštingumo ugdymas, bedarbių aktyvinimas ir motyvacijos skatinimas, profesinis orientavimas ir konsultavimas, mokymas ir parama pradedantiems savo verslą. Bus stiprinami Lietuvos darbo biržos instituciniai gebėjimai, diegiamos naujos paslaugos bedarbiams ir darbdaviams, didinama darbuotojų kvalifikacija.

Darbo jėgos kompetencijos ir gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių ugdymas. Įgyvendinant šią priemonę bus remiama smulkaus ir vidutinio verslo vadovų bei dirbančiųjų mokymas, gyventojų permokymas arba jų kvalifikacijos tobulinimas vietovėse, kuriose vyksta esminė ūkinės veiklos restruktūrizacija bei valstybinių įmonių privatizacija ir panašiai.

Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija. Šia priemone siekiama suteikti platesnes galimybes socialinės rizikos asmenų grupėms integruotis į darbo rinką ir tuo būdu mažinti socialinę atskirtį. Socialinės atskirties mažinimas pirmiausia susijęs su profesinio rengimo prieinamumo ir įdarbinimo galimybių didinimu. Bus investuojama į tokias veiklas, kaip profesinis mokymas ir jų užimtumo rėmimas, profesinis orientavimas ir konsultavimas, distancinio mokymo sistemos plėtra. Siekiant užtikrinti visiems prieinamą darbo rinką, bus atsižvelgiama į specifinius šių asmenų grupių poreikius bei taikomos papildomos priemonės, kurios padėtų įgyti reikiamų gebėjimų bei integruotis į darbo rinką: asmenims su negalia bus plėtojama profesinės reabilitacijos sistema, darbdaviai bus skatinami organizuoti praktinį mokymą bei įdarbinti neįgaliuosius, bus kuriamos ir plėtojamos socialinės užimtumo įmonės (neįgaliesiems bei kitoms socialiai pažeidžiamoms grupėms). Kita remiama veiklos kryptis – lygių galimybių vyrams ir moterims užtikrinimas.

Mokymosi visą gyvenimą sąlygų plėtojimas. ESF investicijos šioje srityje padės kurti mokymosi visą gyvenimą (ir jo skatinimo) sistemą, gerinti švietimo ir mokymo kokybę.

Žmogiškųjų išteklių kokybės gerinimas mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje. Ši priemonė remia ūkio ir verslo poreikius atitinkančių mokslininkų rengimą ir jų kompetencijos didinimą, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos (MTEP) projektų vykdymą ir kita.

Bendra Europos socialinio fondo parama Lietuvai 2004-2006 metais žmogiškųjų išteklių plėtos srityje sieks apie 163 mln. eurų, t.y. 562,8 mln. litų. ES struktūrinių fondų parama gali siekti iki 75-80 proc. Būtina užtikrinti nacionalinį bendrąjį finansavimą. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai įgyvendinti tris BPD Žmogiškųjų išteklių prioriteto priemones, finansuojamas

iš Europos socialinio fondo, numatoma skirti būtiną nacionalinį bendrąjį finansavimą 2004-2006 metais - apie 100 mln. litų (lėšos visam minėtų priemonių finansavimui pateiktos 1 lentelėje).

1 lentelė. **Bendrojo finansavimo lėšos pagal priemones (mln. Lt)**

Viso	ESF	Nacionalinis viešasis finansavimas
Užimtumo gebėjimų ugdymas		
211,2	158,4	52,8
Darbo jėgos kompetencijos ir gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių didinimas		
135,7	101,8	33,9
Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija		
70,7	56,5	14,1

Europos regioninės plėtros fondo (toliau - ERPF) remiama BPD 1.5. priemonė „Darbo rinkos, švietimo, profesinio rengimo, mokslo ir studijų bei socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra“. Priemonės tikslas - sustiprinti ir modernizuoti darbo rinkos, švietimo bei mokymo įstaigas, atnaujinti institucijų techninę ir technologinę bazę, išplėtoti socialinių paslaugų įvairovę ir kokybę ir tuo būdu užtikrinti visas materialias prielaidas sėkmingam Žmoniškųjų išteklių prioriteto priemonių įgyvendinimui. Šios priemonės finansavimui iš ERPF numatoma skirti 147,8 mln. litų. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai įgyvendinti šią priemonę numatoma skirti būtiną nacionalinį bendrąjį finansavimą 2004-2006 metais - apie 45 mln. litų. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, įgyvendindama šią priemonę, sieks mažinti netolygų teritorinį institucijų, teikiančių darbo rinkos, profesinio orientavimo ir konsultavimo bei profesinio mokymo paslaugas, pasiskirstymą šalyje.

Dalis lėšų Valstybės ir savivaldybių biudžeto lėšomis finansuojamoms socialinės atskirties mažinimo priemonėms jau numatyta. Jos pateiktos 2 lentelėje. Papildomos lėšos iš šių šaltinių bus numatomos kasmet sudarant atitinkamus biudžetus.

2 lentelė. **Valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšomis finansuojamos priemonės**

	Priemonės	Lėšos
1.	Priemonės, skatinančios įmones steigti darbo vietas neįgaliesiems ir organizuoti jų mokymą darbo vietose	2004 m. - 4 mln. litų
2.	Neįgaliųjų profesinės rehabilitacijos paslaugos	2005 m. - 2 mln. litų 2006 m. - 5 mln. litų 2007 m. - 7 mln. litų
3.	Piniginės socialinės paramos sistemos tobulinimas	2004 m. - 20 mln. litų
4.	Šalpos (socialinių) pensijų gavėjų padėties pagerinimas	2004 m. - 18 mln. litų
5.	Išmokos vaikams nuo 3 iki 7 m. amžiaus mokėti	2004 m. - 41 mln. litų
6.	Vaikų globos formų, alternatyvių stacionarių, plėtojimas	2006-2007 2,5 mln. litų
7.	Mokinių pavėžėjimas (tame tarpe geltonųjų autobusų pritaikymas neįgaliesiems)	2004 m. - 3,5 mln. litų
8.	Studentų kreditavimo sistemos plėtojimo programa	2004 m. - 18 mln. litų
9.	Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų	iki 2007 m. - 47 mln. litų

	narių sugrįžimo į Lietuvą 2002-2007 metų programa	
10.	Nacionalinė narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės 2004-2008 m. programa	2004 m. - 6,5 mln. litų
11.	Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004-2007 metų programa	2004-2007 m. - 4,89 mln. litų
12.	Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002–2004 metų programos pratęsimas 2005-2007 metams (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos planuojamoms priemonėms)	Po 400 tūkst. litų kasmet
13.	Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros programos 2004-2006 m. pratęsimas	2004-2006 m. - 12,98 mln. litų
14.	Socialinių paslaugų standartų parengimas	2005 m.- 30 tūkst.litų
15.	Motinos ir vaiko valstybinės programos priemonių įgyvendinimas	2004-2006 m. – 10,09 mln. litų
16.	Tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės programos priemonių įgyvendinimas	2003-2006 m. – 8,61 mln.litų

4. INSTITUCIJOS

4.1. 2004-2006 m. nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano rengimo procesas

Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano rengimą organizavo ir koordinavo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Siekiant užtikrinti, kad į šį procesą įsijungtų visi suinteresuotieji, buvo sudaryta darbo grupė, į kurią buvo įtraukti įvairių ministerijų (Socialinės apsaugos ir darbo; Ūkio; Vidaus reikalų; Žemės ūkio; Sveikatos apsaugos; Finansų; Teisingumo; Kultūros; Švietimo ir mokslo), vietos valdžios (Lietuvos savivaldybių asociacijos), žinybų (Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės; Kūno kultūros ir sporto departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės), nevyriausybinių organizacijų (Pagyvenusios moters veiklos centro; Raudonojo kryžiaus draugijos; Lietuvos gyventojų patarėjų sąjungos); darbuotojų (Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos; Lietuvos profesinės sąjungos „Solidarumas“; Lietuvos Darbo Federacijos), darbdavių (Lietuvos verslo darbdavių konfederacijos; Lietuvos pramoninkų konfederacijos); Valstybinės jaunimo reikalų tarybos atstovai. Taip pat darbo grupėje dalyvavo nepriklausomi ekspertai ir mokslininkai.

Tokios darbo grupės sudarymu buvo siekiama, kad į skurdo ir socialinės atskirties problemą būtų atkreiptas ne tik socialinės apsaugos srityje veikiančių, bet ir kitų, iki šiol šiems klausimams mažiau dėmesio skyrusių valstybės institucijų (pvz., Ūkio ministerija, Vidaus reikalų ministerija ir kt.) specialistų dėmesys, kad būtų apjungtos ir suderintos Vyriausybės bei savivaldybių, socialinių partnerių, nevyriausybinių sektoriaus institucijų pastangos kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi.

Pirmo darbo grupės susitikimo metu buvo aptarta NVP rengimo procedūra bei darbo metodai. Buvo nutarta, kad kiekvienas darbo grupės narys pagal bendrą Plano struktūrą parengs pasiūlymus dėl savo kompetencijai priklausančios dalies, aptars tokius pasiūlymus savo institucijoje. Vėliau apjungus šias dalis į vientisą tekstą, pirminis NVP variantas buvo išsiuntinėtas visiems darbo grupės nariams peržiūrėti ir pateikti pastabas. Darbo grupėje atstovaujančių institucijų pastabos ir pasiūlymai aptarti bendro grupės susitikimo metu. Atsižvelgiant į aptarimo rezultatus, pirmasis NVP projekto variantas buvo papildytas ir pataisytas. Po to patikslinto projekto derinimas ir aptarimas buvo pakartotas. Galiausiai NAP projektas išplatintas Vyriausybės nariams galutiniam svarstymui ir patvirtinimui Vyriausybėje.

Taigi rengiant NVP buvo sukurta tam tikra „sąjunga“ prieš skurdą ir socialinę atskirtį. Ši „sąjunga“ kol kas yra jauna ir trapi, tačiau palaiapsniui bus siekiama stiprinti veiksmų koordinavimą ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą šiuo klausimu. Didelis dėmesys ateityje turėtų būti skiriamas nevyriausybinių organizacijų bei socialinių partnerių atstovų aktyvinimui bei jų kompetencijos didinimui.

4.2. Dėl atskirties kenčiančių asmenų įtraukimas

Pripažįstama, kad socialinę atskirtį patiriantieji gyventojai turėtų tapti viena iš svarbiausių varomųjų jėgų kovoje prieš skurdą ir socialinę atskirtį. Šie asmenys turėtų įsisąmoninti, kad pirmiausiai jie patys yra atsakingi už savo gerovę ir kartu reikalauti iš valdžios, kad ji aktyviau imtųsi veiksmų gerinančių silpniausių visuomenės grupių gyvenimo sąlygas. Kol kas šios grupės Lietuvoje nėra gerai organizuotos, todėl būtina remti socialiai atskirtųjų jungimąsi pagal teritorinį ar interesų principą į savipagalbos ir bendradarbiavimo grupes. Vienas iš kelių skatinti socialinės atskirties grupių įtraukimą į kovos su skurdu ir socialine atskirtimi procesą yra stiprinti nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO) veiklą. NVO gali suaktyvinti pilietinės visuomenės kūrimą, skatinti piliečius ieškoti būdų patiems išspręsti savo problemas. Organizuotų pastangų ir veiklos pagalba socialiai atskirtieji turi tapti lygiaverčiais partneriais

visuose skurdo ir socialinės atskirties mažinimo etapuose. Be aktyvaus jų dalyvavimo neįmanoma pasiekti gerų rezultatų.

Kitas galimas kelias, siekiant užtikrinti, kad būtų atsižvelgiama į atskirtųjų nuomonę priimant įvairius sprendimus, yra išplėsti įvairiais šioms grupėms aktualiais klausimais tyrimų ir apklausų vykdymą. Tai padėtų išsiaiškinti socialiai atskirtųjų nuostatas įvairiais klausimais, į kurias būtų atsižvelgiama priimant atitinkamus sprendimus.

Esminė sąlyga, užtikrinant atskirtųjų dalyvavimą, yra išsamios ir savalaikės informacijos sklaida. Tai apima informaciją apie atitinkamą klausimą, apie gyventojų teises, pareigas ir galimybes bei procedūrinę informaciją, numatančią būdus ir kelius, kuriais gyventojai gali pasinaudoti šiomis teisėmis ir galimybėmis. Informacijos sklaidos šaltiniai turi būti kuo labiau įvairinami, kad pasiektų kuo didesnę atskirtųjų dalį. Priklausomai nuo informacijos pobūdžio, tai gali būti žiniasklaidos priemonės, skelbimai prieinamose vietose, plakatai ir kita.

Taip pat būtina siekti užtikrinti gyventojams jų interesams prieštaraujančių sprendimų apskundimo galimybes. Tuo tikslu Lietuvoje būtina sukurti apeliacinę sistemą, kuri palengvintų silpnų visuomenės narių galimybes ginčyti socialinės srities institucijų sprendimus tokių asmenų atžvilgiu.

Vietos lygmenyje būtina plėsti gyventojų įtraukimą į tokių ir analogiškų programų kaip „Kaimo bendruomenių partnerystės programa“, „Vietinės užimtumo iniciatyvos“ vykdymą. Siekiant tinkamai pasinaudoti struktūrinių fondų paramos pagal BPD Leader+ pobūdžio priemone galimybėmis, reikalinga skatinti vietos veiklos grupių steigimą bei ugdyti jų gebėjimus kurti vietos plėtros strategijas.

4.3. Kovos su atskirtimi įtraukimas į bendrą politiką

Vienas iš pirmųjų ir reikšmingiausių strateginių žingsnių paskatinusių skurdo klausimus įtraukti į bendrą politiką buvo Skurdo mažinimo strategijos Lietuvoje parengimas. Šioje strategijoje buvo iškelta, išplėta ir pagrįsta iniciatyva, kad skurdas turi ir gali būti mažinamas tik kompleksinių, suderintų ir įvairias sferas (švietimą, profesinį rengimą, darbo rinką, socialinę apsaugą, fiskalinę politiką ir kt.) apimančių priemonių pagalba.

Šiuo metu rengiant valstybinės reikšmės dokumentus ir programas formuojamos darbo grupės, kurias sudaro įvairių sričių ir įvairių grandžių valdžios institucijų atstovai. Taip pat įtraukiami nepriklausomi ekspertai (mokslininkai), NVO atstovai ir socialiniai partneriai. Paskiriama koordinuojanti institucija atsakinga už darbo eigą. Rengiami darbo grupės narių susitikimai, kurių metu aptariami dokumento/programos rengimo metu iškilę klausimai, teikiami pasiūlymai ir panašiai. Daugelyje bet kurios srities (aplinkosaugos, sveikatos apsaugos ir kt.) dokumentų/programų yra atskiras socialinei atskirčiai skirtas skyrius arba bent jau numatytos atskiros priemonės, skirtos pažeidžiamų gyventojų grupių padėčiai gerinti bei jų integracijai didinti.

Pavyzdžiui, viename iš svarbiausiųjų Lietuvos Bendrojo programavimo dokumente 2004-2006 metams, kuriame išskiriamos prioritėtinės sritys, į kurias bus nukreipiamos Lietuvos ir Europos Sąjungos lėšos, numatoma 1-o prioriteto „Socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtra“ 5-a priemonė „Darbo rinkos, švietimo, profesinio rengimo, mokslo ir studijų bei socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra“. Vykdam šią priemonę, bus: plėtojama ir renovuojama žmonių su negalia globos įstaigų infrastruktūra, tobulinama žmonių su negalia profesinės rehabilitacijos sistemos infrastruktūra, neįgalųjų poreikiams pritaikoma fizinė ir informacinė aplinka; plėtojant nestacionarias bendruomenines socialines paslaugas, didinama socialinių paslaugų įvairioms gyventojų grupėms (pvz., seniems žmonėms, socialiai apleistiems vaikams ir kt.) įvairovė bei gerinama jų kokybė. Pagal 2-ą prioritėtą „Žmogiškųjų išteklių plėtra“ išskiriamos priemonės, skirtos: plėtoti aktyvių darbo rinkos politikos priemonių taikymą ir didinti bedarbių (ypač ilgalaikių ar tų, kuriems grėšią ilgalaikis nedarbas; jaunų; nekvalifikuotų) bei tų, kuriems gresia nedarbas, dalyvavimą priemonėse; stiprinti socialinę partnerystę; didinti socialinės rizikos asmenų grupių (neįgalųjų; priklausomybės ligomis sergančių; kalinių ir

grįžusių iš kalinimo vietų; tautinių mažumų) integraciją į darbo rinką; sudaryti sąlygas moterų re-integracijai į darbo rinką ir kita.

Lietuva numato siekti, kad visuose nacionaliniuose bei vietos lygmens dokumentuose ar programose numatytos priemonės būtų įvertinamos skurdo ir socialinės atskirties mažinimo aspektu.

4.4. Dialogo tarp suinteresuotų šalių skatinimas

Valstybė, turinti dideles visuomenės išteklių persikirstymo galias, turi didelius įsipareigojimus mažinti skurdą ir socialinę atskirtį, tačiau be individualių piliečių ir ypač jų savanoriškų susivienijimų pastangų vargu ar galima tikėtis reikšmingų rezultatų. Piliečiai, nevyriausybinės organizacijos, tradicinės religinės bendruomenės, interesų grupės, socialiniai partneriai, žiniasklaida gali prisidėti prie skurdo mažinimo viešindami jo pasireiškimą formas, atskleisdami priežastis, parodydami problemos aktualumą. Žiniasklaida turi galią ne tik įtikinamai parodyti problemos aktualumą, bet ir motyvuoti jaunimą bei suaugusiuosius mokytis, tobulinti kvalifikaciją, didinti žmonių pasitikėjimą savo jėgomis, propaguoti sėkmingus atvejus. Be šių visuomenės veiksnių, sunku tikėtis pakankamai greitos ir rezultatyvios net ir valstybės institucijų, tiesiogiai atsakingų už skurdo mažinimą, veiklos.

Tiek atskiros valstybės institucijų, tiek įvairių visuomeninių ir privačių iniciatyvų pavienės pastangos gali būti neefektyvios ir nerezultatyvios, tuo tarpu, kai šių pastangų apjungimas ir suderinimas gali tapti galinga jėga, mažinant skurdą, socialinę atskirtį ir didinant visuomenės sanglaudą.

Kol kas tokia veiksnių koordinacija Lietuvoje yra daugiau fragmentiška ir apimanti atskirus atvejus ar veiklos sferas nei vientisa.

Vienas iš sėkmingos bendros veiklos pavyzdžių yra prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės veikianti Lietuvos invalidų reikalų taryba, kuri koordinuoja neįgaliųjų medicininę, profesinę, socialinę reabilitaciją ir socialinę integraciją. Ji sudaroma pariteto principu iš respublikinių neįgaliųjų visuomeninių organizacijų bei valstybės institucijų atstovų ir veikia pagal įstatymą. Invalidų reikalų taryba ne tik padeda Vyriausybei formuoti neįgaliųjų reikmes atitinkančią socialinę politiką, koordinuoja NVO, dirbančių negalios srityje, ministerijų, Vyriausybės įstaigų ir kitų institucijų vykdomas neįgaliųjų socialinės integracijos programas, bet taip pat siekia, kad neįgalieji aktyviai dalyvautų sprendžiant visus su jų gyvenimu ir veikla susijusius klausimus. Taryba taip pat koordinuoja ir kontroliuoja 2002 m. patvirtintą Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 - 2012 metams programą.

Jaunimo politikai įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1996 m. įkūrė Valstybinę jaunimo reikalų tarybą (VJRT), kurios pirmininkas yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sekretorius. VJRT yra kolegialus organas, sudarytas paritetiniais pagrindais iš Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos, Vidaus reikalų, Švietimo ir mokslo bei Teisingumo ministerijų atstovų ir jaunimo organizacijų atstovų.

Moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo visose veiklos srityse koordinavimą užtikrina Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 7 d. nutarimu Nr. 27 įsteigta Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija, sudaryta iš visų ministerijų bei Statistikos departamento atstovų. Tokiu būdu kiekvienoje ministerijoje yra darbuotojas dirbantis lyčių lygybės klausimais savo atstovaujamos ministerijos srityje, taip užtikrinant lyčių aspekto integravimą visose srityse, kaip tai nustatyta Moterų ir Vyrų lygių galimybių įstatymu. Komisija veikia glaudžiai bendradarbiaudama su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, visuomeninėmis organizacijomis, socialiniais partneriais.

Vietos lygmenyje sėkmingo įvairių suinteresuotų šalių bendradarbiavimo pavyzdžiu galėtų būti Jungtinės Karalystės Tarptautinės plėtros departamento finansuojama Kaimo bendruomenių partnerystės programa, skirta skurdo ir socialinės atskirties kaimo vietovėse mažinimui. Tai trijų metų trukmės trijuose Vilniaus apskrities tiksliniuose rajonuose (Šalčininkų, Švenčionių ir Ukmergės) vykdomas projektas, kuriuo stengiamasi užtikrinti, kad gerėtų kaimo

gyventojų gyvenimo kokybė, kultų kaimo žmonių veiklos kompetencija, būtų ugdomi gebėjimai sėkmingai valdyti pokyčius. Projektas remiasi partnerystės grupių struktūra, kurią sudaro vienodas vietos valdžios, vyriausybės institucijų, ekonominės plėtros agentūrų (kurias savo ruožtu sudaro regioninės ir vietos plėtros agentūros, verslo paramos agentūros, suinteresuoti vietos darbdavių atstovai) bei vietos bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų atstovų skaičius. Siekiama skatinti bendradarbiavimą tarp rajonų ir nacionalinių institucijų, apjungiant “iš apačios į viršų” ir “iš viršaus į apačią” principus. Partnerystės grupės atlikusios vietos poreikių auditą parengė vietos plėtros strategijas skurdo ir socialinės atskirties mažinimui, pagal kurias bus įgyvendinti bendruomenių grupių, NVO, savivaldybių ir privataus sektoriaus atstovų inicijuoti smulkūs bendruomenių projektai. Projektus pagal patvirtintus kriterijus atrenka ir jų įgyvendinimo eigą kontroliuoja Partnerystės grupė.

Labai svarbūs bendradarbiavimo tarp valstybės ir NVO skurdo ir socialinės atskirties mažinimo aspektais yra 2002 m. pabaigoje pasirašyti susitarimai tarp Jungtinių Tautų Vystymo programos (toliau – JTVP) ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei tarp JTVP ir Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centro (toliau - NOIPC) dėl projekto “Nevyriausybinių organizacijų gebėjimų stiprinimas siekiant sumažinti skurdą Lietuvoje” įgyvendinimo.

JTVP teikiant finansinę ir metodinę paramą planuojama sukurti Lietuvos NVO, kovojančių prieš skurdą, struktūrinį tinklą, organizuoti šio tinklo narėms mokymus, seminarus partnerystės, bendradarbiavimo ir socialinio dialogo klausimais bei ugdyti jų socialinių iniciatyvų valdymo įgūdžius kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi. Lietuva jau turi nemažą įdirbį šioje srityje: yra įkurtas Lietuvos patariamųjų tarnybų struktūrinis tinklas, teikiantis konsultacijas, be to, yra apmokyta daugiau kaip 200 savanorių, kurie galės teikti informaciją socialiai atskirtiems asmenims. Tai atitinka Europos patariamųjų tarnybų deklaracijos pagrindines nuostatas. Siekiant struktūriškai efektyvaus socialinio dialogo tarp Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir NVO, įkuriamas Nevyriausybinių organizacijų prieš skurdą tinklo sekretoriatas (šias funkcijas vykdo LGPS ir NOIPC). Talkininkaujant LGPS ir NOIPC planuojama visuose Lietuvos regionuose įkurti patariamąsias tarnybas, kurios organizuotų NVO tinklo narių susitikimus ir diskusijas su visuomene, skatintų bendruomenės iniciatyvas bei atliktų tarpininko tarp valstybės, vietinės valdžios institucijų ir visuomenės vaidmenį. Šis NVO tinklas ir Socialinės apsaugos ministerija veiktų kaip socialiniai partneriai tarpusavio informacijos pasikeitimo, geros patirties sklaidos, bendradarbiavimo atliekant nepriklausomą ir tikslią analizę apie esamą padėtį Lietuvoje, efektyvesnio socialinio dialogo tarp valstybės, savivaldybių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų formavimo srityse.

Nevyriausybinių organizacijų prieš skurdą tinklas turėtų tapti rimtu Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos partneriu sudarant Socialinį žemėlapi ir įgyvendinant skurdo ir socialinės atskirties mažinimo priemones, atliekant skurdo monitoringą, analizuojant pasiektus rezultatus bei formuojant valstybinę skurdo mažinimo politiką.

Plėtojant socialinį dialogą Lietuvoje jau imtasi įvairių priemonių. Organizuojant mokymus, tobulinant NVO veiklą reglamentuojančią teisinę bazę, stiprinamos nevyriausybines organizacijos. Nuo 2003 m., įsigaliojus Gyventojų pajamų mokesčio įstatymui, atsirado galimybė gyventojų prašymu iki 2 proc. pajamų mokesčio sumos pervesti pasirinktai visuomenės labai dirbančiai ne pelno organizacijai ar biudžetinei įstaigai.

Skatinant socialinę partnerystę 2003 m. buvo parengtas ir Vyriausybėje patvirtintas Socialinės partnerystės plėtros 2003-2004 m. priemonių planas (jo pagrindiniai tikslai: socialinės partnerystės sistema ir jos tobulinimas, socialinės partnerystės teisinės ir norminės bazės tobulinimas, kolektyvinių darbo santykių tobulinimas, socialinių partnerių informavimas ir švietimas).

Siekiant stiprinti NVO ir socialinių partnerių gebėjimus dalyvauti kovos su skurdu ir socialine atskirtimi procese numatoma:

- skatinti NVO bendradarbiauti tarpusavyje;
- tobulinti teisinę NVO bazę;

- sukurti NVO vystymo agentūrą šių organizacijų gebėjimams stiprinti;
- skatinti NVO asociacijų ir tinklų kūrimąsi pagal interesus ir piliečių grupes;
- įtraukti NVO atstovus į centrinių ir atskirų regionų valdžios institucijų organizuojamas darbo grupes, rengiančias konkrečias programas ir projektus skurdo ir atskirties mažinimui. Mokyti NVO teikti medžiagą tokiems dokumentams kaip NVP, skurdo mažinimo strategija ir kt.;
- įtraukti NVO atstovus vykdant NAP monitoringą ir koregavimą;
- įgyvendinti paslaugų pirkimą iš NVO;
- remti NVO iniciatyvas organizuojant savanorišką veiklą, savanorių mokymą bei savanorių palaikymo priemones;
- informuoti visuomenę apie NVO veiklas per internetines duomenų bases, masinės informacijos priemones, skleisti teigiamą NVO sukauptą patirtį;
- remiant bei skatinant NVO plėtrą ne mažiau svarbu paremti ir paskatinti šias organizacijas prisijungti prie skurdo ir socialinės atskirties srityse aktyviai veikiančių ES NVO tinklų. Taip jos galėtų pasimokyti iš šių organizacijų patirties bei prisidėti prie politikos ES lygyje plėtros;
- didinti profesinių sąjungų ir verslo sektoriaus įtraukimą į kovą su skurdu ir socialine atskirtimi, taip pat ir skatinant korporatyvinės socialinės atsakomybės plėtojimą. Socialiniams partneriams plėtoti mokomųjų seminarų, konferencijų, mokomųjų – konsultacinių ir informacinių spaudinių, radijo laidų organizavimą. Tai padės plėtoti socialinį dialogą, stiprinti derybinius įgūdžius, pilniau išnaudoti savo darbo galimybes;
- įgyvendinti Socialinės partnerystės plėtros 2003-2004 m. priemonių plane numatytas priemones.

Galimybės laiku ir adekvačiai sureaguoti į skurdą ir socialinę atskirtį didele dalimi priklauso nuo atitinkamos statistinės informacijos prieinamumo, savalaikiškumo, kokybiškumo bei suderinamumo. Taip pat svarbu, kad statistiniai duomenys būtų palyginami su kitų šalių duomenimis. Tuo rūpinasi Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Pagrindiniai duomenų šaltiniai: namų ūkių biudžetų tyrimas, gyventojų užimtumo tyrimas bei gyventojų surašymai, gyventojų užimtumo tyrimo anketa visiškai atitinka Eurostato keliamus reikalavimus.

Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenų pagrindu skaičiuojamų santykinio skurdo ir nelygybės rodiklių skaičiavimo metodika skiriasi nuo Eurostato rekomenduojamos socialinei atskirčiai matuoti metodikos. Be to, šie tyrimai nėra pakankami skurdo paplitimui atskirose gyventojų grupėse įvertinti, nes į tyrimą patenka nepakankamai didelis tokių gyventojų namų ūkių skaičius. Siekiant šias problemas išspręsti bei statistinius duomenis patobulinti, kad jie pilnai atitiktų Europos Sąjungos reikalavimus, jau nuo 2005 metų bus pradėtas vykdyti Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas. Šis tyrimas taps informacijos šaltiniu tiek piniginiams, tiek nepiniginiams gyvenimo lygio ir socialinės atskirties rodikliams skaičiuoti. Be to, minėtas tyrimas taps informacijos šaltiniu ilgalaikiam (nuolatiniam) skurdui apskaičiuoti, apie kurį šiuo metu duomenų nėra (apie šiuo metu jau skaičiuojamus bei numatomus skaičiuoti ES socialinės aprėptiem rodiklius (žr. Priedo 27 lentelė).

4.5. Vietos bei regioninių institucijų dalyvavimas rengiant, įgyvendinant ir kontroliuojant Nacionalinį veiksmų planą

Dauguma numatytų ir vykdomų skurdo ir socialinės atskirties mažinimo priemonių pagal savivaldybėms deleguotas ir priskirtas funkcijas yra įgyvendinamos savivaldos lygmenyje. Dėl to ir į NVP rengimo darbo grupę buvo įtrauktas Lietuvos savivaldybių asociacijos, kuri koordinuoja savivaldybių veiklą ir jų interesus atstovauja valstybės valdžios ir valdymo institucijose, atstovas. Savivaldos institucijų atstovai bus įtraukti ir į numatomą sudaryti Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų plano įgyvendinimo priežiūros komisiją.

4.6. Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksų plano įgyvendinimo kontrolė

Tai pirmasis Nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksų planas, kurį rengia Lietuva, todėl kol kas nėra sukurtas jo įgyvendinimo kontrolės ir vertinimo mechanizmas. Už NVP rengimą yra atsakinga Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuri šiuo metu atsakinga ir už skurdo mažinimo koordinavimą. Šiai ministerijai priskiriama atsakomybė ir už NVP įgyvendinimo priežiūrą. Tuo tikslu prie ministerijos bus įkurta Nacionalinio kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksų plano įgyvendinimo priežiūros komisija, kurią sudarys vyriausybės, savivaldybių, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, socialinių partnerių bei nevyriausybinų organizacijų atstovai. Į šią komisiją bus įtraukti ir nepriklausomi ekspertai bei mokslininkai.

5. GERA PRAKTIKA

Lietuvos Gyventojų Patarėjų Sąjunga: informacijos prieinamumo didinimas

1998 metais dalyvaujant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai įkurta Lietuvos Gyventojų Patarėjų Sąjunga (toliau -LGPS) – nevyriausybinė, savanoriška, nepelno organizacija, teikianti Lietuvos žmonėms nemokamas konsultacijas ir informaciją apie jų teises, pareigas ir galimybes. LGPS veikla atitinka tiek Europos Komisijos ir Europos parlamento direktyvas dėl patariamųjų tarnybų plėtros, tiek ir Lietuvos valstybės strategijas bei programas gyventojų socialinės atskirties mažinimo srityje. 1999 m. atliktas gyventojų poreikių informacijai tyrimas, kuriuo remiantis prasidėjo realus informacinis ir konsultacinis darbas.

LGPS Centrinis biuras veikia Vilniuje. Kituose šalies miestuose yra 16 LGPS skyrių ir 11 Patariamųjų biurų. Savo veikla LGPS stengiasi apimti visą kraštą, iki tolimiausių gyvenviečių ir kaimų, nes kaip tik toliau nuo sostinės yra daugiau žmonių, kuriems stinga nuo aktualios informacijos šaltinių.

LGPS sukūrė informacinę sistemą, kuria remiantis vykdomos konsultacijos apima daugelį informacinių blokų: socialinį saugumą (pensijos, pašalpos, kompensacijos, kreditai, patarimai dėl mokesčių plėtros ir kt.) sveikatos apsaugą, darbą, žmogaus teises, švietimą, šeimą, laisvalaikį ir kita. Atsižvelgiant į naujausius teisės aktus informacinė sistema nuolat papildoma ir atnaujinama.

LGPS bendradarbiauja su vyriausybinėmis ir nevyriausybinėmis institucijomis: Seimo Žmogaus teisių komitetu, Informacinės visuomenės plėtros komitetu, Informacinių technologijų departamentu, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Europos reikalų komitetu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos nacionaline darbo birža, Savivaldybių asociacija, Teisininkų draugija, aukštosiomis mokyklomis ir kt.; teikia pasiūlymus Seimui, Vyriausybei ir savivaldybėms dėl socialinės politikos raidos; dalyvauja rengiant įstajumus ir poįstatyminius aktus.

LGPS inicijavo, kad Vilniuje 2002 m. būtų pasirašytas 10 Vidurio Europos šalių visuomeninių patariamųjų tarnybų bendradarbiavimo Memorandumas ir įkurtas šių šalių NVO konsorciumas. Jo tikslas realizuoti bendrus projektus, kuriuose numatytas keitimasis patyrimu, kaip iš esmės pagerinti paslaugas, teikiamas gyventojams, kad gerėtų teisinė situacija, o žinių visuomenės kūrimo dalyvautų visi gyventojai.

Sąjungoje dirbančių savanorių nuolatinis mokymas ir jų kvalifikacijos kėlimas – vienas svarbiausių veiklos barų, nes nuo to priklauso paslaugų gyventojams kokybė, t.y., konsultavimo tikslumas ir naudingumas. Per du šimtus savanorių yra parengti pagal specialią D.Britanijos programą: konsultantai, mokymo specialistai bei Patariamųjų biurų vadybininkai savanoriškai dirba Lietuvos gyventojų patarėjų sąjungoje. Įvairiuose kursuose ir seminaruose jie sukaupė žinių kaip valdyti informaciją, svarbiausių bendravimo bei konsultavimo įgūdžių, dirbti su LGPS Informacine sistema. LGPS darbuotojai ir savanoriai jau suteikė tūkstančius konsultacijų įvairiais klausimais visiems besikreipiantiems piliečiams, neatsižvelgdami į jų tautybę, socialinę padėtį, politines ar religines pažiūras.

„Langas į ateitį“: informacinės visuomenės plėtra

Verslo paramos informacinės visuomenės plėtrai aljansas „Langas į ateitį“ (toliau – „Langas į ateitį“) vienija Lietuvos verslo lyderius (didžiausius šalies bankus, IT bendroves, mobiliojo ir fiksuoto ryšio kompanijas). 2002 metais jis pradėjo vykdyti viešųjų interneto centrų projektą, kurio tikslas siekti, kad šalyje būtų išplėtotas visuomeninis ir verslo judėjimas kuriant ir naudojant viešuosius interneto prieigos centrus. Vykdydamas šį projektą, „Langas į ateitį“ 2002 m. įsteigė 72 „Langas į ateitį“ viešuosius interneto centrus (toliau – VIC). Tų pačių metų pabaigoje į viešųjų interneto centrų projektą įsitraukė ir šalies Vyriausybė - pasirašyta „Langas į

ateitį” ir LR Vidaus reikalų ministerijos bendradarbiavimo sutartis, kuria susitariama bendradarbiauti kuriant vientisą viešųjų interneto centrų steigimo strategiją, koordinuojant šių centrų steigimą įvairiose Lietuvos vietovėse. 2003 metams buvo patvirtintos VIC įsteigimui reikalingos lėšos, pagal gautas paraiškas buvo atrinkta 100 VIC ir patvirtintas jų sąrašas, paskelbti du atviri konkursai - interneto ryšio paslaugoms ir kompiuterinei įrangai pirkti.

Iš viso Lietuvoje dabar veikia 172 „Lango į ateitį“ viešieji interneto centrai. Pagal VIC projektą įsteigti viešieji interneto centrai išsikūrė 44 bibliotekose, 10 „Lietuvos pašto“ skyriu, 8 seniūnijose, 23 prekybos tinklo SIMAS taškuose ir 15 įvairių organizacijų. Beveik pusė „Lango į ateitį“ viešųjų interneto centrų yra įsteigti nedidelėse gyvenvietėse, kuriose gyvena 400–4500 žmonių. Iš viso „Lango į ateitį“ viešieji interneto centrai yra įsteigti jau 58 Lietuvos savivaldybėse.

Įsteigtiems interneto centrams administruoti „Langas į ateitį“ sukūrė specialią programinę įrangą, leidžiančią iš vieno centrinio kompiuterio stebėti visų interneto centruose esančių kompiuterių darbą.

„Vietinės užimtumo iniciatyvos“: darbo vietų silpniausiems asmenims kūrimas

Pirmieji Vietinių užimtumo iniciatyvų (toliau - VUI) projektai Lietuvoje pradėti įgyvendinti 1999 metais. 2000 metais buvo parengtos teisinės procedūros, reglamentuojančios šių projektų įgyvendinimą. Tais pačiais metais išanalizavus esamas problemas ir galimybes suaktyvinti vietos bendruomenės iniciatyvas kurti darbo vietas buvo nustatyti ir vėliau įteisinti šie VUI projektų įgyvendinimo pagrindiniai tikslai:

- kurti naujas darbo vietas siekiant didinti gyventojų užimtumą bei mažinti ilgalaikį nedarbą;

- derinant ekonominius ir socialinius tikslus sudaryti didesnes galimybes vietos gyventojams dalyvauti ūkinėje veikloje, padėti jiems patiems spręsti socialines ekonomines problemas;

- sumažinti atskirų vietovių ūkio struktūrinio pertvarkymo pažeidžiamumą, didinti vietovių vystymosi galimybes;

- padėti formuoti aktyvesnę ir brandesnę bendruomenę, sugebančią savarankiškai spręsti iškilusias socialines bei ekonomines problemas.

2001 metais buvo patvirtinta Vietinių užimtumo iniciatyvų projektų įgyvendinimo tvarka. Joje apibrėžti projektų atrankos ir vertinimo kriterijai, organizacinė įgyvendinimo struktūra ir įgyvendinime dalyvaujančių institucijų funkcijos, reikalavimai valstybės paramos, kuriant darbo vietas teikimui, kontrolės ir monitoringo procedūros.

Prie darbo biržų veikia iš socialinių partnerių sudarytos projektų atrankos ir vertinimo komisijos. Pagrindinis jų uždavinys – remiantis nustatytais kriterijais ir atsižvelgiant į padėties vietos darbo rinkoje specifiką, įvertinti ir atrinkti pateiktas projektų paraiškas. Projektai, atitinkantys nustatytus reikalavimus ir įvertinti komisijų, pateikiami Lietuvos darbo biržai. Projektų priežiūros komitetas prie Lietuvos darbo biržos, taip pat sudarytas iš socialinių partnerių, sudaro galutinį finansuojamų projektų sąrašą. Sprendimą dėl šio sąrašo sudarymo komitetas priima atsižvelgdamas į pateiktų projektų kokybę, finansines galimybes bei teikdamas pirmenybę mažesnei darbo vietos kainai ir didesnėms nuosavoms projekto vykdytojų lėšoms.

VUI projektai yra finansuojami iš valstybės biudžeto, Užimtumo fondo ir savivaldybių biudžeto. Atranką praėjusiems projektams teikiamos subsidijos naujoms darbo vietoms kurti. Į sukurtas darbo vietas įdarbinami bedarbiai, teikiant prioritetą vietos darbo rinkoje labiausiai pažeidžiamiems asmenims (ilgalaikiai bedarbiai, neįgalūs asmenys ir pan.). Projekto vykdytojas įsipareigoja įdarbinti į sukurtas darbo vietas bedarbius ir išlaikyti darbo vietas šiems asmenims trejus metus. Paramos gavėjas, smulkaus ar vidutinio verslo įmonė, privalo padengti nemažiau 35 proc. projektui įgyvendinti skirtų lėšų. Maksimali valstybės pagalba vienam projektui 100

tūkst. eurų, o vienai darbo vietai sukurti – 5.2 tūkst. eurų. Vietos darbo biržos yra atsakingos už projektų įgyvendinimo administravimą ir projektų rengėjų mokymą.

Nuo 2001 metų projektai kasmet įgyvendinami aukšto nedarbo teritorijose, kur nedarbas 1,5 karto viršija nedarbą šalyje. Per tris metus (2001-2003 metais) valstybės teikiamos subsidijos leido sukurti 1,24 tūkst. darbo vietų bedarbiams įdarbinti.

Sėkmingą projektų įgyvendinimą 2001-2003 metais sąlygojo tai, kad:

- kasmet organizuojami mokymai projektų rengėjams ir administratoriams pagal mokymo programas, kurių turinį sudaro projektų rengimas, lėšų valdymas, stebėseną ir kontrolė, ataskaitų rengimas;

- konkrečiai apibrėžtos nustatytos projektų įgyvendinimo organizatorių (Lietuvos darbo biržos, teritorinių darbo biržų, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, komisijų prie teritorinių darbo biržų, Komiteto prie Lietuvos darbo biržos) funkcijos ir nustatyta aiški jų atsakomybė;

- projektai atitinka vietos bendruomenės poreikius.

PRIEDAS

PRIEDAS – STATISTINĖS LENTELĖS IR SCHEMOS

1 lentelė. Bendrojo vidaus produkto pokyčiai (palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu, procentais)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Lietuva*	7,3	-1,7	3,9	6,4	6,8	9,0
ES-15	2,9	2,9	3,6	1,7	1,0	...

* Palyginamosiomis 2000 m. kainomis.

Šaltiniai: Pagrindiniai šalies 1994-2003 m. ekonominės ir socialinės raidos rodikliai, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=379>; Lietuvos ekonominė ir socialinė raida.- Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2004/2, p. 145.

2 lentelė. BVP, tenkantis vienam gyventojui, išreikštas perkamosios galios standartais (apskaičiuotas taikant Perkamosios galios paritetą)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003*	Plg. su ES-15 2003 m., proc.	2003/ 1996
Lietuva	5780	6410	7010	7090	7750	8490	9190	10170	44	1,8
Naujos šalys narės-10	9950	10470	10960	11340	49	...
ES-15	17650	18590	19400	20340	21680	22400	23110	23200	100	1,3
ES-25	18470	19400	20630	21300	21990	22280	92	...

* Išankstiniai duomenys.

Šaltinis: Eurostato informacinė bazė Newcronos, 2004 m. liepos 1 d.

3 lentelė. BVP prognozė

Rodiklis	2001	2002	2003	Prognozė (paskelbta 2004 04 21)			
				2004	2005	2006	2007
BVP, palyginamosiomis 2000 m. kainomis (mln. Lt)	48 429	51 701	56 335	60 274	64 680	68 938	73 273
Realus augimas, proc.	6,4	6,8	9,0	7,0	7,3	6,6	6,3

Šaltinis: Lietuvos ūkio plėtros prognozė 2004 – 2007 metams (2000 metų kainomis).- http://www.finmin.lt/finmin/selectpage.do;jsessionid=C2A3534F697FB848B0B21CE3119C251A?doclocator=%2Fweb%2Fstotis_inf.nsf%2F0%2F7EB272CB6F904AE1C2256E400039A315%3FopenDocument&pathid=17B1B3D21FF33605C1256CF3003A71E0.

4 lentelė. Gimstamumas, mirtingumas, natūralus prieaugis

Metai	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Gimusių gyvų kūdikių skaičius	56868	39066	37812	37019	36415	34149	31546	30014	30516
Mirusių skaičius	39760	42896	41143	40757	40003	38919	40399	41072	41028
<i>Iš jų vaikų iki 1 metų</i>	<i>581</i>	<i>395</i>	<i>391</i>	<i>343</i>	<i>315</i>	<i>294</i>	<i>250</i>	<i>238</i>	<i>206</i>
Natūralus prieaugis	17108	-3830	-3331	-3738	-3588	-4770	-8853	-11058	-10512
Rodikliai 1000 gyventojų:									
Gimusių gyvų kūdikių	15,4	10,8	10,6	10,4	10,3	9,8	9,1	8,6	8,8
Mirusių	10,8	11,9	11,5	11,5	11,3	11,1	11,6	11,8	11,9
Natūralaus prieaugio	4,6	-1,1	-0,9	-1,1	-1	-1,3	-2,5	-3,2	-3,1
1000-iiu gimusių tenka mirusių vaikų iki 1 m. amžiaus	10,3	10	10,3	9,2	8,6	8,5	7,8	7,9	6,8

* Išankstiniai duomenys.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=274>.

5 lentelė. Kaimo ir miesto gyventojų skaičius

	Gyventojų sk., tūkst.			Proc.		Gyventojų tankumas, km ²
	IŠ VISO	MIESTO	KAIMO	MIESTO	KAIMO	
1989*	3674,8	2486,8	1188,0	67,7	32,3	56,3
2001**	3481,3	2330,2	1151,1	66,9	33,1	53,4
2003**	3454,1	2307,4	1146,7	66,8	33,2	53,0

* Gyventojų surašymo duomenys.

** Vidutinis metinis skaičius.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=717>.

6 lentelė. Gyventojų pasiskirstymas pagal amžius grupes ir lytį (metų pradžioje, proc.)

Pagal amžiaus grupes	1995	2003	2003	2003
	IŠ VISO	IŠ VISO	VYRAI	MOTERYS
Iki 15	21,9	18,3	20,1	16,7
15-59	60,7	61,7	64,3	59,4
60-64	5,2	5,3	4,8	5,8
65 ir vyresni	12,2	14,7	10,8	18,1
	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

7 lentelė. Aktyvumo lygis ir užimtumo lygis pagal lytį (proc.)

	AKTYVUMO LYGIS				UŽIMTUMO LYGIS			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
IŠ VISO	59,7	58,4	57,9	58,0	49,9	48,3	49,9	50,8
15-24	36,3	32,6	30,7	30,0	25,4	22,5	23,6	22,6
15-64	70,5	69,4	69,3	69,7	58,7	57,2	59,6	60,9
VYRAI								
Iš viso	66,0	64,9	64,4	64,3	53,6	51,9	55,0	56,2
15-24	41,7	37,3	34,5	34,0	28,4	23,8	26,5	26,3
15-64	74,2	73,4	73,2	73,1	60,1	58,5	62,3	63,7
MOTERYS								
Iš viso	54,3	53,0	52,4	52,7	46,8	45,2	45,6	46,3
15-24	30,6	27,8	26,7	25,9	22,2	21,1	20,6	18,6
15-64	67,1	65,8	65,7	66,5	57,5	55,9	57,1	58,4

Aktyvumo lygis – darbo jėgos ir tiriamo amžiaus gyventojų santykis.

Užimtumo lygis – dirbančiųjų ir tiriamo amžiaus gyventojų santykis. (Nuo 2000 m. apklausiami – 15 metų ir vyresni asmenys).

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės atliekamo Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=928>.

8 lentelė. Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes ir lytį (vidutiniškai per metus; proc.)

Amžiaus grupės	1998	1999	2000	2001	2002	2003
IŠ VISO	13,2	14,6	16,4	17,4	13,8	12,4
15–19	30,2	32,3	44,9	46,5	38,4	45,2
20–24	20,9	25,8	27,0	28,6	20,9	21,8
15-24	22,9	27,2	30,0	31,1	23,0	24,8
25–29	14,0	14,5	14,8	16,8	13,5	12,1
30–34	15,5	17,0	19,2	15,8	11,9	10,5
35–39	11,6	14,8	14,7	16,4	13,3	10,4
40–44	10,4	13,6	13,4	16,8	12,8	11,4
45–49	11,8	11,1	15,3	16,7	12,9	10,5
50–54	13,1	11,4	16,1	16,8	15,4	12,4
55–59	8,2	7,5	13,1	14,8	12,6	11,5
60–64	2,1	1,8	5,8	9,1	8,5	11,5
65+	0,2	...	2,5	1,1	0,2	5,4
VYRAI	14,7	16,2	18,8	19,9	14,6	12,7
15-24	25,5	29,5	31,9	36,1	23,1	22,5
MOTERYS	11,6	13,0	13,9	14,7	12,9	12,2
15-24	19,3	24,1	27,4	24,1	22,9	28,1

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės atliekamo darbo jėgos tyrimo duomenys, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=936>, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=928>.

9 lentelė. Užimtumo, aktyvumo ir nedarbo lygiai 2002 m., proc.

	Užimtumo lygis 15-64			Aktyvumo lygis 15-64			Bendras nedarbo lygis			Jaunimo nedarbo lygis	Ilgalaikio nedarbo lygis
	Viso	Vyrai	Moterys	Viso	Vyrai	Moterys	Viso	Vyrai	Moterys	Viso	Viso
LT	60,6	64,3	57,2	69,8	74,3	65,7	13,1	13,3	13,0	21,4	7,4
EU15	64,1	73,1	55,0	69,2	78,1	60,2	7,5	6,7	8,6	14,9	3,1

Šaltinis: Employment, activity and long-term unemployment rates from the 2002 Spring Community LFS, Eurostat. Data for EU15 (LFS annual average), Structural Indicators, Eurostat. Total unemployment rate and youth unemployment rate from the 2002 harmonised unemployment series, Eurostat.

10 lentelė. Bedarbiai pagal amžiaus grupes, lytį ir nedarbo trukmę (metų vidurkis; tūkstančiais)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Iš viso	226,7	249,0	273,7	284,0	224,4	203,9
1 metai ir daugiau	123,8	96,0	142,2	167,0	123,3	102,3
2 metai ir daugiau	67,1	49,5	92,2	111,6	82,0	65,7
15–24 metų	48,7	56,6	54,1	50,5	35,8	38,8
1 metai ir daugiau	21,6	14,9	24,2	21,9	12,1	10,6
2 metai ir daugiau	9,4	6,5	10,2	11,8	5,1	4,2
25–49 metų	146,4	164,7	174,3	184,2	143,5	121,5
1 metai ir daugiau	81,8	68,8	92,9	110,8	82,3	65,1
2 metai ir daugiau	46,6	35,1	64,0	78,0	56,0	42,7
50–64 metų	31,5	27,6	44,3	49,0	45,1	42,2
1 metai ir daugiau	20,5	12,3	24,3	34,0	28,8	26,1
2 metai ir daugiau	11,0	8,0	17,4	21,6	20,9	18,5
Vyrai	130,9	140,5	158,5	165,6	121,1	105,4
1 metai ir daugiau	69,2	58,1	84,7	100,6	66,9	51,7
2 metai ir daugiau	38,5	30,7	53,5	69,9	46,8	35,4
15–24 metų	31,8	35,0	33,6	34,1	20,6	20,2
1 metai ir daugiau	14,2	11,8	17,3	16,2	6,6	5,0
2 metai ir daugiau	6,5	5,1	6,8	9,4	2,5	2,2
25–49 metų	82,6	90,0	98,7	102,5	74,9	65,1
1 metai ir daugiau	45,1	39,4	52,3	64,2	43,9	33,6
2 metai ir daugiau	25,8	20,6	36,0	46,5	32,4	24,2
50–64 metų	16,4	15,5	25,4	28,8	25,7	19,7
1 metai ir daugiau	9,8	6,9	14,4	19,9	16,5	13,0
2 metai ir daugiau	6,1	5,0	10,2	13,7	12,0	9,0
Moterys	95,8	108,5	115,2	118,4	103,3	98,4
1 metai ir daugiau	54,6	37,9	57,5	66,4	56,3	50,6
2 metai ir daugiau	28,7	18,8	38,7	41,7	35,2	30,3
15–24 metų	16,9	21,6	20,6	16,4	15,2	18,6
1 metai ir daugiau	7,3	3,1	6,9	5,7	5,6	5,6
2 metai ir daugiau	3,0	1,4	3,4	2,3	2,5	2,0
25–49 metų	63,8	74,7	75,6	81,8	68,6	56,4
1 metai ir daugiau	36,6	29,4	40,7	46,6	38,4	31,5
2 metai ir daugiau	20,8	14,4	27,9	31,5	23,7	18,6
50–64 metų	15,1	12,2	18,9	20,1	19,4	22,4
1 metai ir daugiau	10,6	5,4	9,9	14,1	12,3	13,1
2 metai ir daugiau	4,9	3,0	7,2	7,9	8,9	9,5

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės atliekamo Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys.

11 lentelė. Nedarbo lygis pagal išsilavinimo lygį ir amžių, proc.

	2000	2001	2002
Iš viso:	16,4	17,4	13,8
Aukštasis išsilavinimas	8,6	8,4	6,8
Vidurinis	17,6	19,3	14,9
Pagrindinis, pradinis	23,8	23,6	20,4
15-24 years	30,0	31,1	23,0
Aukštasis išsilavinimas	27,2	24,7	19,5
Vidurinis	25,1	31,3	21,2
Pagrindinis, pradinis	36,3	34,5	27,8
25-49 years	15,5	16,5	12,9
Aukštasis išsilavinimas	7,1	6,7	5,5
Vidurinis	17,4	18,7	14,3
Pagrindinis, pradinis	26,0	27,2	22,2
50-64 years	13,5	15,0	13,4
Aukštasis išsilavinimas	6,0	8,8	6,6
Vidurinis	15,3	17,3	15,0
Pagrindinis, pradinis	16,8	15,7	15,9

* 2000 ir 2002 metų duomenys apskaičiuoti remiantis 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, todėl jie nepalyginami su ankstesnių metų gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

12 lentelė. Ikimokyklinės ugdymo įstaigos (metų pabaigoje)

	1990	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičius	1681	741	724	719	713	714	699	686
Mieste	813	502	491	488	495	501	495	493
Kaime	868	239	233	231	218	213	204	193
Vaikų jose skaičius, tūkst.	163,2	90,3	96,4	96,9	96,1	90,1	89,8	90,9
Mieste	137,1	81,2	86,3	85,7	85,4	80,6	80,3	80,9
Kaime	26,1	9,1	10,1	11,2	10,7	9,5	9,5	10,0

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2001. – Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2001, p.550; Lietuvos statistikos metraštis 2002. – Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2002, p.230; 2002 metų duomenis pateikė statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.

13 lentelė. Išstojimas iš mokymo įstaigų (moksleivių nubyreėjimas)

Mokslo metai	Dieninės bendrojo lavinimo mokyklos		Profesinės mokyklos		Aukštesniosios mokyklos		Aukštosios mokyklos	
	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
1991-1992	10 057	2,1	3871	...	4086	10,9	7115	11,5
1993-1994	4473	0,9	4579	9,9	2400	10,1	6332	12,7
1995-1996	6706	1,3	4163	8,4	2554	10,4	5358	9,6
1997-1998	5108	0,9	4896	9,0	4126	13,4	7227	10,5
1998-1999	5127	0,9	5144	9,1	3023	8,8	8542	11,1
1999-2000	4828	0,9	5410	9,1	4477	11,5	8828	10,1
2000-2001*	5502	1,0	5558	11,8	4769	12,8	10376	10,6
2001-2002*	5638	1,0	6383	11,5	4937	12,7	12777	11,6
Pokyčiai: 1991-2002	-4,419	-1.1	+2,512	+2.7	+851	+4.3	+5,662	+0.1

Šaltinis: Lietuvos švietimas-2001. http://www.smm.lt/svietimas/sv01_60.pdf; * Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

14 lentelė. Išlaidos poilsiui ir kultūrai vienam ūkio nariui per mėnesį litais

	1999	2000	2002	2003*
Namų ūkiai mieste	19	19,4	22,4 (26,6*)	26,7
Namų ūkiai kaime	7,1	6,6	8,8 (11,0*)	9,3

* Dėl pakeitimų Namų ūkių biudžetų tyrimų metodikoje, 2003 m. vartojimo išlaidos yra nepalyginamos su ankstesnių metų. Įvertinus galimą metodikos pakeitimo įtaką tyrimo rezultatams, perskaičiuotos 2002 m. vartojimo išlaidos (skliaustuose) palyginimui su 2003 m. duomenimis.

15 lentelė. Vidutinė būsimo gyvenimo trukmė nurodyto amžiaus gyventojams

Metai	VYRAI		MOTERYS		
	0	60	0	60	
Iš viso	1990	66,44	16,24	76,27	20,88
	1995	63,27	15,50	75,06	20,65
	2000	66,77	16,55	77,45	21,89
	2002	66,21	16,11	77,58	21,82
Miesto	1990	67,54	16,26	76,79	21,11
	1995	64,51	15,78	75,52	20,89
	2000	68,00	16,92	78,22	22,26
	2002	67,71	16,62	78,33	22,23
Kaimo	1990	64,06	16,21	75,33	20,69
	1995	60,89	15,22	74,31	20,42
	2000	64,56	16,08	76,11	21,37
	2002	63,54	15,42	76,32	21,29

Šaltinis: Demografinis metraštis 2002. –Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2003, p.42-43.

16 lentelė. Sergamumas ir ligotumas tuberkulioze

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
100 000-ių gyventojų tenka:								
<i>pirmą kartą susirgusių</i>	62,5	75,2	76,3	69,1	63,0	63,7	60,4	65,1
<i>sergančių</i>	268	288,5	308	318,1	290,3	277,2	269,4	255,5

Šaltinis: Tuberkuliozės registro duomenys.

17 lentelė. Vidutinės namų ūkių disponuojamos pajamos ir vartojimo išlaidos (vienam namų ūkio nariui per mėnesį; Lt)

	2001	2002	2003*
Disponuojamos pajamos			
<i>iš viso</i>	409,9	422,0	457,6
mieste	457,2	472,2	507,6
kaime	314,1	320,4	356,4
Vartojimo išlaidos			
<i>iš viso</i>	411,0	416,1	487,2**
mieste	451,8	461,1	538,4**
kaime	328,3	324,9	383,6**

* Išankstiniais duomenimis.

** 2003 m. vartojimo išlaidos yra nepalyginamos su skelbtomis ankstesnių metų vartojimo išlaidomis.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis, 2003.- Statistikos departamentas prie LRV, 2003, p. 167, 172, 173, 174; Namų ūkių biudžetų 2003 m. tyrimo rezultatai, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=176&module=628&id=830>.

18 lentelė. Vidutinės disponuojamos pajamos pagal namų ūkio galvos socialinę-ekonominę grupę 2003 m. (vienam namų ūkio nariui per mėnesį, Lt)

	Visi namų ūkiai	Žemdirbiai	Samdomieji darbuotojai	Dirbantys sau, darbdaviai	Pensininkai	Kiti*
Visos disponuojamos pajamos	457,6	329,5	491,9	600,4	402,3	285,6
Samdomojo darbo pajamos	253,2	33,9	378,2	90,4	21,1	26,7
Pajamos iš verslo, individualios veiklos	62,6	195,4	31,2	429,8	51,9	36,6
pajamos iš individualios ne žemės ūkio veiklos	21,2	6,0	7,6	402,5	3,8	4,8
žemės ūkio pajamos	41,4	189,4	23,6	27,3	48,1	31,8
Pajamos iš rentos	0,2	0,1	0,3	0,5	0,1	0,0
Pajamos iš turto	0,5	0,1	0,6	0,0	0,8	0,0
Socialinės išmokos	107,2	85,7	46,1	39,5	308,7	99,8
senatvėje	72,1	47,8	20,5	17,6	254,2	2,0
Ligos atveju	7,5	5,4	5,1	1,8	17,2	1,5
negalios atveju	11,2	9,9	7,2	6,8	25,3	5,7
našliams ir našlaičiams	2,3	4,4	1,8	1,6	2,9	4,1
šeimai ir vaikams	9,2	13,1	8,6	9,4	3,5	47,5
bedarbiams	1,7	1,6	1,1	1,3	1,6	14,2
socialinės atskirties ir kitais atvejais	3,2	3,5	1,9	0,9	4,0	24,7
Kitos pajamos	33,8	14,2	35,5	40,3	19,6	122,5

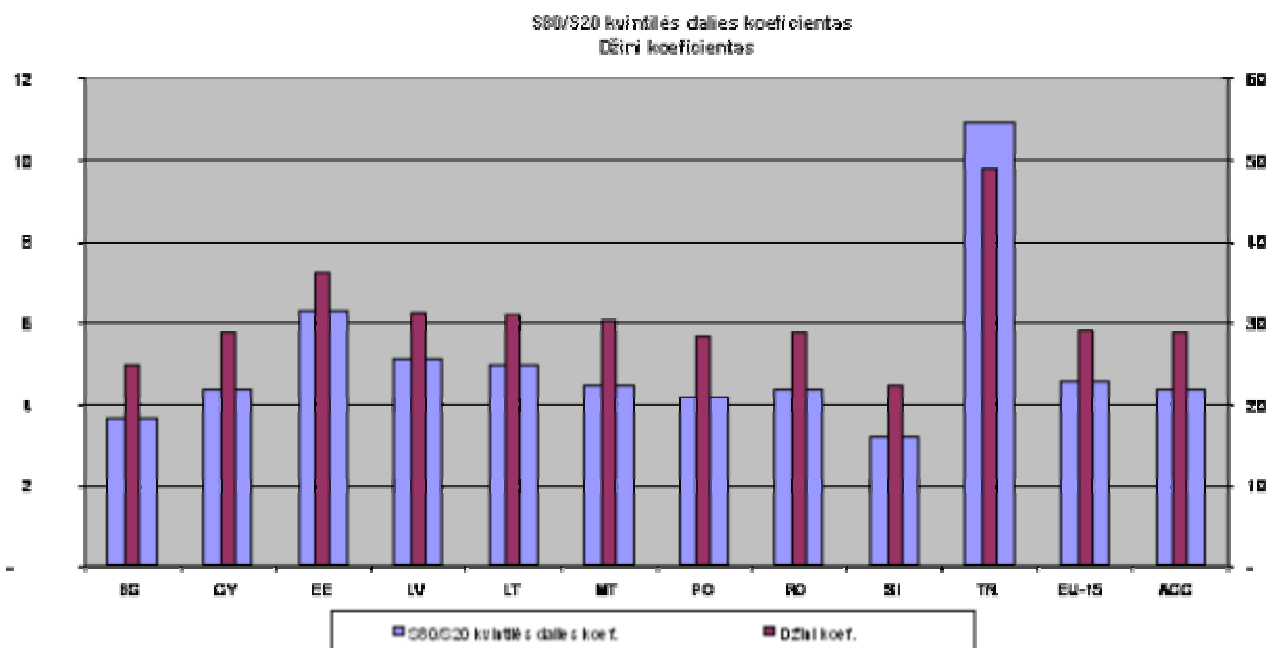
* Iš pašalpų, stipendijų ir pan. gyvenantys namų ūkiai.

19 lentelė. Vidutinės disponuojamos pajamos pagal namų ūkių tipus 2003 m. (vienam namų ūkio nariui per mėnesį, Lt)

	Vienišas asmuo	Vienas suaugęs asmuo su vaikais iki 18 metų	Sutuoktinių pora be vaikų	Sutuoktinių pora su vaikais iki 18 metų	Kiti namų ūkiai su vaikais iki 18 metų	Kiti namų ūkiai be vaikų
Disponuojamos pajamos	572,7	375,4	552,7	427,4	370,2	483,6

Šaltinis: Namų ūkių biudžetų 2003 m. tyrimo rezultatai,
<http://www.std.lt/web/main.php?parent=176&module=628&id=830>.

1 schema

1999 m., išskyrus Kiprą (1997), Estiją ir Malta (2000), Turkiją (1994).

Šaltinis: Ian Dennis and Anne-Catherine Guio Monetary poverty in EU Acceding and Candidate Countries. – Eurostat: Statistics in focus. Population and Social Conditions. – Theme 3 – 21/2003.- P. 4.

20 lentelė. Pajamų nelygybės ir skurdo rizikos rodikliai, apskaičiuoti pagal Eurostato metodiką, skurdo rizikos riba laikant 60 proc. ekvivalentinių disponuojamų pajamų medianos*

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Viršutinio ir žemutinio pajamų kvintilių dalies santykis (kvintilinis koeficientas)	5,2	4,6	4,8	5,0	5,0	4,9	4,7	4,5
Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų (prie socialinių išmokų nepri-skirtos su senatve susiję pensijos), proc.	22	21	21	22	23	24	24	23
Skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų, proc.	18	15	17	17	17	17	17	15
Gini koeficientas	0,31	0,30	0,30	0,31	0,31	0,31	0,30	0,29

* Skaičiuojant ekvivalentines pajamas taikoma modifikuota OECD skalė, kur pirmas suaugęs asmuo namų ūkyje prilyginamas 1, kiti suaugusieji –0,5, o vaikai iki 14 metų – 0,3 ekvivalentinio vartotojo.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

21 lentelė. Santykinio skurdo lygis labiausiai pažeidžiamose gyventojų grupėse, proc.

Namų ūkio tipas	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003**
Visi namų ūkiai	16,6	16,0	15,8	16,0	16,5	16,6	15,9
Gyvenantys iš pašalpų, stipendijų, santaupų*	39,6	40,8	40,4	41,1	35,1	42,4	38,6
Namų ūkiai su 3 ir daugiau vaikų	37,2	34,5	35,4	37,6	33,0	34,5	30,6
Vieniši tėvai, auginantys vaikus iki 18 metų amžiaus	21,6	22,0	25,7	14,9	16,1	23,2	19,4
Žemdirbiai	30,2	32,0	39,9	35,3	35,7	35,9	28,8
Kaimo gyventojai	25,9	26,5	28,2	27,6	27,6	28,5	27,4
Namų ūkiai, kurių pagrindinis šeimos maitintojas turi pagrindinį išsilavinimą (8-9 metų)	24,4	24,6	26,3	24,2	26,7	28,9	29,5
Pensininkai	22,1	20,9	19,1	20,4	21,4	21,5	23,0

* Šio tipo namų ūkiai apima visus nedirbančius asmenis neatsižvelgiant į jų oficialų statusą (ieškantys darbo; užsiregistravę arba neužsiregistravę darbo biržoje – pvz., gyvenantys iš nekilnojamojo turto nuomos; studentai, gyvenantys iš stipendijos).

** 2003 metais buvo pakeista namų ūkių biudžetų tyrimo metodika. Metodikos pakeitimo galima įtaka skurdo rodikliams nėra eliminuota, tačiau, ekspertiniais vertinimais, ji nėra didelė.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

22 lentelė. Santykinio skurdo lygis 2003 m., atsižvelgiant į namų ūkio galvos amžių, proc.

	Namų ūkio galvos amžius:				
	Iki 30 m.	30-39 m.	40-49 m.	50-59 m.	60+ m.
Santykinio skurdo lygis, kai skurdo riba lygi 50 proc. ekvivalentinių vartojimo išlaidų	15,3	13,6	16,1	14,9	19,7

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

23 lentelė. Santykinio skurdo lygis 2003 m., atsižvelgiant į bedarbių* skaičių namų ūkyje, proc.

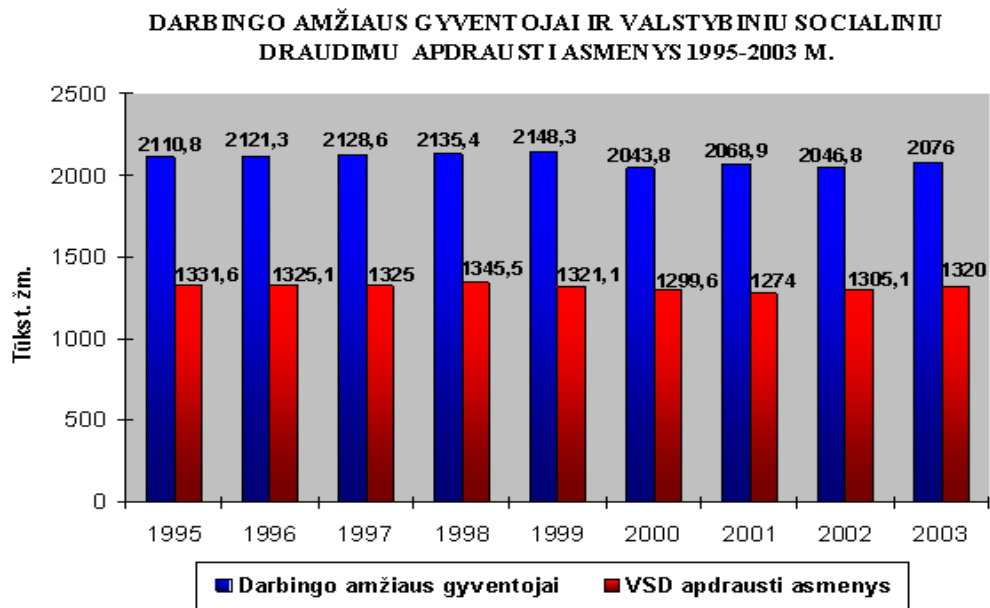
	Bedarbių skaičius namų ūkyje:				
	1	2 ir daugiau	Iš jų:		Nėra bedarbių
			2	3 ir daugiau	
Santykinio skurdo lygis, kai skurdo riba lygi 50 proc. ekvivalentinių vartojimo išlaidų	27,1	48,0	46,6	/	14,0

* Prie bedarbių priskirti asmenys, kurie savaitę prieš apklausą neturėjo darbo, aktyviai jo ieškojo ir, jei būtų suradę darbą, per artimiausias dvi savaites būtų galėję pradėti dirbti.

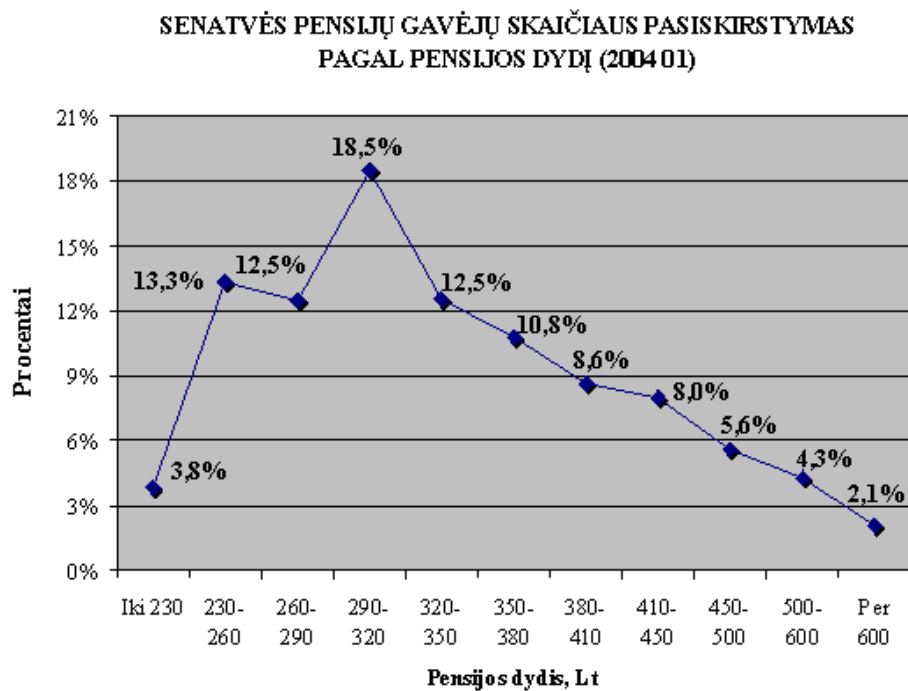
/ Duomenys nepateikiami, nes statistinio įverčio paklaida viršija priimtina leistiną lygį.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

2 schema

3 schema

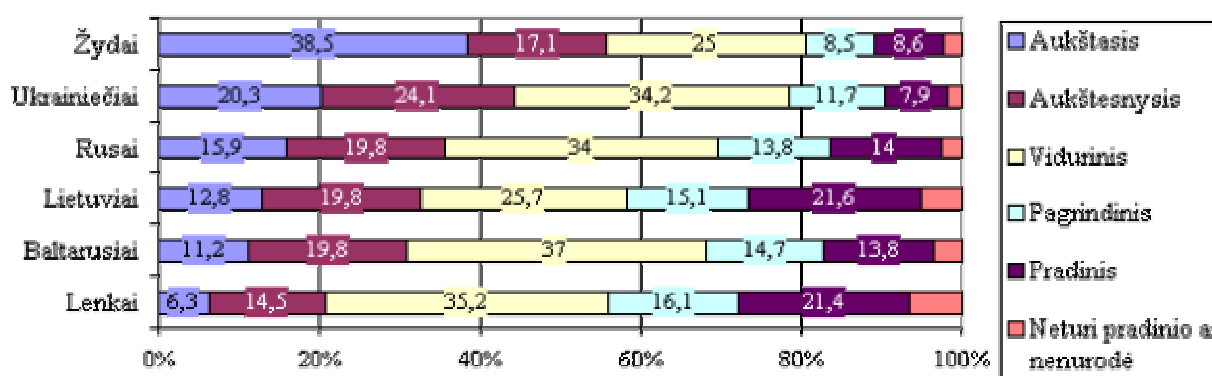
24 lentelė. Socialinės rizikos šeimos* (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys; metų pabaigoje; tūkstančiais)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Šeimų skaičius	9,7	12,6	14,9	15,1	16,0	18,1	18,7	18,5	17,9
jose vaikų	25,6	29,9	34,3	34,4	36,9	40,3	42,8	40,0	39,2

* Pastaba: į socialinės rizikos šeimų skaičių įskaitomos tik tos šeimos, kurios turi vaikų.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2002, p.283. 2002 m. duomenų šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2003-04-18 bei 2004-05-20 informacija „2002 m. informacija apie socialinės rizikos šeimas, jose augančius vaikus bei likusius be tėvų globos vaikus“ bei „Metinė 2003 metų ataskaita apie vaikų globą (rūpybą)“.

4 schema. Kai kurių tautybių gyventojų išsilavinimo struktūra

Šaltinis: Statistikos departamento gyventojų surašymo duomenys.

25 lentelė. Nedarbo ir užimtumo lygiai pagal tautybę, proc.

	2001			2002		
	IŠ VISO	VYRAI	Moterys	Iš viso	Vyrai	Moterys
IŠ VISO						
Užimtumo lygis (15-64 m.)	57,2	58,5	55,9	59,6	62,3	57,1
Nedarbo lygis	17,4	19,9	14,7	13,8	14,6	12,9
LIETUVIAI						
Užimtumo lygis (15-64 m.)	58,3	59,1	57,6	60,5	62,7	58,4
Nedarbo lygis	16,7	19,3	13,9	12,8	13,9	11,6
RUSAI						
Užimtumo lygis (15-64 m.)	48,7	54,2	43,8	54,3	58,2	50,8
Nedarbo lygis	23,6	23,0	24,3	20,3	20,6	19,9
LENKAI						
Užimtumo lygis (15-64 m.)	53,3	57,3	49,8	55,5	62,5	49,9
Nedarbo lygis	19,5	23,0	15,5	17,8	15,5	19,9
KITŲ TAUTYBIŲ						
Užimtumo lygis (15-64 m.)	54,2	53,8	54,6	57,6	58,7	56,5
Nedarbo lygis	19,7	23,9	16,1	17,4	19,1	15,8

Šaltinis: Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys.

26 lentelė. Prieglobstį gavę ir socialinėje integracijoje dalyvavę asmenys pagal kilmės šalį, 2002m.

	Kilmės šalis	Prieglobstį gavusių užsieniečių skaičius, kuriems buvo teikiama valstybės parama socialinei integracijai	Proc.
	Rusijos Federacija	150	81
	Afganistanas	16	8,6
	Somalis	10	5,4
	Pakistanas	4	2,2
	Šri Lanka	3	1,6
	Irakas	1	0,6
	Kongas	1	0,6
Iš viso		185	100

27 lentelė. ES socialinės aprėpties rodiklių („Laekeno“ rodiklių) taikymas Lietuvoje

Rodiklio pavadinimas	Rodiklio aprašymas	Už kokį laikotarpį rodiklis yra skaičiuojamas	Informacijos šaltinis	Jei rodiklis neskaičiuojamas, kada jis bus (gali būti) pradėtas skaičiuoti ir iš kokio tyrimo duomenų	Pastabos
Skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnės už 60 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis ⁵⁹ (pagal lytį, amžių, namų ūkio tipus, užimtumo statusą, būsto nuosavybės tipą)	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenimis	Dėl pakeistos pajamų skaičiavimo metodikos 2000-2003 m. duomenys nepalyginami su ankstesniais.
Pajamų pasiskirstymo nelygė	Santykis tarp ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų penktame ir pirmame kvintiliuose	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	Dėl pakeistos pajamų skaičiavimo metodikos 2000-2003 m. duomenys nepalyginami su ankstesniais
Ilgalaikio skurdo rizikos lygis (60 proc. medianos)	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnė už 60 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis analizuojamais metais ir dar bent dvejus metus iš prieš tai buvusių trejų metų. (iš viso, pagal lytį)	nėra		Nuo 2007 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	
Skurdo gylis	Žemiau skurdo rizikos ribos esančių asmenų pajamų medianos ir skurdo rizikos ribos skirtumo santykis su skurdo rizikos riba (iš viso, pagal lytį)	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	Dėl pakeistos pajamų skaičiavimo metodikos 2000-2003 metų duomenys nepalyginami su ankstesniais
Sklaida (išsibarstymas) apie skurdo rizikos ribą	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnė už 40 proc., 50 proc. ir 70 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	Dėl pakeistos pajamų skaičiavimo metodikos 2000-2003 metų duomenys nepalyginami

Rodiklio pavadinimas	Rodiklio aprašymas	Už kokį laikotarpį rodiklis yra skaičiuojamas	Informacijos šaltinis	Jei rodiklis neskaiciuojamas, kada jis bus (gali būti) pradėtas skaičiuoti ir iš kokio tyrimo duomenų	Pastabos
					su ankstesniais
Fiksuoto laike skurdo rizikos lygis	Skurdo rizikos lygis, taikant bazinių metų skurdo rizikos ribą, indeksuotą vartojimo kainų indeksu	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Ateityje bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	Pagal vieną metodiką 1997-2001 metams buvo fiksuota 1996 m. skurdo riba; pagal naują metodiką – fiksuota 2000 m. skurdo riba.
Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų	Skurdo rizikos lygis, kai pajamos <ul style="list-style-type: none"> - disponuojamos pajamos, atėmus iš jų visas socialines išmokas - disponuojamos pajamos, atėmus iš jų socialines išmokas, tačiau neatėmus senatvės ir našlystės pensijų. (Iš viso, pagal lytį)	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	Dėl pakeistos pajamų skaičiavimo metodikos 2000-2003 metų duomenys nepalyginami su ankstesniais
Gini koeficientas	Priklausomybė tarp gyventojų, išdėstytų pagal pajamų lygį, dalies ir jų gautos pajamų dalies	1996-2003	Namų ūkių biudžetų tyrimas (NŪBT)	Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	Dėl pakeistos pajamų skaičiavimo metodikos 2000-2003 metų duomenys nepalyginami su ankstesniais
Ilgalaikio skurdo rizikos lygis (50 proc. medianos)	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnės už 50 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamų pajamų medianos, dalis analizuojamais metais ir dar bent dvejus metus iš prieš tai buvusių trejų metų. (Iš viso, pagal lytį)	nėra		Nuo 2007 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	
Asmenys, gyvenantys bedarbių namų ūkiuose	0-65 (60) metų amžiaus asmenų dalis namų ūkiuose, kuriuose yra 18-65 (60) metų amžiaus asmenų ir nėra nei	1998-2003	Gyventojų užimtumo		

Rodiklio pavadinimas	Rodiklio aprašymas	Už kokį laikotarpį rodiklis yra skaičiuojamas	Informacijos šaltinis	Jei rodiklis neskaičiuojamas, kada jis bus (gali būti) pradėtas skaičiuoti ir iš kokio tyrimo duomenų	Pastabos
	vieno dirbančio		tyrimas		
Ilgalaikio nedarbo lygis	Bedarbių, nedirbančių 12 mėn. ir ilgiau, skaičiaus santykis su aktyvių gyventojų skaičiumi	1998-2003	Gyventojų užimtumo tyrimas		
Ilgalaikio nedarbo dalis	Bedarbių, nedirbančių 12 mėn. ir ilgiau dalis bendrame bedarbių skaičiuje	1998-2003	Gyventojų užimtumo tyrimas		
Labai ilgo nedarbo lygis	Bedarbių, nedirbančių 24 mėn. ir ilgiau skaičiaus santykis su aktyvių gyventojų skaičiumi	1998-2003	Gyventojų užimtumo tyrimas		
Regioninė sanglauda	Užimtumo lygio regioninė variacija (NUTS 2 lygis). Užimtumo lygio rodiklių regionuose variacijos koeficientas.	nėra			Lietuvai neskaičiuojama, kadangi pagal teritorijų klasifikavimą visa šalis – vienas NUTS2 regionas.
18-24 m. amžiaus gyventojai, baigę tik pradinę ar pagrindinę mokyklą ir nesimokantys	18-24 m. amžiaus asmenų, kurie yra įgiję nepilną vidurinį ar žemesnį išsilavinimą ir nesimoko, dalis nuo visų šios amžiaus grupės gyventojų (Iš viso, pagal lytį)	1998-2003	Gyventojų užimtumo tyrimas		
Asmenys su pradiniu ir pagrindiniu išsilavinimu	Asmenų su pagrindiniu ar žemesniu išsilavinimu dalis tam tikrose mažiaus grupėse (25-34, 35-44, 45-54, 55-64); (Iš viso, pagal lytį)	1998-2003	Gyventojų užimtumo tyrimas		
Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė	(pagal lytį)	1958-2002	Rodiklis apskaičiuojamas, remiantis mirtin-		

Rodiklio pavadinimas	Rodiklio aprašymas	Už kokį laikotarpį rodiklis yra skaičiuojamas	Informacijos šaltinis	Jei rodiklis neskaičiuojamas, kada jis bus (gali būti) pradėtas skaičiuoti ir iš kokio tyrimo duomenų	Pastabos
			gumo tyrimo ir gyventojų skaičiaus statistikos duomenimis		
Sveikatos būklė atsižvelgiant į pajamas	Santykis tarp asmenų, kurie savo sveikatą laiko bloga ar labai bloga, dalies penktame ir pirmame kvintiliuose (Iš viso, pagal lytį)	nėra		Nuo 2005 m. bus skaičiuojamas remiantis šiuo metu rengiamo PGS tyrimo duomenimis	

-
- ¹ 13 šalių kandidačių socialinės apsaugos sistemų tyrimas. Ataskaita apie Lietuvą. – 2002, p. 4-5.
- ² Oficialiai neapskaitomos ekonomikos tyrimo rezultatai, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=367&module=680&id=718>.
- ³ Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa 2002-2004 m. – 2002, p. 25. Pastaba: ESA'95 (Europos nacionalinių ir regioninių sąskaitų sistemos) duomenimis
- ⁴ Finansų ministerijos duomenys, <http://www.finmin.lt>. Pastaba: ESA'95 (Europos nacionalinių ir regioninių sąskaitų sistemos) duomenimis.
- ⁵ <http://www.std.lt/>.
- ⁶ Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa 2002-2004 m. – 2002, p. 25.
- ⁷ Suminis gimstamumo rodiklis – vidutinis gyvų gimusių vaikų skaičius, kuriuos moteris pagimdė per savo vaisingą periodą (15-49 m.), jei ji sulauktų 50 metų amžiaus ir kiekvienoje amžiaus grupėje išliktų duotų metų gimstamumo rodiklis.
- ⁸ Demografijos metraštis 2002. – Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2003, p. 37.
- ⁹ 13 šalių kandidačių socialinės apsaugos sistemų tyrimas. Bendroji ataskaita. – 2002, p. 13.
- ¹⁰ Vyresnių nei 65 m. asmenų ir 15-65 m. amžiaus asmenų skaičiaus santykis.
- ¹¹ 13 šalių kandidačių socialinės apsaugos sistemų tyrimas. Bendroji ataskaita. – 2002, p. 20.
- ¹² Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, pateikiami Statistikos departamento atliekamų gyventojų užimtumo tyrimų duomenys. Pirmas toks tyrimas atliktas 1995 m. Lietuvoje buvo apklausiami 14 metų ir vyresni asmenys, 2000 m. – 15 metų ir vyresni asmenys; į Darbo jėgos tyrimą neįtraukiami privalomąją karinę tarnybą atliekantys asmenys. Vaikus auginantys asmenys ir aktyviai ieškantys darbo moksleiviai priskiriami bedarbiams. Duomenys iki 1998 metų nepalyginami su vėlesniais duomenimis, kadangi keitėsi jų apskaičiavimo metodika.
- ¹³ Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa 2002-2004 m.- 2002, p. 13-15.
- ¹⁴ Pagal 2001 metų Bedarbių rėmimo įstatymo priimtas pataisai Lietuvoje darbo rinkoje papildomai remiami bedarbiai: invalidai; nuo 16 iki 25 metų pirmą kartą darbinę veiklą pradantis jaunimas; profesinių, aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų absolventai, pradėdantys darbinę veiklą pagal specialybę; ilgalaikiai bedarbiai (ilgiau nei 2 metai); asmenys, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus likę ne daugiau kaip 5 metai; motina arba tėvas, auginantis vaiką iki 8 metų; asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, kai laisvės atėmimo laikotarpis buvo ilgesnis negu 6 mėnesiai.
- ¹⁵ Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbų mokėjimą.- Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2002, p. 10-11. Pastaba: surašymo metu “neraštingas” buvo žymima asmeniui, kuris nemokėjo skaityti (suprasdamas tekstą) ir parašyti paprasto sakinio kasdienio gyvenimo temomis.
- ¹⁶ Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbų mokėjimą.- Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2002, p. 32.
- ¹⁷ <http://www.std.lt/web/main.php?parent=299>
- ¹⁸ Lietuvos švietimas-2001. http://www.smm.lt/svietimas/sv01_50.pdf
- ¹⁹ Jaunimo mokyklose mokosi nepritapusieji arba dėl socialinių sąlygų nepajėgiantys lankyti bendrojo lavinimo mokyklos moksleiviai. Jose vienu metu teikiami pradiniai darbo įgūdžiai ir bendrojo lavinimo žinios.
- ²⁰ Suaugusiųjų (nenuoseklojo) švietimo institucijos skirtos vyresniems negu 18 m. asmenims. Jos apima įvairių lygių bendrąjį ir profesinį mokymą, įskaitant aukštesnįjį ir aukštąjį mokslą. Įgytų modulių pagrindu galimi perėjimai iš nenuoseklojo formalaus švietimo į nuoseklojo švietimo sistemą.
- ²¹ Lietuvos statistikos metraštis, 2002. – Statistikos departamentas prie LR vyriausybės. 2002, p. 230.
- ²² Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos. // Ataskaita Švietimo ir mokslo ministerijai.- Vilnius, 2003.

- ²³ Bendrasis Lietuvos užimtumo politikos prioritetų įvertinimas. – LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2002.
- ²⁴ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-product/EN?catalogue=Eurostat&product=1-em051-EN&mode=download>
- ²⁵ Lietuvos švietimas-2001. http://www.smm.lt/svietimas/sv01_59.pdf
- ²⁶ Europos Sąjungoje anksti iškritusiais iš švietimo sistemos laikomi 18-24 metų amžiaus asmenys, neįgiję vidurinio išsilavinimo ir toliau nesimokantys.
- ²⁷ Lietuvos švietimas – 2002, http://www.smm.lt/svietimo_bukle/apzvalga.htm.
- ²⁸ Lietuvos švietimas-2001. http://www.smm.lt/svietimas/sv01_60.pdf
- ²⁹ Socialinės politikos grupė 2003 m. pirmą kartą Lietuvoje atlikto mokytojų, dirbančių pradinėse, pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose ir turinčių auklėjamąją klasę (I–X klase), apklausa „Mokyklos nelankymo ir blogo lankomumo tendencijos ir priežastys“ (projektas 2000 PHARE ACCESS PROGRAMA). Tyrimo tikslas – išsiaiškinti pedagogų požiūrį į moksleivių mokyklos nelankymą bei blogo lankomumo problemas, antramečiavimą; įvertinti šių reiškinių priežastis bei pedagogų ir mokyklos bendruomenės pasirengimą dirbti su mokyklos nelankančiais, motyvacijos stokojančiais, problemiškais vaikais. Per tyrimą buvo apklausti 1034 mokytojai.
- ³⁰ Kai kurie Europos šalių demografiniai rodikliai. <http://www.lsic.lt/>. Pastaba: Europos šalių duomenys už 1998-2000.
- ³¹ Kauno medicinos universiteto atliktas tyrimas parodė, kad didelę įtaką naujagimių sveikatai turi motinos išsilavinimas ir šeimyninė padėtis. Statistškai reikšmingai daugiau neįvygusių ir mažo svorio kūdikių pagimdo bei trumpesne gestacijos trukmę pasižymi žemesnį išsilavinimą turinčios bei vienišos, išsiskyrusios ar našlėmis tapusios moterys.³¹ Kadangi skurdas ir žemas išsilavinimas yra gana tarpiai susiję (žr. 2 priedo 6 lentelę), galima daryti prielaidą, kad blogesnę kūdikių sveikatą įtakoja blogos gyvenimo sąlygos.
- ³² 13 šalių kandidačių socialinės apsaugos sistemų tyrimas. Bendroji ataskaita. – 2002, p. 15,16.
- ³³ 2003 metų pradžioje bendrame gyventojų skaičiuje moterys sudarė 53,3 proc.
- ³⁴ Lietuva 1999. Gyvenimo sąlygos. - 2000, p. 187.
- ³⁵ LR skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa 2002-2004 m.- 2002, p. 54.
- ³⁶ 2003 metais keitėsi Namų ūkių biudžetų tyrimo metodika, tačiau, ekspertiniais vertinimais, metodikos pakeitimas reikšmingos įtakos dieponuojamų pajamų lygiui neturėjo.
- ³⁷ 2003 metais buvo šiek tiek pakeista tyrimo metodika, patobulintas išlaidų registravimo dienoraštis.
- ³⁸ Namų ūkių biudžetų 2003 m. tyrimo rezultatai, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=176&module=628&id=830>.
- ³⁹ 13 šalių kandidačių socialinės apsaugos sistemų tyrimas. Ataskaita apie Lietuvą. – 2002, p. 22, 23.
- ⁴⁰ Šildymo sezono metu būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijas 2001 m. gavo 470,1 tūkst. žmonių, 2002m. – 535 tūkst. žmonių. Nėra apibendrintų duomenų apie didelius įsiskolinimus turinčių namų ūkių skaičių.
- ⁴¹ Lietuvos statistikos metraštis, 2002. – Statistikos departamentas prie LR vyriausybės. 2002, p. 472.
- ⁴² Nėra apibendrintų duomenų apie laukiančiųjų valstybės paramos asmenų pasiskirstymą pagal pajamas arba šeimos sudėtį. Buvo sudaromos trys eilės valstybės paramai gauti. Į pirmąją eilę buvo įrašomi piliečiai, turintys teisę gauti tokią paramą ir pageidaujantys apsirūpinti gyvenamosiomis patalpomis, į antrąją – socialiai remtinoms šeimoms, į trečiąją – jaunos šeimos. Šiuo metu valstybės tvarka paramai gauti yra pakeista, tačiau paramos reikalingų žmonių skaičius dėl to nepasikeitė.
- ⁴³ Benamiais buvo laikomi žmonės, neturintys nuolatinės gyvenamosios vietos ir lėšų bent minimaliam būstui išsinuomoti ar nusipirkti. Jie buvo surašyti atsitiktinėse vietose, kanalizacijos šulinuose, sąvartynuose, naudojantis savivaldybėse ir įvairiose socialinės pagalbos įstaigose esančiais benamių sąrašais ir kita medžiaga. Nakvynės namuose bei motinos ir vaiko pensione prieglobstį gavę asmenys (600 asmenų) buvo surašyti kaip institucinių namų gyventojai. <http://www.std.lt/web/main.php?parent=468&module=811&id=385¶m=archive>
- ⁴⁴ 2003 m. Socialinės Politikos Grupės atlikto „Benamių gyvenimo sąlygų“ tyrimo duomenys.
- ⁴⁵ Lietuvos Respublikos skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo programa 2002-2004 m.- 2002, p. 31.
- ⁴⁶ Lietuvos ekonominė ir socialinė raida.- Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2004/2, p. 47.

-
- ⁴⁷ Bedarbio pašalpos dydį (nuo 135 Lt iki 250 Lt per mėnesį) lemia ankstesnio darbo mokant socialinio draudimo įmokas trukmė. Maksimalaus dydžio pašalpą gauna asmenys, išdirbę 25 metus ar daugiau.
- ⁴⁸ 2001 m. pabaigoje visuomenės nuomonės tyrimų bendrovė „SIC rinkos tyrimai“ kartu su Nevyriausybių organizacijų informacijos ir paramos centru atliko tyrimą NVO ir skurdo mažinimo politikos tema. <http://www.nisc.lt/tyrimai.php#tyrimas3>
- ⁴⁹ Duomenų palyginimas apytikslis dėl dėl skirtumų jų apskaičiavimo metodikoje.
- ⁵⁰ 2003 m. Lietuvos darbo biržos veiklos ataskaita, p. 11.
http://www.ldb.lt/ldb_site/index.aspx/lt/veikla/ataskaitos/?menu_id=227.
- ⁵¹ 2003 metų išankstiniai duomenys.
- ⁵² Lietuvos vaikai, <http://www.std.lt/web/main.php?parent=179&module=616&id=740>.
- ⁵³ www.std.lt/Surasymas/Rezultatai/Tautybes_e.htm
- ⁵⁴ Vienam asmeniui buvo suteiktas pabėgėlio statusas, leidimus laikinai apsigyventi Lietuvoje dėl humanitarinio pobūdžio priežasčių, įgyvendinant negražinimo principą (karo veiksmų, humanitarinė krizė, žmogaus teisių nepaisymas kilmės šalyje) gavo 221 asmuo ir 67 žmonės dėl kitų humanitarinių priežasčių (būtinai gydymasis, globos ar rūpybos steigimas, kt.).
- ⁵⁵ *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*, (ats. red. Sipavičienė, Audra), Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas: Vilnius, 2004.
- ⁵⁶ Lietuvos statistikos metraštis, 2002. – Statistikos departamentas prie LR vyriausybės. 2002, p. 290.
- ⁵⁷ Socialinis pranešimas 2002. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2003. P. 63
- ⁵⁸ http://www.vpsc.lt/alkoh_nark_dinamika.htm
- ⁵⁹ Skaičiuojant ekvivalentines disponuojamas pajamas taikoma modifikuota OECD skalė, kur pirmam suaugusiam namų ūkyje suteikiamas svoris 1, kitiems suaugusiems – 0,5, o vaikams iki 14 metų – 0,3.